

**ΝΕΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 2021-2027:
ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ, ΣΥΣΤΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ,
ΠΟΛΥΕΠΙΠΕΔΗ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΕΛΛΑΔΑ**

**ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ &
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΣΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ**

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΥ ΚΑΙ ΤΟΠΙΚΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΥ

**ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΓΑΤΣΙΑ ΓΕΩΡΓΙΑ**

Τριμελής εξεταστική επιτροπή
Δεληθέου Βασιλική, Επίκουρος Καθηγητής, Επιβλέπουσα
Ψυχάρης Ιωάννης, Καθηγητής
Πλασκοβίτης Ηλίας, Αναπληρωτής Καθηγητής

Αθήνα, Σεπτέμβριος 2020

«Δηλώνω υπεύθυνα ότι όλα τα στοιχεία σε αυτή την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη εργασία μου».

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει ως σκοπό την παρουσίαση του προγράμματος «Νέα Προγραμματική Περίοδος 2021-2027» της Ελλάδας, σε σχέση με τους στρατηγικούς του στόχους, το σύστημα διοίκησης και της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης. Το πρώτο μέρος της εργασίας αναφέρεται στο Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο 2021-2027 της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αναλύοντας την υπάρχουσα οικονομική κατάσταση της ΕΕ, τις διαδικασίες συγκρότησης της πρότασης του Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και των πόρων χρηματοδότησής του. Ακολουθεί η περιγραφή της κοινωνικό-οικονομικής κατάστασης της ανάπτυξης της Ελλάδας, σε σχέση με την περιφερειακή της ανάπτυξη, τη γεωγραφική και δημογραφική κατανομή του πληθυσμού, της επίπτωσης της οικονομικής κρίσης στις περιφέρειες και τον τρόπο κατανομής των κονδυλίων της ΕΕ στις περιφέρειες. Το τρίτο μέρος αναφέρεται στο πρόγραμμα της Εθνικής Στρατηγικής για τη Βιώσιμη και Δίκαιη Ανάπτυξη 2030, και στις παραμέτρους αυτής. Τέλος, αναλύεται το πρόγραμμα της Νέας Προγραμματικής Περιόδου 2021-2027 και οι επιμέρους πολιτικές παρέμβασης του αναφορικά με την ενίσχυση της περιφερειακής διακυβέρνησης και συνδεσιμότητας, της προώθησης της παραγωγικότητας, της ποιοτικής απασχόλησης και συμπερίληψης και της αειφόρου ανάπτυξης.

Abstract

This thesis aims to present Greece's "New Programming Period 2021-2027", and its strategic objectives, the governance system, and multi-level governance. The first part of the study refers to the Multiannual Financial Framework 2021-2027 of the European Union, analyzing the current economic situation of the EU, the procedures for establishing the proposal of Parliament and the Council, and its funding resources. The second relates to the social-economic status of Greece's development, concerning regional development, the geographical and demographic distribution of the population, the impact of the financial crisis on the regions, and how the EU funds are allocated to the regions. The next part analyses the National Strategy for Sustainable and Fair Development 2030 program and its parameters. Finally, there is a description of the New Programming Period 2021-2027 and its intervention policies concerning strengthening regional governance and connectivity, promoting productivity, quality employment and inclusion, and sustainable development.

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	3
Abstract	4
Ακρωνύμια	8
ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	11
Ευχαριστίες	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο 2021-2027.....	14
1.1 Η υπάρχουσα κατάσταση στην Ευρώπη.....	14
1.1.1 Η οικονομική κρίση και οι συνέπειες της.....	14
1.1.2 Η έξοδος του Ηνωμένου Βασιλείου από την ΕΕ	15
1.1.3 Η σταθερότητα της ζώνης του ευρώ.....	15
1.1.4 Η ασφάλεια και η άμυνα της ΕΕ	16
1.1.5 Νέος Μηχανισμός Κράτους Δικαίου	17
1.1.7 Η πανδημία του COVID-19	19
1.2 Οι θέσεις του Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου.....	20
1.2.1 Η πρότερη εμπειρία των Πολιτικών Συνοχής.....	20
1.2.2 Οι αρχικές θέσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου	22
1.2.3 Η αρχική θέση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου.....	22
1.3 Προετοιμασία της πρότασης και οι προτεινόμενες αλλαγές.....	23
1.4 Η πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το ΠΔΠ 2021-2027	24
1.5 Αναθεώρηση του συστήματος ιδίων πόρων της ΕΕ.....	25
1.6 Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Στρατηγικών Επενδύσεων (ΕΤΣΕ)	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Το κοινωνικό-οικονομικό περιβάλλον της Ελλάδας σε σχέση με την ανάπτυξη.....	28
2.1 Οι οικονομικές τάσεις της περιφερειακής ανάπτυξης.....	28
2.1.1 Η επίπτωση στην απασχόληση	28
2.1.2 Η επίπτωση στην εργασιακή παραγωγικότητα	29
2.1.3 Η σχέση του πληθωρισμού με τον μισθό	30
2.1.4 Η επίπτωση στις εξαγωγές.....	30
2.2 Κατανομή του πληθυσμού και περιφερειακή οικονομική δραστηριότητα	31
2.2.1 Η γεωγραφική κατανομή της χώρας.....	31
2.2.2 Η γεωγραφική κατανομή του πληθυσμού	32
2.2.3 Η γεωγραφική κατανομή της οικονομικής δραστηριότητας.....	33
2.3 Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στις περιφέρειες.....	34

2.3.1 Οι δημογραφικές επιπτώσεις.....	34
2.3.2 Η επίδραση στα εισοδήματα.....	34
2.3.3 Η επίπτωση στην απασχόληση	35
2.3.4 Η επίπτωση στου οικονομικούς τομείς.....	36
2.4 Η κατανομή των κονδυλίων της ΕΕ και οι μακροοικονομικές επιπτώσεις τους..	37
2.4.1 Η κατανομή των Ευρωπαϊκών κονδυλίων	37
2.4.2 Οι επιπτώσεις των Ευρωπαϊκών πόρων στην Ελληνική οικονομία.....	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η Εθνική Στρατηγική για τη Βιώσιμη και Δίκαιη Ανάπτυξη 2030	40
3.1 Η Δημοσιονομική Βιωσιμότητα	40
3.1.1 Οι μεταρρυθμίσεις για την Βιωσιμότητα των Δημόσιων Οικονομικών	40
3.1.2 Οι μεταρρυθμίσεις της Φορολογικής Πολιτικής	41
3.1.3 Η Βιωσιμότητα του Χρέους.....	41
3.2 Βιώσιμη Ανάπτυξη	41
3.2.1 Στόχευση στη Δημιουργία περισσότερων και καλύτερων Θέσεων Εργασίας	41
3.2.2 Ενίσχυση Παραγωγικότητας, της Καινοτομίας και Διαρθρωτικής Ανταγωνιστικότητας	42
3.3 Ποιοτικές και Προσβάσιμες Υποδομές για την Ανάπτυξη.....	43
3.4 Δίκαιη και Χωρίς Αποκλεισμούς Ανάπτυξη	44
3.5 Χρηματοδότηση της Ανάπτυξης	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Νέα προγραμματική περίοδος 2021-2027 για την Ελλάδα	47
4.1 Ενίσχυση των περιφερειακών πολιτικών	47
4.1.1 Η νέα προσέγγιση της τοπικής περιφερειακής ανάπτυξης.....	48
4.2 Προώθηση της παραγωγικότητας, της ανταγωνιστικότητας και της δημιουργίας θέσεων εργασίας	50
4.2.1 Πολιτικές ενίσχυσης της ανάπτυξης των επιχειρήσεων και της καινοτομίας.	50
4.2.2 Στήριξη της θαλάσσιας και μπλε ανάπτυξης	51
4.2.3 Ενίσχυση της ελκυστικότητας και του βιώσιμου τουρισμού	52
4.3 Προώθηση της ποιοτικής απασχόλησης και της κοινωνικής ένταξης.....	53
4.3.1 Προώθηση της ποιοτικής απασχόλησης.....	53
4.4 Ενίσχυση της συνδεσιμότητας και της αειφόρου ανάπτυξης	55
4.4.1 Ενίσχυση της αποδοτικότητας και της συνδεσιμότητας των μεταφορών	55
4.4.2 Ενίσχυση της αειφόρου ανάπτυξης	56
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	57
Βιβλιογραφία.....	61

Ξενόγλωσση	61
Ελληνική.....	64

Ακρωνύμια

Ξενόγλωσσα

BSTDB	Black Sea Trade and Development Bank
CCCTB	Common Consolidated Corporate Tax Base
CF	Cohesion Fund
CPR	Common Provisions Regulation
EAFRD	European Agricultural Fund for Rural Development
EAGF	European Agricultural Guarantee Fund
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development
EDF	European Development Fund
EDP	Entrepreneurial Discovery Process
EEPRS	European Parliament Research Service
EFSI	European Fund for Strategic Investments
EIB	European Investment Bank
EIF	European Investment Fund
EPAnEK	Operational Programme for Entrepreneurship, Competitiveness and Innovation
ERDF	European Regional Development Fund
ESF	European Social Fund
ESI	European Structural and Investment Funds
ESIF	Structural and Investment Funds
ETS	Emissions Trading System
FEI(s)	Financial Engineering Instrument(s)
GNI	Gross National Income
IMF	International Monetary Fund
MA(s)	Managing Authority/ies
MFF	Multiannual Financial Framework
MTFS	Medium Term Financial Strategy
NGEU	Next Generation EU
NPLs	Non-Performing Loans
OPs	Operational Programmes
PESCO	Permanent Structured Cooperation
PIP	Public Investment Programme
ROPs	Regional Operational Programmes
SF	Structural Funds

SMEs	Small and Medium Enterprises
SRSS	European Commission's Structural Reform Support Service
UDF	Urban Development Fund

Ελληνικά

4BE	4η Βιομηχανική Επανάσταση
ΑΕΕ	Ακαθάριστο Εθνικό Εισόδημα
ΑΕΠ	Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν
ΑΠΑ	Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία
ΔΝΤ	Διεθνές Νομισματικό Ταμείο
Ε&Α	Έρευνα και Καινοτομία
ΕΑΤ	Εθνικές Αναπτυξιακές Τράπεζες
ΕΓΤΑΑ	Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης
ΕΔΕΤ	Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία
ΕΕΚ	Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση
ΕΚΤ	Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο
ΕΛΘ	Ενιαίος Λογαριασμός Θησαυροφυλακίου
ΕΛΙΔΕΚ	Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας
ΕΛΣΤΑΤ	Ελληνική Στατιστική Αρχή
ΕΠΑ	Εθνικό Πρόγραμμα Ανάπτυξης
ΕΣΕΚ	Εθνικό Σχέδιο για την Ενέργεια και το Κλίμα
ΕΣΚΑ	Εθνικό Σύστημα Κοινωνικής Αλληλεγγύης
ΕΣΣΜ	Εθνικό Σχέδιο Μεταφορών
ΕΤΑ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Ανάπτυξης
ΕΤΑΑ	Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξη
ΕΤΕ	Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων
ΕΤΘΑ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας
ΕΤΠΑ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης
ΕΤΠΑ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης
ΕΤΣΕ	Ευρωπαϊκό Ταμείο Στρατηγικών Επενδύσεων
ΕΥΕΕ	Ευρωπαϊκή Υπηρεσία της Επιτροπής Ερευνών
ΕΦΚΑ	Ενιαίο Ασφαλιστικό Σύστημα

ΕΨΣ	Εθνική Ψηφιακή Στρατηγική
ΚΕΕΦΒ	Κοινή Ενοποιημένη Εταιρική Φορολογική Βάση
ΚΚΔ	Κανονισμός Κοινών Διατάξεων
ΜΔΣ	Μόνιμη Διαρθρωμένη Συνεργασία
ΜΜΕ	Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις
ΜΧΤ	Μέσα Χρηματοοικονομικής Τεχνικής
ΟΑΕΔ	Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού
ΟΤΑ	Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης
ΠΔΕ	Πρόγραμμα Δημόσιων Επενδύσεων
ΠΔΠ	Πολυετές Δημοσιονομικό Πρόγραμμα
ΣΒΑ	Στόχοι της Βιώσιμης Ανάπτυξης
ΣΕΕ	Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση
ΣΕΕ	Σύστημα Εμπορίας Εκπομπών
ΤΠΕ	Τεχνολογίες Πληροφορίας και Επικοινωνιών
Το.Μ.Υ	Τοπικές Μονάδες Υγείας
ΤΣ	Ταμείο Συνοχής

ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Η ελληνική οικονομία ξεκίνησε να ανακάμπτει από την οικονομική κρίση του 2008, μόλις το 2017, με ένα ρυθμό ανάκαμψης της τάξης του 2.3% το 2019 και με μια μείωση της ανεργίας περίπου στο 17.3% κατά το ίδιο έτος. Παρά το γεγονός του σχετικού περιορισμού της πανδημίας COVID-19 στη χώρα, δεν μπόρεσε να αποτραπεί η αρνητική επίπτωση του στον τουρισμό, στις επενδύσεις και στη δημόσια οικονομία, προκαλώντας μεγάλη καθυστέρηση στην οικονομική ανάκαμψη της. Επιπρόσθετα, η ιδιαίτερη γεωγραφία της, διαμορφώνει μια κατανομή πληθυσμού που χαρακτηρίζεται από την υψηλή συγκέντρωση του συνόλου των οικονομικών δραστηριοτήτων στα αστικά κέντρα, παρότι σε σύγκριση με τις άλλες χώρες του ΟΟΣΑ, είναι σχετικά περισσότερος ο πληθυσμός που διαβιεί σε απομακρυσμένες και αγροτικές περιοχές και στα νησιά. Ως αποτέλεσμα, οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης ήταν άνιση μεταξύ των περιφερειών της χώρας, οδηγώντας στην κατάταξη της στην 9^η θέση μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ με τα υψηλότερα επίπεδα περιφερειακής ανισότητας ανά κατά κεφαλήν του ΑΕΠ της (OECD, 2020).

Τα τελευταία χρόνια, η Ελλάδα έχει υλοποιήσει έναν πολύ μεγάλο αριθμό εθνικών διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, που σχετίζονται με τους τομείς της φορολογίας, των συντάξεων και της δικαιοσύνης, την αγορά εργασίας, τις κοινωνικές, περιβαλλοντικές και ενεργειακές πολιτικές και τις δημόσιες επενδύσεις. Παράλληλα, πολλές μεταρρυθμίσεις έχουν γίνει προς την κατεύθυνση της αποκέντρωσης και τις περιφερειοποίησης. Παρά τις προσπάθειες αυτές, σήμερα έχουν προκύψει νέες ανάγκες που αφορούν την ενίσχυση της ψηφιοποίησης, τη διαχείριση των περιβαλλοντικών ζητημάτων, την βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και της επιχειρηματικότητας, οι οποίες προστίθενται στις ήδη υπάρχουσες ανάγκες της αντιμετώπισης των υφιστάμενων κοινωνικών ανισοτήτων. Όλες αυτές οι προκλήσεις, μαζί με τις νέες καταστάσεις που θα επιφέρει η πανδημία, απαιτούν την υιοθέτηση και τον συντονισμό πολιτικών σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο και την περαιτέρω ενίσχυση της αποκέντρωσης και της περιφερειακής διακυβέρνησης (OECD, 2020).

Στόχος της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι η αποτύπωση των στρατηγικών στόχων και των μεταρρυθμίσεων που επιδιώκει να υλοποιήσει η Νέα Προγραμματική Περίοδος 2021-2027 στο επίπεδο των συστημάτων διοίκησης και της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης στην Ελλάδα, με την υποστήριξη των χρηματοδοτικών πόρων της ΕΕ. Για τον σκοπό αυτό, διενεργήθηκε μια ανασκόπηση των κυριότερων δημοσιονομικών πλαισίων και μεταρρυθμιστικών πολιτικών της τελευταίας 5ετίας, όπως έχουν προταθεί από την Ευρωπαϊκή ένωση και από τις κυβερνήσεις της Ελλάδας.

Καθώς η οικονομική και δημοσιονομική κρίση δεν συνιστά ένα ελληνικό φαινόμενο αλλά επηρέασε και εξακολουθεί να επηρεάζει το σύνολο των χωρών της Ευρώπης, οι οιοσδήποτε δημοσιονομικές πολιτικές της χώρας επηρεάζονται από τις αυτές της ΕΕ. Για τον λόγο αυτό, στο πρώτο μέρος της εργασίας γίνεται αναφορά στο Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο 2021-2027 της ΕΕ. Γίνεται μια ανασκόπηση της υπάρχουσας οικονομικής κατάστασης και σταθερότητας της ΕΕ, όπως αυτή διαμορφώθηκε ως συνέπεια τόσο της οικονομικής κρίσης όσο και του Brexit. Ακολουθούν οι θέσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου που οδήγησαν στην πρόταση του ΠΔΠ 2021-2027, καθώς και των ενεργοποιούμενων χρηματοδοτικών πόρων για την υλοποίησή του.

Το δεύτερο μέρος αφορά στην ανάλυση της ανάπτυξης του κοινωνικό-οικονομικού περιβάλλοντος της Ελλάδας, ιδιαίτερα σε σχέση με τις περιφέρειες. Μελετήθηκαν οι επιπτώσεις της δημοσιονομικής κρίσης στις τάσεις της οικονομικής ανάπτυξης των περιφερειών, σε σχέση με την απασχόληση, την παραγωγικότητα, τους μισθούς και τις εξαγωγές. Επίσης, αναλύονται οι επιπτώσεις αυτές σε σύγκριση με την γεωγραφική και πληθυσμιακή κατανομή της χώρας, καθώς και οι μακροοικονομικές επιπτώσεις της κατανομής των Ευρωπαϊκών κονδυλίων στην εθνική και περιφερειακή οικονομία της χώρας.

Στην συνέχεια, ακολουθεί η ανασκόπηση της Εθνικής Στρατηγικής για τη Βιώσιμη και Δίκαιη Ανάπτυξη 2030. Αναλύονται οι μεταρρυθμίσεις της αναφορικά με την επίτευξη της δημοσιονομικής βιωσιμότητας της χώρας σε σχέση με τις φορολογικές πολιτικές των δημοσίων οικονομικών και της ανάπτυξης της χώρας σε όρους απασχόλησης, παραγωγικότητας, καινοτομίας και ανταγωνιστικότητας. Επιπρόσθετα, περιγράφονται οι μεταρρυθμίσεις που αφορούν την ανάπτυξη με βάση τη ποιότητα και την πρόσβαση των υποδομών και την δίκαιη συμπερίληψη, καθώς και των πόρων για τη χρηματοδότησή τους.

Το τελευταίο μέρος της εργασίας επικεντρώνεται στο πρόγραμμα της Νέας Προγραμματικής Περιόδου 2021-2027 και της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης. Περιγράφονται οι μεταρρυθμίσεις που αφορούν την ενίσχυση των περιφερειακών πολιτικών για την τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη. Ακολουθούν οι παρεμβάσεις σχετικά με την ενίσχυση της περιφερειακής παραγωγικότητας, απασχόλησης και ανταγωνιστικότητας, καθώς και οι καίριες παρεμβάσεις για ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας, της μπλε και θαλάσσιας ανάπτυξης, του τουρισμού, της ποιοτικής απασχόλησης και της κοινωνικής ένταξης και της υποστήριξης της συνδεσιμότητας των υποδομών μεταφοράς και της αειφόρου ανάπτυξης.

Ευχαριστίες

Η παρούσα εργασία αποτελεί διπλωματική εργασία στα πλαίσια του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών Εφαρμοσμένων Οικονομικών και Περιφερειακής Ανάπτυξης, στην κατεύθυνση Αστικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης με ειδίκευση στον Περιφερειακό και Τοπικό Αναπτυξιακό Προγραμματισμό.

Με την ολοκλήρωση της αισθάνομαι την ανάγκη να ευχαριστήσω από καρδιάς όλους όσους συνετέλεσαν στην εκπόνησή της.

Πρωτίστως, ευχαριστώ θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κυρία Δεληθέου Βασιλική για την επιστημονική της καθοδήγηση, τις εποικοδομητικές της υποδείξεις, την υπομονή της και την αμέριστη συμπαράστασή της απέναντί μου καθ' όλη την διάρκεια της εργασίας μου.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θα ήθελα να απευθύνω στον καθηγητή και πρόεδρο του Τμήματος Οικονομικής και Περιφερειακής Ανάπτυξης, κύριο Ψυχάρη Ιωάννη ο οποίος με τα πλούσια πνευματικά του προσόντα και την άριστη επιστημονική του κατάρτιση διαφώτισε όλους όσους είχαμε την τιμή να παρακολουθήσουμε τις διαλέξεις του.

Τις ευχαριστίες μου οφείλω με ιδιαίτερη εκτίμηση στα μέλη της τριμελούς επιτροπής για την πολύτιμη συμβολή τους για την ολοκλήρωση αυτής της εργασίας.

Τέλος δεν θα μπορούσα να παραλείψω να εκφράσω ευγνωμοσύνη στην οικογένειά μου για την ηθική συμπαράστασή της, την στήριξη και κατανόηση που επέδειξε κατά την διάρκεια των σπουδών μου, προσφέροντάς μου δύναμη και κουράγιο για την ολοκλήρωση της προσπάθειάς μου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. Πολυετές Δημοσιονομικό Πλαίσιο 2021-2027

1.1 Η υπάρχουσα κατάσταση στην Ευρώπη

Η τρέχουσα κατάσταση της Ευρωπαϊκής Ένωσης διατρέχεται από μια μεγάλη αβεβαιότητα σε σχέση με την πολιτική και η οικονομική της κατάσταση, θέτοντας σε κίνδυνο τόσο το ίδιο της το μέλλον, όσο και τη νομιμότητα και τη δομή της ίδιας της ΕΕ και των θεσμικών της οργάνων.

1.1.1 Η οικονομική κρίση και οι συνέπειες της

Η παγκόσμια οικονομική ύφεση του 2008-2009 είχε σημαντική επίπτωση στις οικονομίες της ΕΕ, οδηγώντας σε μια κρίση χρέους της ευρωζώνης. Για περισσότερο από μια δεκαετία, πολλές από τις χώρες της ΕΕ βιώνουν μια εξασθενημένη οικονομική ανάπτυξη, με υψηλά ποσοστά ανεργίας και με την ανάγκη επιβολής αντιλαϊκών μέτρων λιτότητας, στην προσπάθεια τους για συγκράτηση των δημοσιονομικών τους ελλειμμάτων και του δημοσίου χρέους. Στην προσπάθεια αντιμετώπισης της κρίσης, οι Ευρωπαίοι ηγέτες ανταποκρίθηκαν με μια σειρά μηχανισμών, όπως ήταν η οικονομική ενίσχυση των χωρών της Ελλάδας, της Πορτογαλίας, της Ιρλανδίας και της Κύπρου από την ΕΕ και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) (International Monetary Fund-IMF). Η πίεση στο τραπεζικό σύστημα της ΕΕ οδήγησε στην κατάρρευση ορισμένων Ευρωπαϊκών Τραπεζών και στην ανάγκη ανακεφαλαιοποίησης πολλών από αυτών (Congressional Research Service, 2018).

Η απειλή της εξόδου της Ελλάδας από την Ευρωζώνη το 2015 οδήγησε σε συγκρούσεις μεταξύ των χωρών μελών. Παρότι η Ιταλία και η Γαλλία τόνιζαν την σημασία της διατήρησης της ευρωζώνης, οι χώρες του Βορρά, όπως η Γερμανία, η Φιλανδία και η Ολλανδία, εστίασαν στην ανάγκη τήρησης των δημοσιονομικών κανόνων της ευρωζώνης. Η εμπειρία από την κρίση αυτή οδήγησε στην ενίσχυση της αρχιτεκτονικής της ευρωζώνης και στη βελτίωση της δημοσιονομικής πειθαρχίας μεταξύ των χωρών μελών (Chassany & Chazan, 2018).

Παρότι από το 2017 και έπειτα υπήρξε μια οικονομική ανάκαμψη στις περισσότερες από τις χώρες της ΕΕ, ωστόσο εξακολουθούν να υπάρχουν ορισμένες οικονομικές ανησυχίες. Κάποιες χώρες, όπως η Ιταλία, η Ελλάδα και η Ισπανία, εξακολουθούν να αγωνίζονται λόγω της αργής οικονομικής ανάπτυξης τους και των υψηλών ποσοστών ανεργίας τους (Economist Intelligence Unit, 2018). Όλο και περισσότεροι ειδικοί ανησυχούν για την οικονομική σταθερότητα της Ιταλίας, της τρίτης μεγαλύτερης οικονομικής δύναμης της ευρωζώνης. Τον Σεπτέμβριο του 2018, η Ιταλική κυβέρνηση υιοθέτησε έναν προϋπολογισμό, ο οποίος απορρίπτει τα περισσότερα από τα μέτρα λιτότητας, προβλέποντας σημαντικά υψηλότερες δημόσιες δαπάνες. Ο προϋπολογισμός αυτός αποτέλεσε την αιτία της αύξησης της έντασης μεταξύ της Ιταλίας και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, απαιτώντας την αλλαγή του προϋπολογισμού και απειλώντας την πρώτη με πειθαρχικές κυρώσεις για μη τήρηση των δημοσιονομικών κανόνων της ΕΕ. Πολλοί ειδικοί ανησυχούν ότι αυτή η δημοσιονομική διαφορά μπορεί να προκαλέσει την αναζωπύρωση των ανησυχιών των επενδυτών για τη βιωσιμότητα του χρέους της Ιταλίας, απειλώντας εκ νέου την ακεραιότητα και σταθερότητα της ευρωζώνης (Congressional Research Service, 2018).

1.1.2 Η έξοδος του Ηνωμένου Βασιλείου από την ΕΕ

Η απόσυρση του Ην. Βασιλείου από την ΕΕ (Brexit), η οποία συνιστά την δεύτερη οικονομική δύναμή της, θα έχει ως συνέπεια τη δημιουργία μιας δημοσιονομικής τρύπας του προϋπολογισμού της ΕΕ, με την μείωση του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (ΑΕΕ) της κατά 15%. Επιπρόσθετα, καθώς το Ην. Βασίλειο υπήρξε πάντα το δεύτερο ή τρίτο μεγαλύτερο συνεισφέρον δίκτυο του προϋπολογισμού της ΕΕ, η απόσυρσή της θα έχει αντίκτυπο στον προϋπολογισμό της ευρωζώνης, τόσο από την πλευρά των εσόδων όσο και από αυτή των δαπανών (Becker, 2019).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπολογίζει την δημοσιονομική τρύπα του Brexit περίπου στα 13 με 14 δισεκατομμύρια ευρώ κάθε χρόνο. Οι ετήσιες πληρωμές του Ην. Βασιλείου στον προϋπολογισμό της ευρωζώνης (οι πληρωμές σε ιδίους πόρους που βασίζονται στον ΦΠΑ και στο ΑΕΠ, εξαιρουμένων των παραδοσιακών ιδίων πόρων) υπερέβαιναν τα 10 δις ευρώ ετησίως από το 2010 και έπειτα. Όπως δείχνει η τελευταία έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, για το 2016 το λειτουργικό δημοσιονομικό υπόλοιπο του Ην. Βασιλείου ήταν περίπου 5,6 δις ευρώ (European Commission, 2018). Το τελικό μέγεθος του χάσματος θα εξαρτηθεί κυρίως από την μορφή και τους όρους του Brexit, καθώς και από τις μελλοντικές σχέσεις με την ΕΕ των 27 χωρών.

Κατά την πορεία των διαπραγματεύσεων, η ΕΕ και το Ην. Βασίλειο κατέληξαν σε μια συμφωνία. Αυτή η συμφωνία απόσυρσης που υπογράφηκε τον Δεκέμβριο του 2017 (40), προβλέπει τη συνέχιση του δημοσιονομικού πλαισίου της ΕΕ έως το τέλος του 2020, χωρίς την ύπαρξη αλλαγών ή προσαρμογών (European Commission, 2017). Ως εκ τούτου, το Ην. Βασίλειο θα συνεχίσει να συνεισφέρει οικονομικά στον προϋπολογισμό της ΕΕ σαν να είναι μέλος αυτής, με αντάλλαγμα, την συνέχιση των προγραμμάτων της ΕΕ. Αυτό συνεπάγεται ότι τόσο οι Βρετανοί αγρότες και αλιείς, όσο και οι περιφέρειες και τα πανεπιστήμια που υποστηρίζονται θα συνεχίσουν να επωφελούνται από την ευρωπαϊκή χρηματοδότηση. Συνεπώς, έως το τέλος του τρέχοντος Πολυετούς Δημοσιονομικού Προγράμματος (ΠΔΠ) (Multiannual Financial Framework- MFF), το Ην. Βασίλειο οφείλει να παραμείνει ένα *de facto* μέλος του προϋπολογισμού της ΕΕ, με όλες τις υποχρεώσεις και τα δικαιώματα. Ωστόσο, το ακριβές επίπεδο των πληρωμών της δεν έχει ακόμη συμπεριληφθεί στο κείμενο της Συνθήκης (Becker, 2019).

1.1.3 Η σταθερότητα της ζώνης του ευρώ

Η ανάγκη της θέσπισης μέτρων για την σταθεροποίηση της ζώνης του ευρώ είναι ένα από τα κύρια ζητήματα των διαπραγματεύσεων του νέου πολυετούς δημοσιονομικού προγράμματος 2021-2027. Παράλληλα με τις διαπραγματεύσεις του τρέχοντος ΠΔΠ 2014-2020, υπήρχαν ήδη συζητήσεις για την καθιέρωση ενός στενότερου συντονισμού της οικονομικής πολιτικής στη ζώνη του ευρώ και την σταθεροποίηση του ενιαίου νομίσματος, χωρίς ωστόσο την άμεση σύνδεση του με τον προϋπολογισμό της ΕΕ (Becker, 2014). Έκτοτε, κατά τη διάρκεια της οικονομικής και δημοσιονομικής κρίσης, συζητήθηκαν και προτάθηκαν διάφορα μοντέλα, μορφές και λειτουργίες για ένα επιπρόσθετο αυτόματο εργαλείο αλληλεγγύης και σταθεροποίησης της ζώνης του ευρώ (Becker, 2018).

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, στο ψήφισμά του τον Μάρτιο του 2018 (European Parliament, 2018), ζήτησε τη δημιουργία μιας ξεχωριστής δημοσιονομικής ικανότητας της ζώνης του ευρώ εντός του προϋπολογισμού της ΕΕ, ακολουθούμενη από περαιτέρω

επέκταση και χρηματοδότηση με πραγματικούς ιδίους πόρους. Ωστόσο, οι προτάσεις αυτές παρέμειναν αντικείμενο αντιπαράθεσης μεταξύ των κρατών μελών. Ήδη στην σύνοδο κορυφής τον Ιούνιο του 2018, η Ομάδα Hanse (Hanse Group) τασσόταν αντίθετη στα πρόσθετα χρηματοδοτικά μέσα ή ακόμη και ενός ξέχωρου προϋπολογισμού για τη σταθεροποίηση της ζώνης του ευρώ (Ludlow, 2018). Άλλα κράτη μέλη που δεν ανήκουν στην ευρωζώνη απορρίπτουν επίσης τις προτάσεις αυτές. Από την άλλη, η Γερμανία και η Γαλλία, μέσα από διμερείς κυβερνητικές διαβουλεύσεις τον Ιούνιο του 2018, συμφώνησαν στη *Δήλωση του Meseberg* (Meseberg Declaration) για την «κατάρτιση προϋπολογισμού για τη ζώνη του ευρώ από το 2021 στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προκειμένου να προαχθεί η ανταγωνιστικότητα, η προσέγγιση και η σταθεροποίηση στη ζώνη του ευρώ» (Press and Information Office of the Federal Government of Germany, 2018). Τον Νοέμβριο του 2018, οι δύο υπουργοί οικονομικών υπέβαλαν κοινή πρόταση για τον προϋπολογισμό της ευρωζώνης, με το νέο εργαλείο να παραμένει περιορισμένο για τις χώρες της ευρωζώνης, αλλά να είναι και μέρος του νέου ΠΔΠ. Περαιτέρω, το 2019, το Παρίσι και το Βερολίνο υπογράμμισαν την ιδιαίτερη ευθύνη των κρατών μελών για τη μείωση του δημόσιου χρέους τους, αλλά και την ανάγκη της αύξησης της σύγκλισης και της ανταγωνιστικότητας εντός της ευρωζώνης.

Ωστόσο, τα άλλα κράτη μέλη υπήρξαν επιφυλακτικά, έως και αρνητικά στις προτάσεις της Επιτροπής και της Γάλλο-Γερμανικής πρωτοβουλίας. Στη σύνοδο κορυφής του Δεκεμβρίου του 2018, η Ομάδα Hanse και η Ολλανδική κυβέρνηση επέμεναν στον περιορισμό των οικονομικών πόρων και του πεδίου εφαρμογής των προτεινόμενων δημοσιονομικών εργαλείων για την ευρωζώνη. Σύμφωνα με την οπτική της Ολλανδίας, ήταν κρίσιμο το δημοσιονομικό εργαλείο να καθιερωθεί «ως μέρος του προϋπολογισμού της ΕΕ διατηρώντας παράλληλα τη συνοχή με άλλες πολιτικές της ΕΕ» και να χρησιμοποιείται «για τη σύγκλιση και την ανταγωνιστικότητα της ευρωζώνης» αντί για την άμβλυνση και τη σταθεροποίηση της οικονομικής πολιτικής. Όπως ανέφεραν οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων της ζώνης του ευρώ, «Το μέσο θα εγκριθεί σύμφωνα με τη νομοθετική διαδικασία που ορίζεται στις Συνθήκες βάσει της σχετικής πρότασης της Επιτροπής, η οποία θα τροποποιηθεί εάν κριθεί απαραίτητο» (European Council, 2018).

Ως αποτέλεσμα, η σύνοδος κορυφής του Δεκεμβρίου του 2018 αναφέρεται σε δυο νομοθετικές προτάσεις, μιας λειτουργίας σταθεροποίησης των επενδύσεων και ενός προγράμματος ενίσχυσης των μεταρρυθμίσεων. Με τις προτάσεις αυτές, επιδιώκει μια ισορροπία μεταξύ των αντικρουόμενων συμφερόντων και θέσεων που προκύπτουν από τον όγκο, τη χρηματοδότηση, τα καθήκοντα και τους στόχους των νέων εργαλείων (Becker, 2019).

1.1.4 Η ασφάλεια και η άμυνα της ΕΕ

Η υπάρχουσα αστάθεια του διεθνούς περιβάλλοντος και οι νέες απειλές της ασφάλειας της Ευρώπης ώθησαν της Ευρωπαϊκή Επιτροπή στην πρόταση για τη δημιουργία και επέκταση ενός νέου Ευρωπαϊκού χώρου πολιτικής για την ασφάλεια και την άμυνα. Στην *Διακήρυξη της Ρώμης* (Rome Declaration, 2017), οι αρχηγοί των κρατών μελών της ΕΕ των 27 συμφώνησαν για μια ασφαλή και προστατευμένη Ευρώπη, ζητώντας «μια πιο ανταγωνιστική και ολοκληρωμένη αμυντική βιομηχανία».

Ήδη από τον Νοέμβριο του 2018, είχε ζητηθεί από το Ευρωπαϊκό Αμυντικό Σχέδιο Δράσης (European Defense Action Plan) η αύξηση της συνεργασίας στην αμυντική πολιτική και η επένδυση σε στρατηγικά αμυντικά προγράμματα, προτείνοντας τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Αμυντικού Ταμείου (European Commission, 2016). Το ταμείο αυτό είχε δυο διαφορετικές συνιστώσες, μια για τη κοινή χρηματοδότηση της έρευνας, και μια άλλη για την κοινή ανάπτυξη και απόκτηση αμυντικών ικανοτήτων, μέσα από τη δημιουργία νέων χρηματοδοτικών μέσων στο πλαίσιο του ΠΔΠ 2021–2027.

Ο νέος προτεινόμενος κανονισμός του 2018 αποσκοπούσε στη συγχώνευση των δύο συνιστωσών σε ένα ενιαίο χρηματοδοτικό ταμείο, το οποίο θα ενισχυόταν περαιτέρω με ένα συνολικό όγκο 13 δις ευρώ. Κύριος στόχος του Αμυντικού Ταμείου είναι η ενθάρρυνση κοινών σχεδίων έρευνας και ανάπτυξης πολιτικών εξοπλισμών, προωθώντας την *«ανταγωνιστικότητα και την ικανότητα καινοτομίας της τεχνολογικής και βιομηχανικής βάσης της ευρωπαϊκής άμυνας»* και συμβάλλοντας έτσι στη *«στρατηγική αυτονομία»* της ΕΕ (European Commission, 2018). Για τον σκοπό αυτό, το ταμείο θα υποστηρίζει σχέδια για να στηρίξει τα σχέδια εξοπλισμών που σχετίζονται με την αμυντική πολιτική στο πλαίσιο της Μόνιμης Διαρθρωμένης Συνεργασίας (ΜΔΣ) (Permanent Structured Cooperation - PESCO). Οι πρωτοβουλίες αυτές συνιστούν τα πρώτα βήματα προς ένα Εξευρωπαϊσμό και μια Υπερεθνικοποίηση για την επέκταση των αμυντικών προσεγγίσεων της συνεργασίας στο τομέα των πολιτικών άμυνας εντός της ΕΕ, εδραιώνοντας τον δικό της ρόλο στον τομέα αυτό. Ωστόσο, παρά τις μεγάλες αυξήσεις των δαπανών, οι προτεινόμενες δαπάνες παραμένουν χαμηλές σε σύγκριση με άλλες προτεραιότητες δαπανών του ΠΔΠ ή με τις εθνικές αμυντικές δαπάνες (Becker, 2019).

1.1.5 Νέος Μηχανισμός Κράτους Δικαίου

Η πρόταση της Επιτροπής για τη δημιουργία ενός νέου μηχανισμού κράτους δικαίου για την προστασία του προϋπολογισμού της ΕΕ είχε ως αποτέλεσμα την έντονη αντίδραση από κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, τα οποία είχαν στο παρελθόν επωφεληθεί από τα μεγάλα ποσά χρηματοδότησης τους από τον προϋπολογισμό της ΕΕ (European Commission, 2018). Ωστόσο, η Επιτροπή προσπαθώντας να υπολογίσει την ορθή χρήση των Ευρωπαϊκών πόρων με το κριτήριο του κράτους δικαίου, εισήγαγε μια *«πολιτική προϋποθέσεων»* για την λήψη ευρωπαϊκής χρηματοδότησης. Παράλληλα, με το ψήφισμα του Μαρτίου του 2018, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κάλεσε την Επιτροπή *«να προτείνει έναν μηχανισμό βάσει του οποίου τα κράτη μέλη που δεν σέβονται τις αξίες που κατοχυρώνονται στο άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) μπορούν να υπόκεινται σε δημοσιονομικές συνέπειες»* (parag. 119) (European Parliament, 2020).

Η Επιτροπή προτείνει ένα μηχανισμό επιβολής κυρώσεων, ο οποίος θα εφαρμόζεται σε όλες τις επιδοτήσεις του προϋπολογισμού της ΕΕ, υποστηρίζοντας ότι *«η τήρηση του κράτους δικαίου και ο διαχωρισμός των εξουσιών, η υπεύθυνη, δημοκρατική και πλουραλιστική νομοθεσία, η ανεξάρτητη δικαιοσύνη και η εγγύηση της ασφάλειας δικαίου αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την προστασία των οικονομικών συμφερόντων της ΕΕ»* (European Commission, 2018). Σε περίπτωση αμφισβήτησης των κανόνων αυτών από ένα κράτος μέλος, η Επιτροπή έχει τη δικαιοδοσία της διακοπής της εκταμίευσης των ευρωπαϊκών επιδοτήσεων.

Η υιοθέτηση του κανονισμού και των πρακτικών του προϋποθέτει τον καθορισμό των σχετικά ευρέων και ασαφών κριτηρίων του σχεδίου της Επιτροπής, βάση των οποίων αξιολογείται η παραβίαση του κράτους δικαίου και των συνεπειών του για την ορθή δημοσιονομική διαχείριση. Διαφορετικά, η σύνδεση των συγκεκριμένων ζητημάτων με τις θεμελιώδεις αξίες της ΕΕ θα μπορούσε να καταστεί ένα ακόμη εμπόδιο. Ωστόσο, το πολιτικά συμβολικό αποτέλεσμα της πρότασης, και η υποστήριξη κυρίως των δυτικοευρωπαϊκών κυβερνήσεων, φαίνεται να υπερισχύει της πραγματικής δυνατότητας εφαρμογής της πρότασης της Επιτροπής (Becker, 2019).

1.1.6 Οι αλλαγές των Ομάδων και των Νέων Διαπραγματευτικών Δομών

Οι εκλογές του 2019 για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο άλλαξαν την εσωτερική δομή του. Επιπλέον, ένα ακόμη νέο γεγονός για τις συζητήσεις του Συμβουλίου είναι η άμβλυνση των σαφών ομαδοποιήσεων και ταξινομήσεων των κρατών μελών σε καθαρούς συνεισφέροντες και καθαρούς αποδέκτες, με τις ομάδες των κρατών μελών που δεν ανήκουν σε καμία από τις δύο περιπτώσεις να αυξάνονται. Αυτές οι «ουδέτερες» ομάδες, περιλαμβάνουν κράτη όπως το Λουξεμβούργο και το Βέλγιο, που συνιστούν τα παλαιά κράτη μέλη που πλήρωναν καθαρό ποσό, αλλά και χώρες όπως η Τσεχία και η Ισπανία, που θα μπορούσαν να καταστούν καθαροί συνεισφέροντες αναλόγως των οικονομικών εξελίξεων. Επιπρόσθετα, υπάρχουν χώρες που δεν μπορούν να καθοριστούν σε μια από τις δύο ομάδες. Οι αποκαλούμενες χώρες της Ομάδας Hanse, συνιστούν τόσο μακροχρόνιους συνεισφέροντες, όπως είναι η Ολλανδία και η Σουηδία, όσο και καθαρούς αποδέκτες, όπως τα κράτη της Βαλτικής, περιλαμβάνοντας τόσο κράτη της ευρωζώνης, όσο και μη μέλη όπως η Σουηδία και η Δανία (Becker, 2019).

Όσο περισσότερο μειώνεται η συνοχή των ομάδων διαπραγμάτευσης, τόσο αυξάνεται η αβεβαιότητα της συνοχής της ΕΕ. Επιπρόσθετα, το Brexit θα επιφέρει συνέπειες στην ισχύ και τη διεξαγωγή των διαπραγματεύσεων της ομάδας των καθαρά συνεισφερόντων, καθώς παραδοσιακά, στις συζητήσεις για τον Ευρωπαϊκό προϋπολογισμό, το Ην. Βασίλειο υπήρξε υπέρμαχος του εκσυγχρονισμού του προϋπολογισμού, ιδιαίτερα σε σχέση με τις πολιτικές της έρευνας και της καινοτομίας. Κατά το παρελθόν, οι σκληρές Βρετανικές θέσεις και η προτίμηση τους για μεταρρυθμίσεις και ριζικές οικονομίες, διασφάλιζαν ότι στις περισσότερες περιπτώσεις δεν υπήρχε εστίαση στα Γερμανικά συμφέροντα, ως ο μεγαλύτερος συνεισφέρων, αλλά στις απαιτήσεις του Λονδίνου. Ως εκ τούτου, η απουσία ενός πεισματικού, ασυμβίβαστου και μερικές φορές ριζοσπαστικού Βρετανικού διαπραγματευτικού στυλ, θα καταστήσει τις γερμανικές διαπραγματεύσεις ακόμη δυσκολότερες (Becker, 2019). Επιπρόσθετα, θα μπορούσε να διαβρωθεί περαιτέρω η αλληλεγγύη των λεγόμενων «Φίλων της Συνοχής» (Friends of Cohesion), δηλαδή της ομάδας των καθαρών αποδεκτών. Ορισμένα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης ενδέχεται να υποστούν μεγάλες περικοπές στη χρηματοδότηση των προγραμμάτων των Διαρθρωτικών Ταμείων (Structural Fund), ιδιαίτερα στην περίπτωση που τα νέα κριτήρια της Επιτροπής εφαρμοστούν σε σχέση με την ένταξη των προσφύγων. Αναμένεται ότι η Πολωνία και η Ουγγαρία θα έχουν μεγαλύτερες από το 20% απώλειες σε σύγκριση με τις προηγούμενες περιόδους. Αντιθέτως, οι αρχικοί υπολογισμοί των κρατών αποδεκτών του Νότου, όπως είναι η Ελλάδα και η Ισπανία, όπως επίσης και τα νέα κράτη μέλη της Βουλγαρίας, της Ρουμανίας και της Κροατίας, αναμένεται να δουν μια μικρή αύξηση στον όγκο των προγραμμάτων υποστήριξης τους (Becker, 2019).

Ως αποτέλεσμα της εμφάνισης νέων συνασπισμών, με κάποια μέλη να αλλάζουν, αναλόγως του ζητήματος της διαπραγμάτευσης, απειλείται τη συνοχή των ομαδικών δεσμών της ΕΕ. Αυτού του είδους οι ασαφείς αστερισμοί δύνανται να παράγουν νέα αποτελέσματα, αλλά μπορούν εξίσου να καταστήσουν τις διαπραγματεύσεις πιο περίπλοκες και διφορούμενες (Becker, 2019).

1.1.7 Η πανδημία του COVID-19

Η πανδημία του COVID-19, γνωστού και ως Κορονοϊού, συνιστά μια σοβαρή κατάσταση έκτακτης ανάγκης για τους πολίτες, τις κοινωνίες και τις οικονομίες όλου του κόσμου, θέτοντας τα συστήματα υγειονομικής περίθαλψης σε εξαιρετικά σοβαρή πίεση. Εκτός από τις σημαντικές κοινωνικές επιπτώσεις και την ανθρώπινη διάσταση αυτών, η πανδημία του COVID-19 συνιστά ένα μείζον οικονομικό σοκ για την ΕΕ, απαιτώντας μια συντονισμένη και αποφασιστική συνεργατική οικονομία. Η εξάπλωση του κορονοϊού προκαλεί αναταραχές στη παγκόσμιες αλυσίδες εφοδιασμού, αστάθεια των χρηματοπιστωτικών αγορών και αρνητική επίπτωση στα ταξίδια και τον τουρισμό (European Commission, 2020).

Τα δεδομένα των τελευταίων μηνών δείχνουν μια σημαντική αρνητική επίπτωση στην Ευρώπη, τουλάχιστον για το πρώτο μισό του 2020, και πιθανώς μεγαλύτερο όσο τα μέτρα περιορισμού είναι αναποτελεσματικά. Σε σύγκριση με τα μέσα Φεβρουαρίου του 2020, τα Ευρωπαϊκά χρηματιστήρια σημειώνουν μια πτώση κατά 30%, την μεγαλύτερη μηνιαία πτώση από την έναρξη της χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008, με την αβεβαιότητα της πανδημίας να παραμένει υψηλή και για τους επόμενους μήνες. Η αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ του 2020 στην Ευρώπη μπορεί να εμφανίσει μια πτώση κάτω από το μηδέν, απαιτώντας την συντονισμένη οικονομική απόκριση των θεσμικών οργάνων της ΕΕ και των Κρατών Μελών για τον μετριασμό των οικονομικών επιπτώσεων. Το οικονομικό αυτό σοκ επηρεάζει την οικονομία μέσα από διαφορετικά κανάλια (European Commission, 2020):

- Το σοκ ως απόρροια της αρχικής συρρίκνωσης της Κίνας το πρώτο τρίμηνο του 2020.
- Το εφοδιαστικό σοκ της Ευρωπαϊκής και παγκόσμιας οικονομίας, ως αποτέλεσμα της απουσίας διανομής των εφοδιαστικών αλυσίδων από τον χώρο εργασίας.
- Το σοκ της ζήτησης της Ευρωπαϊκής και παγκόσμιας οικονομίας, ως αποτέλεσμα της χαμηλής καταναλωτικής ζήτησης και του αρνητικού αντίκτυπου της αβεβαιότητας των επενδυτικών προγραμμάτων.
- Του αρνητικού αντίκτυπου της περιορισμένης ρευστότητας για τις επιχειρήσεις.

Οι επιπτώσεις της πανδημίας γίνονται αισθητές στο σύνολο της οικονομίας, ιδίως στις απαραίτητες καταστάσεις αυτοπεριορισμού για την εξάπλωση της νόσου. Τα μέτρα που λαμβάνονται σε εθνικό και τοπικό επίπεδο δύνανται να επηρεάσουν τόσο την προσφορά όσο και την ζήτηση. Ειδικότερα, καθώς η αρνητική ζήτηση είναι απόρροια των κυβερνητικών μέτρων για την περιορισμό της μετάδοσης, τα μέτρα αυτά επηρεάζουν την ιδιωτική, επαγγελματική και κοινωνική ζωή των πολιτών. Οι περισσότερο πληττόμενοι κλάδοι είναι αυτοί του τομέα της υγείας, του τουρισμού, των μεταφορών και ιδίως των αερομεταφορών (European Commission, 2020).

Παρά το γεγονός ότι το οικονομικό σοκ θα είναι προσωρινό, ωστόσο απαιτείται η εργασία από κοινού για την διασφάλιση ότι θα είναι όσο το δυνατόν συντομότερο και περιορισμένο, και δεν θα προκαλέσει μόνιμες ζημιές στις οικονομίες των χωρών. Ο βαθμός του αρνητικού αντίκτυπου εξαρτάται από τον αριθμό των παραμέτρων όπως η έλλειψη προσφοράς ζωτικών αγαθών, η αποτελεσματικότητα των περιοριστικών μέτρων, το χρονικό διάστημα διακοπής της παραγωγής στην ΕΕ σε εργάσιμες ημέρες που χάνονται σε επιχειρήσεις και δημόσιες υπηρεσίες, και οι επιπτώσεις στη ζήτηση (European Commission, 2020).

1.2 Οι θέσεις του Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου

1.2.1 Η πρότερη εμπειρία των Πολιτικών Συνοχής

Η περίοδος 2007-2013 χαρακτηρίζεται για την σημαντική αύξηση της χρήσης των πόρων της Πολιτικής Συνοχής ώστε η αξιοποίηση των δημοσίων πόρων να ενισχύσει τις εμπορικές πρακτικές. Οι πόροι αυτοί, υπό τη μορφή των «Μέσων Χρηματοοικονομικής Τεχνικής» (MXT) ('Financial Engineering Instruments'-FEIs), αποτελούσαν μέρος της στρατηγικής εφαρμογής ενός Επιχειρησιακού Προγράμματος (ΕΠ) (Operational Programmes – OP), και υπόκεινται στο άρθρο 441 του Γενικού Κανονισμού των Διαρθρωτικών Ταμείων (Structural Funds – SF). Έτσι, σε αντίθεση με την έως τότε χρήση των πόρων της Πολιτικής Συνοχής μέσω της παραδοσιακής χορήγησης επιδοτήσεων, οι Διαχειριστικές Αρχές (Managing Authorities - MAs) χρησιμοποιούν μέρος των κονδυλίων των Διαρθρωτικών Ταμείων μέσω των MXT, ώστε να αυξήσουν την επίπτωση και την βιωσιμότητα των Ευρωπαϊκών κονδυλίων στις δημόσιες δαπάνες. Οι τρεις μορφές των MXT της Πολιτικής Συνοχής της περιόδου αυτής, τα *ίδια κεφάλαια*, τα *δάνεια* και οι *εγγυήσεις*, έχουν ως αντικειμενικούς τους στόχους της ανάπτυξη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων, την αστική ανάπτυξη και την ενεργειακή αποτελεσματικότητα (Kramer & Rudolf, 2013).

Η χρησιμοποίηση των MXT επιδίωκε την αποτελεσματικότερη χρήση των δημοσίων πόρων, την βελτίωση της εμπορικής ποιότητας των επενδύσεων μέσα από την εμπλοκή με τους ιδιωτικούς φορείς, καθώς και την αποδέσμευση νέων πηγών χρηματοδότησης. Τα κύρια πλεονεκτήματα τους αφορούν στην μεγαλύτερη χρηματοδοτική τους επίδραση, στην βιωσιμότητα, στη δημιουργία ικανοτήτων, στην κάλυψη του κινδύνου, στη δυνατότητα επιτάχυνσης της υλοποίησης ενός προγράμματος, στην αστική ανάπτυξη και στις άλλες έμμεσες επιπτώσεις στην ανάπτυξη της οικονομίας. Ωστόσο, η χρήση των MXT ανέδειξε και πολλές προκλήσεις για την αξιοποίησή τους, οι οποίες σχετίζονται με την περίοδο της διαπραγμάτευσης και της εγκατάστασής τους, με τους Κανονισμούς των Διαρθρωτικών Ταμείων, με την γνώση και την εμπειρία, με τους εξωτερικούς κινδύνους και με την παρακολούθηση και καταγραφή αυτών (Kramer & Rudolf, 2013).

Για την περαιτέρω ενίσχυση της χρήσης των MXT, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εξέδωσε μια σειρά από κατευθυντήριες οδηγίες στα κράτη μέλη, ώστε να ενημερώσει για τους κανόνες εφαρμογής των MXT, ιδιαίτερα για την τροποποίηση των Γενικών Κανονισμών που σχετιζόταν με την επέκταση της χρήσης των MXT και της αποσαφήνισης των κανόνων εφαρμογής τους (EC, 2010).

Σύμφωνα με τα διαθέσιμα δεδομένα των σχετικών ερευνών, φαίνεται ότι κατά την προγραμματική περίοδο 2007-2013, η χρήση των MXT είχε σημαντική αύξηση από όλα τα Κράτη Μέλη (Member States - MS). Χαρακτηριστικά, στα τέλη του 2011, για

την υλοποίηση των MXT, μέσω των ΕΠ συστήνονται 592 κεφάλαια στο πλαίσιο των Ευρωπαϊκών Περιφερειακών Ταμείων Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ). Στη πλειονότητα τους, τα εργαλεία αυτά αξιοποιούνται υπό τη μορφή δανείων, και λιγότερο ως εγγυήσεις ή μετοχικά κεφάλαια. Περίπου στο 90% των περιπτώσεων, τα MXT αφορούν σε επιχειρήσεις (Άρθρο 44(α)), το 7.8% σε προγράμματα Αστικής Ανάπτυξης (Άρθρο 44(β)) και μόνο το 2.5% σε προγράμματα Ανανεώσιμης Ενέργειας (Άρθρο 44(γ)) (Kramer & Rudolf, 2013).

Μεταξύ των χωρών της Ευρώπης υπήρξαν μεγάλες διαφορές σε σχέση με το μέγεθος και το συνολικό αριθμό των MXT. Η Πολωνία, η Γαλλία, η Ιταλία, το Ην. Βασίλειο και η Γερμανία συγκέντρωσαν περίπου το 75% του συνόλου των MXT. Περίπου το 49% της συνεισφοράς των MXT σχετίζεται με την Ιταλία, την Ελλάδα, την Πολωνία, τη Γερμανία και το Ην. Βασίλειο. Οι διαφορές αυτές οφείλονται στις ανόμοιες μεταξύ των χωρών κοινωνικό-οικονομικές συνθήκες, παραδόσεις, γνώσεις και εμπειρίες των εμπορικών πρακτικών των δημοσίων φορέων. Στο σύνολο των χωρών, η πλειονότητα των FEIs αφορούσε τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, ενώ η εφαρμογή που ακολουθήθηκε σχεδόν από όλες τις περιφέρειες (Ward 2012).

Επιπρόσθετα, μεταξύ των χωρών υπήρξαν και διαφορετικές προσεγγίσεις στην διαχείριση των MXT. Οι περισσότερες χώρες υλοποιούσαν τα MXT με τη χρήση των ταμείων χαρτοφυλακίου και των έμμεσων συνεισφορών. Το 2011, το 67% όλων ειδικών ταμείων υλοποιήθηκαν χωρίς την παρουσία ταμείων χαρτοφυλακίου. Η πλειονότητα των MXT σε επιχειρήσεις δεν περιλάμβαναν ταμεία χαρτοφυλακίου, σε αντίθεση με την εφαρμογή τους για την αστική ανάπτυξη μέσω αυτών (Kramer & Rudolf, 2013).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (ETE) και το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Ανάπτυξης, προχώρησαν στη δημιουργία δύο «Κοινών Πρωτοβουλιών για την Πολιτική Συνοχή», του προγράμματος Τεχνικής Βοήθειας JESSICA και του προγράμματος JEREMIE (EC, 2012a). Σκοπός των προγραμμάτων αυτών ήταν η ενίσχυση της πρόσβασης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων στη χρηματοδότηση και τις επενδύσεις της βιώσιμης αστικής ανάπτυξης μέσω των MXT. Η ETA διαχειρίζεται το 95% των ταμείων που δημιουργήθηκαν για την αξιοποίηση των MXT για την αστική ανάπτυξη (JESSICA), ενώ η ETE διαχειρίζεται το 27% των ταμείων που αφορούν την χρήση των MXT για τις επιχειρήσεις (JEREMIE). Για την διαχείριση του προγράμματος JESSICA, η ETA δημιούργησε τέσσερις υπευθύνους για τη διαχείριση τομείς (Νότια Ευρώπη, Βόρεια Ευρώπη, Ανατολική Ευρώπη και Κεντρική Ευρώπη), οι οποίοι υποστήριζαν σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο τις Διαχειριστικές Αρχές για την υλοποίηση των προγραμμάτων JESSICA (Kramer & Rudolf, 2013).

Όπως έδειξε η έρευνα της Ευρωπαϊκού Συμβουλίου (EC, 2012b), τα περισσότερα Επιχειρησιακά Προγράμματα είχαν ήδη εμπειρία στην χρησιμοποίηση των MXT, καθώς σε γενικές γραμμές, τα MXT για την υποστήριξη των MME, υπήρχαν ήδη από την περίοδο 2000-06. Για παράδειγμα, στο Śląskie, η χρηματοδότηση των τοπικών, περιφερειακών και υπό-περιφερειακών δανειακών ταμείων, των ταμείων μικρό-δανεισμού και εγγυήσεων για την υποστήριξη της επιχειρηματικότητας, συνιστούσαν συνέχεια της προγραμματικής περιόδου 2004-06. Στο Sachsen-Anhalt, αποφασίστηκε η επέκταση της συνέχισης του Ταμείου Επιχειρηματικών Κεφαλαίων IBG (IBG Beteiligungsgesellschaft Sachsen-Anhalt) για την περίοδο 2007-13, καθώς φάνηκε ότι τα MXT διευκόλυναν την ανάπτυξη μιας μακροπρόθεσμης οικονομικής πολιτικής και βελτίωναν την αποτελεσματικότητας της. Παρομοίως, στην Ανατολική Φιλανδία, τα

επιδοτούμενα δάνεια και οι επιχορηγήσεις της περιόδου 2000-06 είχαν καλά αποτελέσματα, όπως και η ανάπτυξη το 2004 των επιστρεπτέων εργαλείων της Languedoc-Roussillon. Η Σκωτία είχε αποκτήσει ήδη μια εμπειρία από τα περιφερειακά προγράμματα του 2000-06 (2000-06 Objective 2 programmes), όπως και η Σλοβενία από τις συγχρηματοδοτούμενες ΜΧΤ από το ΕΤΠΑ κατά την περίοδο 2004-06 (Kramer & Rudolf, 2013).

1.2.2 Οι αρχικές θέσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου

Με το ψήφισμα του Κοινοβουλίου τον Ιούνιο του 2017 αναφορικά με τα δομικά στοιχεία μιας πολιτικής συνοχής στην ΕΕ, το Κοινοβούλιο παρουσιάζει τις απόψεις του σχετικά με το μέλλον της πολιτικής συνοχής μετά το 2020. Υπογραμμίζει ιδιαίτερα τη σημασία της επένδυσης σε Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις (ΜΜΕ) (Small and Medium Enterprises-SMEs), στην ψηφιακή ατζέντα, στη κλιματική αλλαγή, στην πράσινη οικονομία και στην ανανεώσιμη ενέργεια, στην κοινωνική ένταξη, στην εκπαίδευση, στην κατάρτιση και στον πολιτισμό. Επιπρόσθετα, τονίζει την ανάγκη για μεγαλύτερη συνεργασία και δράσεις στην ένταξη των μεταναστών, καθώς και σε άλλες επενδύσεις και προγράμματα της ΕΕ. Υποστηρίζει την καλύτερη επικοινωνία και τη βελτίωση του αποτελέσματος και του προσανατολισμού της πολιτικής (EPRS, 2019).

Τον Μάρτιο του 2018, το Κοινοβούλιο ενέκρινε ψήφισμα για τη δέσμη μέτρων του επόμενου ΠΔΠ, τονίζοντας ότι η πολιτική συνοχής θα πρέπει να συνεχιστεί ώστε να καλύψει όλες τις περιφέρειες της ΕΕ, με επικέντρωση της πλειονότητας των πόρων στις ευάλωτες περιοχές. Όπως υπογραμμίζει, εκτός από τον στόχο της ελάττωσης των περιφερειακών ανισοτήτων, οι επενδύσεις των πολιτικών συνοχής θα πρέπει να συμβάλλουν στην επίτευξη των ευρέων πολιτικών στόχων της ΕΕ, όπως είναι η *«ανάπτυξη και η ανταγωνιστικότητα, η έρευνα και η καινοτομία, η ψηφιοποίηση, η βιομηχανική μετάβαση, οι ΜΜΕ, οι μεταφορές, ο μετριασμός της αλλαγής του κλίματος και η προσαρμογή, η περιβαλλοντική βιωσιμότητα και η δίκαιη μετάβαση στην ενέργεια, η απασχόληση, η κοινωνική ένταξη, η ισότητα των φύλων, η μείωση της φτώχειας και οι δημογραφικές προκλήσεις»* (σελ. 3). Η προσέγγιση του Κοινοβουλίου ήταν με γνώμονα τις επιδόσεις. Σε σχέση με την ενισχυμένη συνοχή και αλληλεγγύη στην Ευρώπη, τάσσεται υπέρ της ανάληψης δράσεων στο πεδίο του ασύλου και της μετανάστευσης, καλώντας και για μια συνεχή υποστήριξη των πιο αραιοκατοικημένων περιφερειών (EPRS, 2019).

Παρά το γεγονός ότι αρκετά σχόλια των ψηφισμάτων αυτών σχετίζονται με το γενικό πλαίσιο της πολιτικής συνοχής της πρότασης του Κανονισμού Κοινών Διατάξεων (ΚΚΔ) (Common Provisions Regulation-CPR), κάποια από τα αιτήματα διατυπώθηκαν επίσης για τον κανονισμό του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) (European Regional Development Fund -ERDF) και το Ταμείο Συνοχής (ΤΣ) (Cohesion Fund- CF). Στα παραδείγματα περιλαμβάνονται η θεματική συγκέντρωση σε τομείς προτεραιότητας, στο συνεχή προσανατολισμό των επιδόσεων και την καλύτερη επικοινωνία. Επίσης εξετάστηκαν οι συνέργειες με άλλα ταμεία της ΕΕ (EPRS, 2019).

1.2.3 Η αρχική θέση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, στα συμπεράσματα του τον Νοέμβριο του 2016 για *«αποτελέσματα και τα νέα στοιχεία της πολιτικής συνοχής και τα ευρωπαϊκά διαρθρωτικά και*

επενδυτικά ταμεία» δηλώνει ότι οι πόροι του ΕΤΠΑ και του ΤΣ πρέπει τα τεθούν σε προτεραιότητα με βάση τους γεωγραφικούς και θεματικούς στόχους. Ως εκ τούτου, ενώ οι προκαθορισμένες απαιτήσεις των θεμάτων της καινοτομίας, των ΜΜΕ και της πράσινης ανάπτυξης είναι σημαντικοί, ωστόσο θα πρέπει να εξισορροπηθούν έναντι άλλων αναδυόμενων αναγκών σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο (EPRS, 2019).

Τον Απρίλιο του 2017, το Συμβούλιο εγκρίνει τα συμπεράσματα του για την πολιτική συνοχή και προσκαλεί τα Κράτη Μέλη και την Επιτροπή στην αύξηση της πολιτικής συνοχής και των αποτελεσμάτων της στο πλαίσιο της ανάπτυξης της ευαισθητοποίησης και του θετικού αντίκτυπου που μπορεί να επιφέρει η ΕΕ στην καθημερινότητα των Ευρωπαίων πολιτών. Παράλληλα, αναγνωρίζει την πολιτική συνοχή ως την βάση της Ευρωπαϊκής πολιτικής για την υποστήριξη των επενδύσεων για την ανάπτυξη και τη δημιουργία εργασίας. Επίσης, υποστηρίζει μια προσαρμοσμένη προσέγγιση που θα λαμβάνει υπόψη τα διαφορετικά κοινωνικά, εδαφικά και οικονομικά υπόβαθρα (EPRS, 2019).

Στα συμπεράσματα του Μαρτίου του 2018, αναφορικά με τον «εξ' ορθολογισμό του συστήματος παράδοσης και της εφαρμογής της πολιτικής συνοχής και των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων (ΕΔΕΤ) (European Structural and Investment Funds-ESI) μετά το 2020», το Συμβούλιο υποστηρίζει την εδαφική προσέγγιση, με εστίαση στη διασυνοριακή συνεργασία, την έξυπνη εξειδίκευση, την αστική διάσταση και την στρατηγική εταιρική σχέση με τις αποκεντρωμένες περιφέρειες (EPRS, 2019).

1.3 Προετοιμασία της πρότασης και οι προτεινόμενες αλλαγές

Η πρόταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για τον νέο κανονισμό του ΕΤΠΑ και το ΤΣ συνοδεύτηκε από μια εκτίμηση των επιπτώσεων αυτού. Τα κύρια συμπεράσματα της εκτίμησης αυτής υποδεικνύουν την ανάγκη της διοικητικής απλούστευσης, της ευελιξίας στην απόκριση σε έκτακτες ανάγκες και την βέλτιστη χρήση των χρηματοδοτικών εργαλείων. Επιπρόσθετα, αναγνωρίζει τις δραστηριότητες με τις υψηλές ή χαμηλές επιπτώσεις σε σχέση με την προστιθέμενη αξία της ΕΕ. Ως υψηλά αποδοτικές δραστηριότητες αναγνωρίστηκαν: η υποστήριξη των ΜΜΕ, οι έξυπνες στρατηγικές εξειδίκευσης και η διευκόλυνση των περιφερειών για την ανάμειξη στην οικονομική αλυσίδα, η οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα, η βιώσιμη αστική ανάπτυξη και η περιφερειακή συνεργασία. Οι δραστηριότητες με την χαμηλότερη επίπτωση αφορούν την υποστήριξη μεγάλων επιχειρήσεων και οι επενδύσεις των αερολιμένων. Ένα από τα συμπεράσματα ήταν ότι οι μεγάλες επιχειρήσεις ανταποκρίνονται καλύτερα στη βελτίωση των τοπικών εργασιακών συνθηκών παρά στα οικονομικά κίνητρα, ενώ οι επενδύσεις στους αερολιμένες εμφανίζουν φτωχότερη απόδοση. Επιπρόσθετα, οι επενδύσεις στον τομέα των αποβλήτων και των υδάτων επιφέρουν ήδη σημαντικές αλλαγές σε πολλά από τα Κράτη Μέλη, ελαττώνοντας την ανάγκη για περαιτέρω επένδυση (EPRS, 2019).

Η πρόταση εξέτασε και τρεις πολιτικές επιλογές αναφορικά με τη διαχείριση της επικείμενης ελάττωσης του προϋπολογισμού: **1)** περικοπή σε όλους τους τομείς, **2)** ελάττωση της συνεισφοράς των πιο ανεπτυγμένων περιφερειών και **3)** διατήρηση της στήριξης σε βασικούς τομείς με ελάττωση των άλλων τομέων. Η προτίμηση της τρίτης επιλογής αποσκοπούσε στη διατήρηση της προσοχής σε περιοχές της ΕΕ με την υψηλότερη προστιθέμενη αξία, στις οποίες τα δεδομένα των εκτιμήσεων υποδεικνύουν την υψηλότερη επίπτωση των πολιτικών. Επιπρόσθετα, η επιλογή αυτή θεωρείται ως ο

πιο αποτελεσματικός τρόπος για την αντιμετώπιση των οριζόντιων προκλήσεων (παγκοσμιοποίηση και οικονομικός μετασχηματισμός, μετάβαση σε οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα και κυκλική οικονομία, περιβαλλοντικές προκλήσεις, μετανάστευση και περιοχές αστικής φτώχειας), ως ένα σημάδι αλληλεγγύης και ενός τρόπου διασφάλισης των πολιτικών των ΤΣ σε όλα τα Κράτη Μέλη (EPRS, 2019).

Τον Σεπτέμβριο του 2018, η Ευρωπαϊκή Υπηρεσία της Επιτροπής Ερευνών (EYEE) (European Parliament Research Service - EEPRS) δημοσίευσε την αρχική αξιολόγηση των επιπτώσεων της Επιτροπής. Όπως αναφέρεται στην αξιολόγηση, η εκτίμηση των επιπτώσεων παρέχει μια καλή περιγραφή των πολιτικών προκλήσεων και των διδαγμάτων των προηγούμενων προγραμμάτων. Ωστόσο, δεν υπήρχε άμεση εκτίμηση των κοινωνικών και περιβαλλοντικών επιπτώσεων, καθώς και των πιθανών επιπτώσεων των προτεινόμενων μέτρων (EPRS, 2019).

1.4 Η πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για το ΠΔΠ 2021-2027

Τον Μάιο του 2020, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή παρουσίασε την πρόταση της για μια δέσμη μέτρων για την ανάκαμψη και την ανθεκτικότητα, συμπεριλαμβανομένης και της πρότασης για ΠΔΠ 2021-2027, την τροποποιημένη πρόταση για το σύστημα Ιδίων Πόρων (Own Resources), καθώς και την πρόταση για την καθιέρωση ενός εργαλείου ανάκαμψης της ΕΕ (Next Generation EU, NGEU) για τα έτη 2021-2024 για την υποστήριξη της ανάκαμψης από τις επιπτώσεις της COVID-19. Σύμφωνα με την πρόταση, η Επιτροπή θα δανείζεται από τις διεθνείς αγορές για τους πόρους της NGEU 750 δις ευρώ, οι οποίοι θα καλύψουν το ΠΔΠ 2021-2027 αξίας €1.1 τρις. Παρά το γεγονός της ισχυρής σύνδεσης τους με το ΠΔΠ, δεδομένης της νομικής βάσης των πόρων αυτών, η διάθεση τους στα διάφορα προγράμματα δαπανών ορίζεται ως «εξωτερικά έσοδα για ειδικό προορισμό» (άρ. 21, παρ. 5) (European Parliament, 2020).

Η τροποποιημένη πρόταση του ΠΔΠ 2021-2027 στηρίχτηκε ιδιαίτερα στα αποτελέσματα των συζητήσεων των Ευρωπαίων ηγετών τον Φεβρουάριο του 2020, λαμβάνοντας υπόψη και τη δημιουργία του NGEU. Τόσο το εργαλείο ανάκαμψης, όσο και η τροποποιημένη πρόταση για το ΠΔΠ 2021-2027, συζητήθηκαν στην τακτική συνεδρίαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου τον Ιούνιο του 2019, με την απόφαση για συνέχιση των διαπραγματεύσεων στην έκτακτη συνεδρίαση του Ιουλίου του 2020. Οι κρίσιμες αυτές διαπραγματεύσεις διήρκεσαν σχεδόν για 5 ημέρες (17-21 Ιουλίου 2020), με την επίτευξη συμφωνίας για την έναρξη των επίσημων διαπραγματεύσεων μεταξύ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου. Τα κύρια μέρη της συμφωνίας σχετικά με το ΠΔΠ 2021-2027 αφορούν (European Parliament, 2020):

- Οι πιστώσεις ανάληψης υποχρεώσεων του ΠΔΠ είναι ελαττωμένες κατά 2% σε σχέση με αυτές του ΠΔΠ 2014- 2020 και ανέρχονται συνολικά σε €1 074.3 δις [περιλαμβάνεται το Ευρωπαϊκό Ταμείο Ανάπτυξης (ETA) (European Development Fund – EDF), εξαιρουμένου του Ην. Βασιλείου].
- Οι ελαττώσεις αφορούν τα εξής προγράμματα: Ορίζοντας Ευρώπη (Horizon Europe, -6.2%), Σύνδεση της Διευκόλυνσης-Μεταφορών της Ευρώπης (Connecting Europe Facility-Transport, -11.6%), Ευρωπαϊκό Ψηφιακό Πρόγραμμα (Digital Europe Programme, -17.5%), Erasmus+ (13.8%), Ταμείο Ασύλου και Μετανάστευσης (Asylum and Migration Fund, -20.9%), Ταμείο Ολοκληρωμένης Διαχείρισης Συνόρων (Integrated Border Management Fund, -50%), Ευρωπαϊκό Ταμείο Άμυνας (European Defence Fund, -12.3%).

- Σημαντική ελάττωση των προτεινόμενων από την Επιτροπή αυξημένων προγραμμάτων NGEU.
- Ενίσχυση των εξής προγραμμάτων: Δικαιοσύνης, Δικαιωμάτων και Αξιών (Justice, Rights and Values, +24%), ο προϋπολογισμός της πολιτικής συνοχής (+2.2% του υποτομέα Οικονομικών, κοινωνικής και εδαφικής συνοχής) και της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (Common Agricultural Policy, +1%).
- Σημαντική μείωση των ειδικών και ευέλικτων εργαλείων που σχεδιάστηκαν για την αντιμετώπιση απροσδόκητων γεγονότων (εκτός των ανωτάτων ορίων του ΠΔΠ).
- Δημιουργία ενός αποθεματικού ύψους €5 δις για την αντιμετώπιση του Brexit.

Τον Ιούλιο του 2020, ως αντίδραση στην κοινή θέση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εξέδωσε ψήφισμα δηλώνοντας ότι «δεν αποδέχεται» την πολιτική συμφωνία του ΠΔΠ 2021-2027, σκιαγραφώντας τις εξής διαπραγματευτικές του προτεραιότητες (European Parliament, 2020):

- Δημιουργία αποτελεσματικών μηχανισμών κράτους δικαίου.
- Μετασχηματισμό των ιδίων πόρων της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένης της εισαγωγής ενός καλαθιού νέων πόρων προς διευκόλυνση των σχετιζόμενων με το NGEU δαπανών.
- Επαρκή χρηματοδότηση των εμβληματικών προγραμμάτων της ΕΕ (σε τομείς όπως το κλίμα, η ψηφιακή μετάβαση, η υγεία, η νεολαία, ο πολιτισμός, η έρευνα, η διαχείριση των συνόρων).
- Νομικά δεσμευτική ενδιάμεση αναθεώρηση του ΠΔΠ στο τέλος του 2024.
- Βελτίωση των ευέλικτων διατάξεων, των προσαρμογών που διασφαλίζουν την κοινοβουλευτική συμμετοχή στη διακυβέρνηση και στον έλεγχο των Μηχανισμών Αποκατάστασης και Ανθεκτικότητας (Recovery and Resilience Facility).
- Οριζόντια ζητήματα, όπως είναι η νομική δέσμευση των σχετικών με το κλίμα (30%) και την βιοποικιλότητα (10%) στόχων, ο στόχος δαπανών του 30%, η συμπερίληψη του φύλου στον προϋπολογισμό και η νομική δέσμευση για ενδιάμεση αναθεώρηση του ΠΔΠ.

1.5 Αναθεώρηση του συστήματος ιδίων πόρων της ΕΕ

Οι προτεινόμενες αλλαγές του συστήματος χρηματοδότησης του προϋπολογισμού της ΕΕ για την περίοδο μετά το 2020 προτάθηκαν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή τον Μάιο του 2018. Οι γενικές διατάξεις συμπεριλαμβάνουν και την πρόταση της Απόφασης του Συμβουλίου σχετικά με το σύστημα των Ιδίων Πόρων της ΕΕ, καθώς και τη θέσπιση εκτελεστικών μέτρων από το σύστημα, όπως αυτή υποδείχθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Επιπρόσθετα, υπήρξαν δυο επιπλέον Κανονισμοί του Συμβουλίου αναφορικά για τις λειτουργικές διατάξεις. Η πρόταση της Επιτροπής τροποποιεί το σύστημα ιδίων πόρων ως εξής (European Parliament, 2020):

- 1) Απλοποίηση των υφιστάμενων ιδίων πόρων: επί του παρόντος, τα εξ' ονόματος της ΕΕ υπεύθυνα για την είσπραξη των παραδοσιακών ιδίων πόρων (κυρίως των τελωνειακών δασμών) Κράτη Μέλη, διατηρούν το 20% των εισπράξεων για την κάλυψη των δαπανών. Η πρόταση μειώνει το ποσοστό αυτό στο παραδοσιακό επίπεδο του 10%. Ο βασιζόμενος στον ΦΠΑ ίδιος πόρος διατηρείται, αλλά θα

απλοποιηθεί ο έως τώρα πολύπλοκος τρόπος υπολογισμού του. Ο βασισμένος στο Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν (ΑΕΠ) (Gross National Income- GNI) πόρος, ο οποίος θεωρείται ως εθνική συνεισφορά, θα παραμείνει ως εξισορροπητικός πόρος, αλλά η σχετική σημασία του θα μειωθεί στο μείγμα εσόδων.

- 2) Καθιέρωση τριών νέων ιδίων πόρων που συνδέονται με τις πολιτικές της ΕΕ: α) ένας ίδιος πόρος βασισμένος σε μια Κοινή Ενοποιημένη Εταιρική Φορολογική Βάση (ΚΕΕΦΒ) (Common Consolidated Corporate Tax Base - CCCTB), συνδεδεμένη με μια Ενιαία Αγορά, β) ένα μερίδιο των παραγόμενων από το Σύστημα Εμπορίας Εκπομπών (ΣΕΕ) (Emissions Trading System -ETS) της ΕΕ εσόδων, που συνδέονται με την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής, γ) μια εθνική συνεισφορά με βάση το 1/5 της παραγόμενης ποσότητας των μη ανακυκλώσιμων πλαστικών απορριμμάτων σε κάθε Κράτος Μέλος, σε σχέση με τους περιβαλλοντικούς στόχους. Σύμφωνα με την Επιτροπή, αυτοί οι νέοι πόροι θα αντιπροσωπεύουν από κοινού το 12% των εσόδων της ΕΕ για την περίοδο 2021-2027, μειώνοντας αντίστοιχα το μερίδιο των πόρων που βασίζονται στο ΑΕΠ.
- 3) Καθιέρωση της αρχής: *«τα μελλοντικά έσοδα που προκύπτουν άμεσα από τις πολιτικές της ΕΕ θα πρέπει να διοχετεύονται στον προϋπολογισμό της ΕΕ».*
- 4) Σταδιακή κατάργηση όλων των διορθωτικών μηχανισμών: οι οποίοι χορηγούνται επί του παρόντος στην Αυστρία, τη Δανία, τη Γερμανία, τις Κάτω Χώρες και τη Σουηδία για μια πενταετή περίοδο, οι οποίοι συχνά επικρίθηκαν ως η πηγή αδιαφάνειας του συστήματος, ώστε να αποφευχθεί μια *«σημαντική και ξαφνική αύξηση»* των συνεισφορών αυτών των χωρών.
- 5) Αύξηση των ανώτατων ορίων των ιδίων πόρων: το ανώτατο όριο των ετήσιων προσκλήσεων για ίδιους πόρους από τα κράτη μέλη καθορίζεται επί του παρόντος στο 1,20 % του ΑΕΠ της ΕΕ. Η Επιτροπή προτείνει να αυξηθεί το ανώτατο αυτό όριο στο 1,29 %, ώστε να ληφθεί υπόψη το μικρότερο συνολικό ΑΕΠ της ΕΕ μετά το Brexit, των αναγκαίων πόρων για την κάλυψη των υποχρεώσεων που συνδέονται με την αυξανόμενη χρήση των εγγυημένων μέσων έναντι του προϋπολογισμού της ΕΕ, και την ενσωμάτωση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Ανάπτυξης στο ΠΔΠ.

Τον Μάιο του 2020, η Επιτροπή παρουσίασε το σχέδιο ανάκαμψης από τις συνέπειες της πανδημίας του κορονοϊού, εισάγοντας κάποιες αλλαγές στην προτεινόμενη μεταρρύθμιση. Το ανώτατο όριο των ιδίων πόρων θα αυξηθεί μόνιμα στο 1,4% του ΑΕΠ της ΕΕ και προσωρινά στο 2%. Η προσωρινή συνιστώσα του ανώτατου ορίου που αντιστοιχεί στο 0,6% του ΑΕΠ της ΕΕ θα διαρκέσει έως το 2058 και θα χρησιμεύσει αποκλειστικά για τη διασφάλιση της χρηματοδότησης του ευρωπαϊκού μέσου ανάκαμψης της επόμενης γενιάς (ΕΓΤΠΕ). Η Επιτροπή προβλέπει πρόσθετες προτάσεις για νέους ίδιους πόρους, π.χ. ένα μηχανισμό προσαρμογής των συνόρων για τον άνθρακα και έναν ψηφιακό φόρο, με σκοπό να συμβάλει στην αποπληρωμή των πόρων που δανείζονται στο πλαίσιο της επόμενης γενιάς της ΕΕ. Η κατάργηση των διορθώσεων θα ήταν πιο σταδιακή (European Parliament, 2020).

1.6 Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Στρατηγικών Επενδύσεων (ΕΤΣΕ)

Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Στρατηγικών Επενδύσεων (ΕΤΣΕ) (European Fund for Strategic Investments – EFSI) συνιστά τον πυρήνα του Επενδυτικού Σχεδίου για την Ευρώπη.

Το ΕΤΣΕ δημιουργήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και τον όμιλο της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων (ΕΤΕ) για να βοηθήσει στην εξάλειψη του επενδυτικού κενού στην ΕΕ, κινητοποιώντας ιδιωτική χρηματοδότηση για στρατηγικές επενδύσεις. Με τη στήριξη του ΕΤΣΕ, ο όμιλος της ΕΤΕ παρέχει χρηματοδότηση για οικονομικά και τεχνικά βιώσιμα έργα, συμπεριλαμβανομένων έργων με προφίλ υψηλότερου κινδύνου απ' ό,τι οι συνήθεις δραστηριότητες της ΕΤΕ. Η έμφαση της χρηματοδότησης αφορά στους ακόλουθους κύριους τομείς (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016):

- μεταφορές, ενέργεια και ψηφιακή οικονομία,
- περιβάλλον και αποδοτικότητα των πόρων,
- ανθρώπινο κεφάλαιο, πολιτισμός και υγεία,
- έρευνα, ανάπτυξη και καινοτομία, και
- στήριξη στις ΜΜΕ και στις εταιρείες μεσαίας κεφαλαιοποίησης (Mid-Caps).

Το ΕΤΣΕ μπορεί να χρηματοδοτεί επενδυτικές πλατφόρμες προκειμένου να διοχετεύει χρηματοδοτική συμβολή σε μια σειρά επενδυτικών έργων με θεματική ή γεωγραφική εστίαση και σε δραστηριότητες με τις Εθνικές Αναπτυξιακές Τράπεζες (ΕΑΤ).

Στην ΕΕ υπάρχουν πέντε Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία (ΕΔΕΤ):

- 1) Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ), το οποίο προωθεί την ισόρροπη ανάπτυξη των διαφόρων περιφερειών της ΕΕ.
- 2) Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ), το οποίο στηρίζει έργα σχετικά με την απασχόληση σε ολόκληρη την Ευρώπη και επενδύει στο ανθρώπινο δυναμικό της Ευρώπης - τους εργαζομένους, τους νέους και όλους όσους αναζητούν εργασία.
- 3) Το Ταμείο Συνοχής (ΤΣ), το οποίο χρηματοδοτεί έργα στους τομείς των μεταφορών και του περιβάλλοντος σε χώρες στις οποίες το ακαθάριστο εθνικό εισόδημα (ΑΕΕ) ανά κάτοικο είναι χαμηλότερο από το 90% του μέσου όρου της ΕΕ. Το διάστημα 2014-20, οι χώρες αυτές ήταν η Βουλγαρία, η Ελλάδα, η Εσθονία, η Κροατία, η Κύπρος, η Λετονία, η Λιθουανία, η Μάλτα, η Ουγγαρία, η Πολωνία, η Πορτογαλία, η Ρουμανία, η Σλοβακία, η Σλοβενία και η Τσεχική Δημοκρατία.
- 4) Το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΓΤΑΑ).
- 5) Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Θάλασσας και Αλιείας (ΕΤΘΑ).

Τα εν λόγω Ταμεία μοιράζονται ένα κοινό νομικό πλαίσιο (κανονισμός κοινών διατάξεων), αλλά υπόκεινται επίσης σε ορισμένους ειδικούς κανόνες που τα διέπουν. Τα ΕΔΕΤ συμβάλλουν σημαντικά στους στόχους της ΕΕ για έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη και υλοποιούνται μέσω πολυετών προγραμμάτων συγχρηματοδοτούμενων σε εθνικό επίπεδο, εγκρίνονται από την Επιτροπή και εφαρμόζονται από τα κράτη μέλη και τις περιφέρειές τους υπό κοινή διαχείριση. Οι τοπικές αρχές είναι υπεύθυνες για την επιλογή, την υλοποίηση και την παρακολούθηση των έργων που στηρίζουν τα ΕΔΕΤ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Το κοινωνικό-οικονομικό περιβάλλον της Ελλάδας σε σχέση με την ανάπτυξη

Σε σύγκριση με τις άλλες χώρες του ΟΟΣΑ, μετά το πέρας της οικονομικής κρίσης, η Ελλάδα βίωσε την μεγαλύτερη ύφεση. Οι περισσότερες χώρες κατάφεραν να επανέλθουν στην ανάπτυξη του Ακαθάριστου Εθνικού τους Προϊόντος (ΑΕΠ) του 2010, ενώ η Ελλάδα μπόρεσε να το πλησιάσει μόλις το 2017 (1.3%) και το 2018 (2.2%). Η μακροχρόνια οικονομική κρίση και η περίοδος ανάκαμψης επέφερε σημαντικές επιπτώσεις τόσο στην οικονομία όσο και στις περιφέρειες της χώρας, με αποτέλεσμα το ΑΕΠ της Ελλάδας σήμερα να είναι ένα από τα τέσσερα χαμηλότερα των χωρών του ΟΟΣΑ σε σχέση με αυτά του 2007 (OECD, 2020).

Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, θα συζητηθεί η κοινωνικό-οικονομική δομή και οι επιδόσεις των περιφερειών της Ελλάδας, έχοντας ως επίκεντρο τις επιπτώσεις της χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008 σε αυτές.

2.1 Οι οικονομικές τάσεις της περιφερειακής ανάπτυξης

Οι πρόσφατοι μακροοικονομικοί δείκτες δείχνουν ότι είναι εφικτή μια οικονομική ανάκαμψη της Ελλάδας, η οποία όμως θα χρειαστεί ένα βάθος χρόνου. Το 2018, το ΑΕΠ της χώρας αυξήθηκε κατά 1.9% και κατά 3,3% το 2019, ενώ υπολογίζεται να αυξηθεί περίπου κατά 3% το 2020. Παρά τις θετικές αυτές τάσεις, οι εκτιμήσεις υποδεικνύουν ότι η χώρα θα φτάσει τον ρυθμό ανάπτυξης του ΑΕΠ του 2007 περίπου σε 15 χρόνια. Παρά το γεγονός ότι μέχρι το 2018 υπήρξε μια σταθεροποίηση του ΑΕΠ, η οικονομία της Ελλάδας είχε μέγεθος παρόμοιο με αυτό του 2003, ένα από τα πέντε χαμηλότερα των χωρών του ΟΟΣΑ. Αντιθέτως, το ΑΕΠ των υπολοίπων χωρών του ΟΟΣΑ κατάφεραν το 2011 να φτάσουν τα προ-κρίσης επίπεδα, ενώ το 2019 εμφάνιζαν ένα ΑΕΠ κατά 40% υψηλότερο από αυτό του 2007 (OECD, 2020).

Μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ, η Ελλάδα είναι μία από τις τρεις χώρες στις οποίες το κατά κεφαλήν ΑΕΠ του 2018 είναι χαμηλότερο από αυτό του 2008. Χαρακτηριστικά, το 2018 το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας ανερχόταν σε 28.024 δολάρια Αμερικής, σε σχέση με τα 35.538 δολάρια του 2008, με μόνες τις χώρες της Χιλή και του Μεξικού να εμφανίζουν χαμηλότερα επίπεδα από αυτήν. Το 2008, η Ελλάδα κατατασσόταν πίσω από τον μέσο όρο του κατά κεφαλήν ΑΕΠ των χωρών του ΟΟΣΑ, μπροστά από τις χώρες της Χιλή, του Ισραήλ, της Κορέας, του Μεξικού, της Νέας Ζηλανδίας, της Τουρκίας και των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης (OECD, 2020).

2.1.1 Η επίπτωση στην απασχόληση

Η περίοδος της οικονομικής κρίσης οδήγησε στην εμφάνιση διαρθρωτικών αλλαγών και τομεακής ανακατανομής της οικονομικής δραστηριότητας της αγοράς εργασίας της χώρας, προκαλώντας μεγάλες αναντιστοιχίες σε σχέση με τις δεξιότητες, τους τομείς και τις περιοχές, οδηγώντας σε υψηλά ποσοστά διαρθρωτικής ανεργίας (Tagkalakis, 2016).

Σε σχέση με τις άλλες χώρες του ΟΟΣΑ, η αγορά εργασίας της Ελλάδας εμφανίζει μια χαμηλή επίπτωση της μερικής απασχόλησης, υψηλό συνολικό χρόνο εργασίας και μεγαλύτερη μέση διάρκεια αυτής. Έως και το 2017, τα ποσοστά ανεργίας της χώρας

παρέμεναν ιδιαίτερα υψηλά και με χαμηλά ποσοστά απασχόλησης, ενώ περίπου οι μισοί από τους εργαζόμενους μερικής απασχόλησης αναζητούσαν μια εργασία πλήρους απασχόλησης. Παράλληλα, το μερίδιο των ανέργων που δεν βρήκαν εργασία για περισσότερο από ένα χρόνο, είναι κατά 40 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερο από αυτό των άλλων χωρών του ΟΟΣΑ (OECD, 2020).

Σύμφωνα με τα στοιχεία του OECD (2018a), το 2007, η ημιαπασχόληση στην Ελλάδα ήταν 8%, με το μερίδιο της μερικής απασχόλησης στον ΟΟΣΑ να είναι διπλάσιο αυτού. Το 2017 υπήρξε μια αύξηση του επιπολασμού του στο 11%, ως συνέπεια της αύξησης της ακούσιας μερικής απασχόλησης και όχι της ίδιας της επιθυμίας των εργαζομένων. Παρά την βελτίωση των συνθηκών της ημιαπασχόλησης κατά τα τελευταία χρόνια στην χώρα, ωστόσο οι εργαζόμενοι εξακολουθούν να υπόκεινται σε κυρώσεις αναφορικά με τις αμοιβές, την εργασιακή ασφάλεια, την κατάρτιση ή την προώθηση τους (OECD, 2018a).

Εκτός αυτού, η Ελλάδα σημειώνει ένα από τα υψηλότερα ετήσια εργασιακά ωράρια μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ, με έναν μέσο όρο 2.018 ωρών το 2017, με τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ να κυμαίνεται σε 1.759 ώρες. Κατά το διάστημα της οικονομικής κρίσης, ο μέσος όρος ωρών εργασίας ελαττώθηκε, ενώ στον ΟΟΣΑ παρέμεινε σταθερός. Η ύπαρξη πολλών ωρών εργασίας είναι ενδεικτικό της ακαμψίας της αγοράς, οδηγώντας σε χαμηλή παραγωγικότητα ανά ώρα εργασίας (OECD, 2020).

Το 2010 υπήρξε μια αύξηση του μέσου χρόνου παραμονής σε μια εργασιακή θέση, με τον μέσο όρο εργασίας των Ελλήνων εργαζομένων να κυμαίνεται σε 12.8% το 2017, πολύ κοντά στον μέσο όρο των νοτιών χωρών, όπως η Ιταλία και η Πορτογαλία, και υψηλότερο από αυτόν των 10.2% ετών του ΟΟΣΑ. Επιπρόσθετα, οι μακροχρόνιοι εργαζόμενοι αντιμετωπίζουν υψηλότερο κίνδυνο για μια μακροχρόνια ανεργία (OECD, 2018a).

2.1.2 Η επίπτωση στην εργασιακή παραγωγικότητα

Η εργασιακή παραγωγικότητα αφορά στην αποδοτικότητα της εισροής της εργασίας, παράλληλα με άλλους παράγοντες παραγωγής της παραγωγικής διεργασίας, και αποτελεί έναν δείκτη της ανταγωνιστικής απόδοσης μεταξύ των χωρών. Από τις αρχές του 2000, η δυναμική αύξηση του ΑΕΠ της Ελλάδας μειώθηκε, ως αποτέλεσμα της μείωσης της παραγωγικότητας και της αύξησης της απασχόλησης (OECD, 2018b). Κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης, η πτώση των επενδύσεων ελάττωσε το παραγωγικό κεφάλαιο της χώρας, με τον ρυθμό της κεφαλαιακής απόσβεσης να είναι υψηλότερος από τον ρυθμό επενδύσεων. Η ύπαρξη μιας χαμηλής συσσώρευσης κεφαλαίων επιδεινώνει της εργασιακή παραγωγικότητα και συνεπώς και το βιοτικό επίπεδο (OECD, 2018b).

Κατά την περίοδο 2000-2018, η εργασιακή παραγωγικότητα της Ελλάδας ήταν κάτω του μέσου όρου των χωρών του ΟΟΣΑ, με την συνεχή αυτή μείωση να κορυφώνεται το 2007. Έως και το 2018, κατάφερε να φτάσει το 90% των προ-κρίσης επιπέδων, ένα επίπεδο παρόμοιο με αυτό των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, οι οποίες το 2000 εμφανίζανε σημαντικά χαμηλότερη παραγωγικότητα (OECD, 2020).

Έως και την περίοδο εμφάνισης της οικονομικής κρίσης, σε σχέση με τις χώρες της Νότιας Ευρώπης, η εργασιακή παραγωγικότητα της χώρας εμφάνιζε ταχύτερη αύξηση. Κατά την περίοδο 2000-2007, η παραγωγικότητα βελτιώθηκε κατά 15%, με αυτή της Ιταλίας και της Ισπανίας να παραμένει σταθερή. Ωστόσο, μετά το 2007, παρά το

γεγονός ότι η αύξηση της παραγωγικότητας γινόταν με διαφορετικούς ρυθμούς μεταξύ των Ευρωπαϊκών χωρών, περίπου με ένα ρυθμό 9% μεταξύ των 28 χωρών, Στην Ελλάδα εμφάνισε μείωση (OECD, 2020).

2.1.3 Η σχέση του πληθωρισμού με τον μισθό

Στο μεγαλύτερο μέρος της μετά κρίσης εποχή, η Ελλάδα βίωνε έναν αποπληθωρισμό. Μεταξύ των ετών 2013-2016, υπήρξε συνεχή ελάττωση των καταναλωτικών τιμών, με έναν ετήσιο ρυθμό 0.8 -1.7%. Μετά το 2017, υπήρξε μια αντιστροφή, με μία αύξηση των καταναλωτικών τιμών κατά 1.1% το 2017 και 0,6% το 2018. Παράλληλα, η ιδιωτική κατανάλωση σταθεροποιήθηκε, ενώ το 2017 υπήρξε μια αύξηση των επενδύσεων κατά 10% (OECD, 2020).

Σε αντίθεση με την πρόσφατη αύξηση του πληθωρισμού, οι μισθολογικές πιέσεις είναι συγκρατημένες. Από το 2010 μέχρι και το 2013, υπήρξε μια συνεχή πτώσης τους, ακολουθούμενη από μια σταθεροποίηση τους και μια αύξηση κατά 1% το 2018. Μεταξύ του 2013-2018, οι πραγματικοί μισθοί ήταν χαμηλότεροι κατά 21% (33.763 δολάρια), σε σχέση με τα υψηλότερα επίπεδα τους το 2009, και κατά 19% χαμηλότεροι αυτών του 2007. Αντίθετα, στην Ιταλία, Πορτογαλία και Ισπανία, οι πραγματικοί μισθοί παρέμειναν σχετικά στα ίδια επίπεδα με τα προ-κρίσης επίπεδα (OECD, 2020).

Μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ, οι μισθοί στην Ελλάδα είναι από τους χαμηλότερους. Το 2016, ένας μέσης ειδίκευσης εργάτης κερδίζει περίπου τα ίδια με έναν αντίστοιχο στην Πορτογαλία (περίπου 8,4 δολάρια την ώρα). Αντίθετα, η πριμοδότηση για τους υψηλής ειδίκευσης εργαζόμενους είναι περίπου το 60% συγκριτικά με τους μέσης ειδίκευσης εργαζόμενους των ΗΠΑ (60%) και χαμηλότερη από αυτή του Μεξικού (89%), της Τουρκίας (81%), της Πορτογαλίας (77%), της Ουγγαρίας (68%), της Πολωνίας (68%) και της Σλοβενίας (65%) (OECD, 2020).

2.1.4 Η επίπτωση στις εξαγωγές

Έπειτα από την πτώση της εσωτερικής ζήτησης εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, απέκτησε ιδιαίτερη σημασία η εξωτερική ζήτηση. Το 2008 και το 2017 υπήρξε μια αύξηση του μεριδίου των εξαγωγών του ΑΕΠ κατά 24% και 34% αντίστοιχα (OECD, 2018b). Στο τέλος του 2008, και κατά το πρώτο τετράμηνο του 2009, η αξία των εξαγωγών σημείωσε μια σχετική μείωση κατά 22% μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ, ενώ κατάφερε να ανακάμψει στα προ-κρίσης επίπεδα το 2011. Ωστόσο, οι υπηρεσίες των εξαγωγών της Ελλάδας, έως και το 2019 παρέμεναν σε χαμηλότερα επίπεδα από αυτά της προ-κρίσης, καθιστώντας την χώρα μια από τις κορυφαίες χώρες του ΟΟΣΑ, στις οποίες οι εξαγωγές του τομέα υπηρεσιών συνιστούσαν την πλειονότητα του εμπορίου (OECD, 2020).

Παρά το γεγονός της αύξησης των εξαγωγών στις Ελληνικές βιομηχανίες Έρευνας και Ανάπτυξης (Research and development industries exports), το χαρτοφυλάκιο των εξαγωγών της χώρας μετατοπίστηκε προς τις εξαγωγές μέσης-χαμηλής τεχνολογίας. Μεταξύ του 2000 και 2017, το μερίδιο των εξαγωγών της παραγωγής μέσης-χαμηλής τεχνολογίας αυξήθηκε κατά 4.2 ποσοστιαίες μονάδες του συνόλου του πρωτογενούς και μεταποιητικού τομέα εξαγωγών. Το 2016, περίπου το ένα τρίτο των μεταποιητικών εξαγωγών αφορούσε προϊόντα οπτάνθρακα και εξευγενισμένου πετρελαίου,

ακολουθούμενου από προϊόντα τροφίμων και ποτών (18%) και βασικά μέταλλα (11%) (OECD, 2020).

Αντίθετα με τις εξαγωγές της, η Ελλάδα εμφανίζει μεγαλύτερες εισαγωγές από βιομηχανίες καλύτερης τεχνολογίας. Το μεγαλύτερο μερίδιο μεταξύ των οικονομικών τομέων, προέρχεται από τις εισαγωγές εμπορευμάτων ορυκτών καυσίμων, λίπανσης και συναφών υλικών (23%), μηχανημάτων και μεταφορικού εξοπλισμού (22%) και χημικών (16%). Σε σχέση με το σύνολο της αξίας των εισαγωγών, το 12% προέρχεται από υψηλής και το 20% από υψηλής-μέσης τεχνολογίας βιομηχανίες (OECD, 2018b).

2.2 Κατανομή του πληθυσμού και περιφερειακή οικονομική δραστηριότητα

Τα ιδιαίτερα ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά της γεωγραφικής κατανομής της Ελλάδας έχουν σημαντικό ρόλο στα οικονομικά της αποτελέσματα. Οι ορεινές και νησιωτικές περιοχές της χώρας βρίσκονται πολύ πίσω από τις υψηλές πληθυσμιακές συγκεντρώσεις των δύο μητροπολιτικών της κέντρων, με την ταυτόχρονη ύπαρξη πολλών αραιοκατοικημένων περιοχών.

2.2.1 Η γεωγραφική κατανομή της χώρας

Η ακτογραμμή της Ελλάδας συνιστά την μεγαλύτερη σε μήκος (13.676 χλμ.) ακτογραμμή στην Ευρώπη και την 11^η παγκοσμίως, με τα περίπου 6000 νησιά της να αντιπροσωπεύουν περίπου το 20% της εθνικής επικράτειας, ενώ κατοικήσιμα θεωρούνται μόνο τα 227. Οι θαλάσσιες και παράκτιες περιοχές της χώρας συνιστούν έναν από τους σημαντικότερους οικονομικούς και στρατηγικούς ρόλους της για την θαλάσσια και γαλάζια Ελληνική οικονομία, παρέχοντας πολλές δυνατότητες ανάπτυξης και καινοτομίας. Χαρακτηριστικά, το 2018, η μπλε οικονομία της χώρας καταλάμβανε το 14.2% όλων των εργασιακών θέσεων και περίπου το 5,2% της Ακαθάριστης Προστιθέμενης Αξίας (ΑΠΑ). Οι θαλάσσιες μεταφορές και ο παράκτιος τουρισμός είχε την μεγαλύτερη συμμετοχή (13%) στην ΑΠΑ και το 3.8% της εργασίας, με τους θαλάσσιους πόρους να παράγουν περίπου 7% του συνόλου των εργασιακών θέσεων και του ΑΠΑ (EC, 2020).

Η στρατηγική της θέση ως σταυροδρόμι μεταξύ της Αφρικής, της Ασίας και της Ευρώπης, καθιστά την χώρα από τις σημαντικότερες στις παγκόσμιες εμπορευματικές μεταφορές, καθώς το μεγαλύτερο εμπόριο αγαθών σε αξία και σε ποσότητα ανταλλάσσεται μέσα από φορτία. Από το 2017, το λιμάνι του Πειραιά είναι ένα από τα δέκα καλύτερα και ένα από τα πιο γρήγορα αναπτυσσόμενα της Ευρώπης. Ιδιαίτερα αυξημένος είναι και ο φόρτος των επιβατών, καθώς μόνο για το 2015 περισσότερα από 8 εκατομμύρια επιβατών πέρασαν από το λιμάνι του Πειραιά. Ωστόσο, σε σύγκριση με το 2010, το 2015 το λιμάνι του Πειραιά εξυπηρέτησε 25% λιγότερους επιβάτες, ενώ του Περάματος 45% λιγότερους (Eurostat, 2015).

Το μεγαλύτερο μέρος της εγχώριας επικράτειας είναι ορεινό, καθώς κατά μήκος της εκτείνεται ο ορεινός όγκος της Πίνδου. Στα σύνορα με τη Βουλγαρία εκτείνεται ο ορεινός όγκος των βουνών της Ροδόπης, οι Κεντρικές και Δυτικές περιοχές της χώρας περιλαμβάνουν πολλά βουνά, δάση και φαράγγια, ενώ και η κεντρική Μακεδονία και Θεσσαλία έχουν επίσης ορεινές περιοχές χαμηλότερου υψομέτρου. Η υψηλότερη κορυφή της Ελλάδας βρίσκεται στο βουνό του Ολύμπου (2.918 μέτρα) (OECD, 2020).

2.2.2 Η γεωγραφική κατανομή του πληθυσμού

Το 2019, ο πληθυσμός της χώρας ήταν 10.72 εκατομμύρια, τοποθετώντας την στην 18^η θέση των πιο πυκνοκατοικημένων χωρών του ΟΟΣΑ. Αναλογικά με τις χώρες του ΟΟΣΑ, οι κατά κύριο λόγο αστικές περιοχές της χώρας περιλαμβάνουν μικρότερο ποσοστό κατοίκων (45% έναντι 48%) και γης (2.9% έναντι 6.1%). Οι ημιαστικές περιφέρειες περιλαμβάνουν χαμηλότερο ποσοστό κατοίκων (23% έναντι 27%) και μεγαλύτερων εκτάσεων γης (25% έναντι 11%), και οι κατά κύριο λόγο αγροτικές περιοχές ένα μεγαλύτερο ποσοστό κατοίκων (32% έναντι 25%) και μικρότερων εκτάσεων γης (72% έναντι 83%) (OECD, 2020).

Περίπου 3.4 εκ. πληθυσμού διαβιούν σε κατά κύριο λόγο αγροτικές περιοχές και 3 εκ. σε αγροτικές και απομακρυσμένες περιοχές, καθιστώντας την χώρα την δεύτερη σε μεγαλύτερο ποσοστό αγροτικού πληθυσμού απομακρυσμένων περιοχών μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ. Περισσότερος από τον μισό πληθυσμό της χώρας συγκεντρώνεται γύρω από δυο αστικές περιφέρειες, την Αττική, με κέντρο την Αθήνα, και την Κεντρική Μακεδονία με κέντρο την Θεσσαλονίκη. Οι περιοχές της Ηπείρου και της λοιπής ηπειρωτικής χώρας είναι κατά κύριο λόγο αγροτικές περιφέρειες, με το 73% του πληθυσμού των περιφερειών του Βορείου Αιγαίου, της Πελοποννήσου και της Δυτικής Μακεδονίας να διαμένουν σε μικρές και απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές (OECD, 2020).

Σε σχέση με τις άλλες χώρες του ΟΟΣΑ, ένα μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού, και ιδιαίτερα οι άνθρωποι που διαβιούν σε νησιά ή σε ορεινές περιοχές, έχει ελαττωμένη πρόσβαση στις πόλεις της Ελλάδας. Τουλάχιστον το 25% του πληθυσμού βρίσκεται σε απόσταση μεγαλύτερη από την μια ώρα με αυτοκίνητο από αστικά κέντρα άνω των 50.000 κατοίκων. Υπάρχουν περιοχές που χρειάζονται ακόμη και δύο ή περισσότερες ώρες ταξιδιού για την πρόσβαση σε αστικά κέντρα. Οι διαφορές αυτές στην πρόσβαση έχουν ιδιαίτερα σημαντική επίδραση στην επίπτωση των εποχικών δραστηριοτήτων της επικράτειας (OECD, 2020).

Η δυνατότητα πρόσβασης στις κωμοπόλεις και πόλεις επηρεάζει πολλούς παράγοντες της οικονομίας. Οι πιο αστικοί οικισμοί εμφανίζουν μεγαλύτερη δυναμική και πιο ευρείες και διαφοροποιημένες οικονομίες των δημόσιων και ιδιωτικών υπηρεσιών, όπως και εξειδικευμένων υπηρεσιών σε σχέση με τις μικρές κοινωνίες (π.χ. ειδικούς σε θέματα υγείας, τριτοβάθμια εκπαίδευση). Εκτός αυτού, οι περιοχές με περιορισμένη προσβασιμότητα, όπως είναι πολλά από τα Ελληνικά νησιά, εμφανίζουν υψηλά μεταφορικά κόστη και εποχιακή διακύμανση των μεταφορών τους. Παράλληλα, οι περιοχές αυτές έχουν ανεπαρκή διασύνδεση με βασικές ενεργειακές υποδομές, και υποχρεώνονται σε χρήση ηλεκτρικής ενέργειας από αναποτελεσματικές, ακριβές και ρυπογόνες γεννήτριες ντίζελ (Roinioti & Koroneos, 2019).

Επιπρόσθετα, η ελαττωμένη φυσική προσβασιμότητα δεν αντισταθμίζεται από μια υψηλότερη διαδικτυακή πρόσβαση. Παρά την βελτίωση των υπηρεσιών μετά το 2006, σε σχέση με τις άλλες χώρες του ΟΟΣΑ, οι ελληνικές περιφέρειες βρίσκονται στις χαμηλότερες θέσεις ευρυζωνικής πρόσβασης στο διαδίκτυο. Χαρακτηριστικά, στην οικονομικά πιο ανεπτυγμένη περιφέρεια της Αττικής, μόνο το 59% των νοικοκυριών έχουν πρόσβαση σε διαδίκτυο, συγκρινόμενη με περιοχές της Χιλής, του Μεξικού και της Τουρκίας (OECD, 2020).

Όπως συμβαίνει και με τις τάσεις των άλλων χωρών του ΟΟΣΑ, ο πληθυσμός της Ελλάδας γερνάει. Περισσότερο από το 24% του πληθυσμού της είναι μεγαλύτερο των 65 ετών, περίπου 4 ποσοστιαίες μονάδες πάνω από αυτή των χωρών του ΟΟΣΑ, και με

μια παρόμοια κατανομή μεταξύ γυναικών (25%) και αντρών (22%). Τα υψηλά ποσοστά υπογονιμότητας επηρεάζουν το ποσοστό των νέων που θα μπορούσαν δυνητικά να ενταχθούν στο εργατικό δυναμικό την επόμενη δεκαετία, καθώς το ποσοστό των ατόμων με ηλικίες 0-10 ετών είναι 14%, σε σύγκριση με το 17% των άλλων χωρών του ΟΟΣΑ. Αντιθέτως, υπάρχει μια αύξηση κατά 21% του ηλικιωμένου πληθυσμού και μια συρρίκνωση κατά 6% των παραγωγικών ατόμων μεταξύ του 2001 και 2017 (OECD, 2020).

Σύμφωνα με τις προβλέψεις, μεταξύ του 2015 και 2060 αναμένεται μια ελάττωση του πληθυσμού στις ενδιάμεσες (από 2.5 εκ. σε 1.5 εκ. πληθυσμό) και στις αγροτικές περιοχές (από 3.5 εκ σε 2 εκ. πληθυσμό) και μια σχετική σταθεροποίηση του αστικού πληθυσμού. Ωστόσο, υπάρχει παράλληλα μια συγκέντρωση των διεθνών μεταναστών που κατέφυγαν στην Ελλάδα στην Αθήνα, στη Βόρεια Ελλάδα, στη Κεντρική Μακεδονία και στην Ηπειρωτική Κρήτη (OECD, 2020).

2.2.3 Η γεωγραφική κατανομή της οικονομικής δραστηριότητας

Οι οικονομίες κλίμακας και οι οικιστικές επιδράσεις οδηγούν σε μεγαλύτερη παραγωγικότητα, επιτρέποντας στις μεγάλες αστικές περιοχές να παράγουν περισσότερα από αυτά που αναλογούν στον πληθυσμό τους. Περίπου το 47% του ΑΕΠ της χώρας συγκεντρώνεται στην Αττική, πολύ παραπάνω από το μερίδιο του πληθυσμού (35%) και της απασχόλησης της (36%). Επιπρόσθετα, είναι η μοναδική περιοχή με σημαντική παρουσία μεγάλης οικονομικής κλίμακας βιομηχανιών, με το 27% των εταιρειών της χώρας, απορροφώντας το μεγαλύτερο μέρος του συνολικού κύκλου εργασιών, και το μεγαλύτερο μέσο μέγεθος επιχειρήσεων από τις άλλες περιοχές (47 εργαζόμενοι ανά εταιρεία, έναντι του μέσου όρου του 17% των άλλων περιφερειών). Ο τομέας με τον υψηλότερο μέσο όρο εργαζομένων είναι αυτός της οικονομικής διαμεσολάβησης (45.000 άτομα σε 57 εταιρείες), ακολουθούμενο από τον τομέα κατασκευής προϊόντων διύλισης πετρελαίου (OECD, 2015).

Από την άλλη, η δεύτερη μεγαλύτερη περιφέρεια της Κεντρικής Μακεδονίας εμφανίζει μεγαλύτερα ποσοστά πληθυσμού (17%) και απασχόλησης (17%) σε σχέση με το ΑΕΠ της (14%). Συγκεντρώνει το 19% του συνόλου των εταιρειών, το 11% του κύκλου εργασιών και με μέσο μέγεθος 12 εργαζομένων ανά επιχείρηση. Οι υπόλοιπες περιφέρειες της χώρας έχουν πολύ χαμηλότερη βάση οικονομικών δραστηριοτήτων, με πολύ μικρότερο κύκλο εργασιών και μέσο μέγεθος (OECD, 2015).

Οι υψηλού επιπέδου δραστηριότητες τείνουν να συγκεντρώνονται γύρω από τις μητροπολιτικές περιοχές, ενώ οι τομείς έντασης πόρων έχουν μεγαλύτερη συγκέντρωση γύρω από τις περιοχές με φυσικούς πόρους. Ο περιφερειακός δείκτης εξειδίκευσης υποδεικνύει την έκταση της εκπροσώπησης ενός οικονομικού τομέα σε σύγκριση με την κατά τομέα εθνική κατανομή. Όπως φαίνεται από τον δείκτη, οι υψηλού επιπέδου υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένων των τομέων της επικοινωνίας και την πληροφορίας, της οικονομίας και των τεχνικών, επιστημονικών και επαγγελματικών τομέων, υπέρ-εκπροσωπούνται στη περιφέρεια της Αττικής. Αντιθέτως, οι περιοχές με φυσικούς πόρους, όπως είναι η Δυτική Μακεδονία, η Ηπειρωτική Κρήτη και η Πελοπόννησος, εκπροσωπούνται από τομείς ειδικότητας της εξόρυξης και της ενέργειας, ενώ οι περιφέρειες του Νότιου Αιγαίου και των Ιόνιων Νήσων, κατακλύζονται από τομείς τουρισμού, χονδρικού και λιανικού εμπορίου, επισκευών, μεταφορών, διαμονής και υπηρεσίας τροφίμων, συμβάλλοντας σε περισσότερο από το 50% της προστιθέμενης αξίας (OECD, 2015).

2.3 Η επίδραση της οικονομικής κρίσης στις περιφέρειες

Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και της μακροχρόνιας ανάκαμψης είχαν διαφορετικού βαθμού επίπτωση στις Ελληνικές περιφέρειες, επηρεάζοντας κατά κύριο λόγο τους τομείς της δημογραφίας, των εισοδημάτων, των επενδύσεων, της απασχόλησης και της παραγωγικής διάρθρωσης.

2.3.1 Οι δημογραφικές επιπτώσεις

Μεταξύ του 2011 και 2017, σημειώθηκε μια μείωση του πληθυσμού κατά 355.000 άτομα, απόρροια του συνδυασμού γήρανσης του πληθυσμού, των υψηλών ποσοστών υπογονιμότητας και των αρνητικών μεταναστευτικών ροών. Μέχρι το 2010, οι αρνητικές μεταναστευτικές εκροές ήταν μεγαλύτερες από τις εισροές, κυρίως από την περιφέρεια της Αττικής, φτάνοντας στο αποκορύφωμα τους το 2012 (περίπου 125.000 άτομα μετανάστευσαν στο εξωτερικό έναντι 58.000 εισερχομένων). Έπειτα από το 2016, σημειώνεται μια αύξηση της εισερχόμενης μετανάστευσης, αλλά όχι με την έννοια της επιστροφής, αλλά ως αποτέλεσμα της αύξησης της διεθνούς μετανάστευσης, κυρίως στην περιοχή της Αττικής και ορισμένων νησιών, με καταγωγή κατά κύριο λόγο από το Αφγανιστάν, το Ιράκ, την Συρία και από υποσαχάριες χώρες (OECD, 2020).

Οι μεγαλύτερες απώλειες πληθυσμού αφορούσαν στις αστικές περιοχές της χώρας, με το 84% να αφορά την περίοδο 2007 με 2019, σε αντίθεση με τις αστικές περιοχές του ΟΟΣΑ που εμφανίζουν μια απορρόφηση της τάξης του 71% κατά την ίδια περίοδο. Επιπρόσθετα, η απώλεια του παραγωγικού πληθυσμού των αστικών περιοχών, επιδεινώθηκε από την αύξηση του μεριδίου των ηλικιωμένων και την ελάττωση του ρυθμού των γεννήσεων, ιδιαίτερα στις αγροτικές περιοχές (OECD, 2020).

Έπειτα από το 2016, το μερίδιο των ατόμων άνω των 65 ετών των αστικών περιοχών ήταν κατά 6 ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερο από αυτό των άλλων χωρών του ΟΟΣΑ (με αναλογία 3 εργαζόμενοι προς 1 ηλικιωμένο). Ωστόσο, μεγάλη είναι και η εξάρτηση των ηλικιωμένων και στις αγροτικές περιοχές της χώρας, ώστε το 2019, ο βαθμός εξάρτησης των ηλικιωμένων των αγροτικών περιοχών γύρω από αστικά κέντρα ήταν 40% (OECD, 2020).

2.3.2 Η επίδραση στα εισοδήματα

Κατά την περίοδο 2000-2007, πριν από την έναρξη της οικονομικής κρίσης, η Αττική αναπτυσσόταν με ταχείς ρυθμούς, έχοντας αυξήσει το κατά κεφαλήν ΑΕΠ της κατά 26.7%, με έναν ετήσιο ρυθμό ανάπτυξης 4.5%. Το Βόρειο Αιγαίο είχε παρόμοια ανάπτυξη, ενώ οι άλλες περιφέρειες, με εξαίρεση την Δυτική Μακεδονία, αύξησαν το κατά κεφαλήν ΑΕΠ τους κατά 18%. Κατά την περίοδο 2014-2017, οι περισσότερες περιφέρειες, με εξαίρεση το Βόρειο Αιγαίο και τη Δυτική Μακεδονία, άρχισαν σταδιακά να αυξάνουν πάλι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ τους (OECD, 2020).

Με την έναρξη της κρίσης και κατά τη μακρά περίοδο ανάκαμψης, η πλειονότητα των Ελληνικών περιφερειών σημείωσαν μια ελάττωση του εισοδήματος των νοικοκυριών, σε αντίθεση με την αύξηση στις άλλες χώρες του ΟΟΣΑ. Έως το 2017, με εξαίρεση τα Ιόνια Νησιά και το Νότιο Αιγαίο, οι περιφέρειες της χώρας εμφάνισαν μια πτώση κατά

14% των προ-κρίσης εισοδημάτων τους, ενώ οι άλλες νότιες χώρες του ΟΟΣΑ είχαν μια μέση αύξηση κατά 26% (OECD, 2020).

Σε συνάρτηση με τα εισοδήματα των νοικοκυριών, μεταξύ του 2007 και 2018, σημειώθηκε αύξηση των ποσοστών φτώχειας στις μεγάλες Ελληνικές περιφέρειες, ενώ στις περισσότερες Ευρωπαϊκές περιφέρειες υπήρχε ελάττωση της. Οι μεγαλύτερες αυξήσεις του ποσοστού φτωχοποίησης και του κινδύνου του κοινωνικού αποκλεισμού αφορούσαν τις περιοχές των νησιών του Αιγαίου και την Κρήτη κατά 9 ποσοστιαίες μονάδες (27.5%), ακολουθούμενες από την Αττική (6 ποσοστιαίες μονάδες) και την Ηπειρωτική Ελλάδα (3 ποσοστιαίες μονάδες) (23% και 32% αντίστοιχα). Ωστόσο, τον υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας τόσο πριν όσο και μετά την κρίση, εμφάνιζαν οι περιοχές κατά μήκος των βορείων συνόρων της χώρας, όπως και περιοχές της Πελοποννήσου. Αντίθετα, οι περιοχές που βρίσκονται κοντά σε μητροπολιτικές περιοχές είχαν μεσαία ή μεσαία-υψηλά ποσοστά κινδύνου φτώχειας (Artelaris & Kandyliis, 2014).

Η αύξηση του χάσματος μεταξύ του εισοδήματος των νοικοκυριών και της φτώχειας, είχε ως αποτέλεσμα την μετά κρίσης αύξηση των επιπέδων της διαπροσωπικής ανισότητας σε εθνικό επίπεδο. Σε σχέση με τις άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, μεταξύ 2000-2007, σημειώθηκε μια εξαιρετική ελάττωση των ανισοτήτων, όταν το 40% της κατανομής του εισοδήματος εμφάνιζε σημαντικά υψηλότερους ρυθμούς αύξησης, σε αντίθεση με το εθνικό εισόδημα. Ωστόσο, μετά την οικονομική κρίση, υπήρξε μια αντιστροφή της δυναμικής, με το τμήμα της χαμηλότερης κατανομής του εισοδήματος να είναι πολύ πίσω του μέσου όρου των περισσότερων χωρών της Ευρώπης, καθιστώντας την Ελλάδα μια από τις λίγες χώρες με τόσο υψηλά ποσοστά φτώχειας όσο και υψηλά ποσοστά ανισοτήτων (Blanchet et al., 2019).

2.3.3 Η επίπτωση στην απασχόληση

Η οικονομική κρίση οδήγησε σε αυξημένες απώλειες θέσεων απασχόλησης, οι οποίες για το διάστημα 2000-2018 υπολογίζονται σε 725.000 θέσεις εργασίας. Οι μεγαλύτερες απώλειες σημειώθηκαν στην Αττική (370.000 θέσεις εργασίας), την Κεντρική Μακεδονία (140.000 θέσεις εργασίας) και τη Δυτική Ελλάδα (46.000 θέσεις εργασίας). Οι χαμηλότερες απώλειες αφορούσαν τις νησιωτικές περιοχές του Βόρειου Αιγαίου και των Ιονίων νήσων. Οι μεγάλες απώλειες μεταξύ του 2013-2015 αφορούσαν την Αθήνα (17% ελάττωση) και τη Θεσσαλονίκη (24% ελάττωση) (OECD, 2020).

Η οικονομική κρίση είχε αρνητική επίπτωση και στην αγορά εργασίας των περιφερειών. Το 2015, σε όρους απασχόλησης και ανεργίας, οι περιφέρειες της Ηπείρου, της Δυτικής Ελλάδας και της Δυτικής Μακεδονίας κατατασσόταν μεταξύ του 10% των τελευταίων περιφερειών των χωρών του ΟΟΣΑ, ενώ ακόμη και οι πιο υψηλόβαθμες περιοχές του Νοτίου Αιγαίου, βρισκόταν στην 35^η θέση των χειρότερων περιφερειών του ΟΟΣΑ (OECD, 2020).

Η αύξηση της ανεργίας είχε διαφορετική επίπτωση μεταξύ των περιφερειών της χώρας. Σε εθνικό επίπεδο, το 2013 η αύξηση της ανεργίας ήταν στην κορύφωση της στο 27.5%, πέφτοντας σταδιακά στο 23.9% το 2016 και στο 19.6% το 2018. Σε σύγκριση με το εθνικό επίπεδο, οι περιφέρειες που κυμαινόταν το 2007 στον μέσο όρο ανεργίας των περιφερειών του ΟΟΣΑ, είχαν μικρότερη αύξηση των ποσοστών ανεργίας (6% στη Δυτική Μακεδονία, 7%-8% στην Κρήτη, στα Ιόνια νησιά, στην Πελοπόννησο και το Νότιο Αιγαίο). Οι περιφέρειες της Δυτικής Μακεδονίας και της Ηπείρου με τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας το 2007 εμφάνισαν διαφορετικές τάσεις. Η Δυτική

Μακεδονία εξακολούθησε να έχει τα ίδια υψηλά ποσοστά ανεργία και το 2018, ενώ οι η Ήπειρος μετακινήθηκε στην μεσαία περιοχή της ανεργίας (OECD, 2020).

Σημαντική ήταν και η αρνητική επίπτωση της οικονομικής κρίσης στη μέση διάρκεια ανεργίας των περιφερειών. Το 2018, το 70% των ανέργων ανέφερε περίοδο ανεργίας τουλάχιστον 1 έτους, ενώ στις χώρες του ΟΟΣΑ το ποσοστό αυτό κυμαινόταν στο 32%. Μεταξύ του 2007-2018, το υψηλότερο μερίδιο μακροπρόθεσμης ανεργίας σημειωνόταν στην Ήπειρο (77.4%) και το χαμηλότερο στο Νότιο Αιγαίο. Μεταξύ των νέων ανέργων, η Ελλάδα βρίσκεται στις υψηλότερες θέσεις μεταξύ των χωρών της Ευρώπης. Το 2018, τα ποσοστά ανεργίας των νέων κυμαινόταν από 24% έως 62% μεταξύ των Ελληνικών περιφερειών, με τις υψηλότερα ποσοστά να αφορούν τις περιφέρειες της Ηπειρωτικής Ελλάδας, του Βόρειου Αιγαίου και της Δυτικής Μακεδονίας (51% με 63%) και τα χαμηλότερα στις περιφέρειες της Κρήτης και του Νοτίου Αιγαίου (περίπου 25%) (OECD, 2020).

Παράλληλα με την αύξηση της ανεργίας, την περίοδο 2007-2018 υπήρξε μια αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην εργασία από 55% σε 60% σε εθνικό επίπεδο, ενώ η αντρική συμμετοχή σημείωνε μια πτώση κατά 0.5% από 77.3% . Η συμμετοχή των γυναικών σημείωνε μια αύξηση σε όλες τις περιφέρειες, ενώ ελαττώθηκε σε περιοχές με ήδη χαμηλότερο μερίδιο ενεργού γυναικείου εργατικού δυναμικού, όπως στην Ηπειρωτική Ελλάδα και στο Βόρειο Αιγαίο (OECD, 2020).

2.3.4 Η επίπτωση στου οικονομικούς τομείς

Παρά το γεγονός ότι οι μεγαλύτερες εργασιακές απώλειες αφορούσαν τον τομέα των υπηρεσιών, η απώλεια του βιομηχανικού τομέα επηρέασε αρνητικότερα τα εθνικά μερίδια απασχόλησης. Από το 2007 έως το 2018, το μερίδιο του βιομηχανικού τομέα μειώθηκε από 11% σε 9%, ενώ το μερίδιο της απασχόλησης σε όλους τους τομείς υπηρεσιών αυξήθηκε από 70% σε 75%. Οι βιομηχανικοί τομείς σημείωσαν τις μεγαλύτερες απώλειες εργασιών θέσεων (28% ή 150.000 εργαζόμενους), σε σχέση με την γεωργία (13% ή 70.000 εργαζόμενοι) και τις υπηρεσίες (7% ή 241.000 εργαζόμενοι). Ο τομέας των κατασκευών έχασε το μισό από το προ-κρίσης δυναμικό του (152.000 εργασιακές θέσεις) (OECD, 2020).

Αντίθετα, ο τομέας του τουρισμού, της ακίνητης περιουσίας, της ενοικίασης και των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων αύξησε το μερίδιο του. Μεταξύ του 2007 και 2016, το μερίδιο των εργαζομένων στις υπηρεσίες στέγασης και διατροφής αυξήθηκε από 6.6% σε 8.4%, μια αύξηση κατά 10% των θέσεων εργασίας (30.500 επιπλέον θέσεις εργασίας). Οι περιφέρειες που στηρίζονται κατά βάση στον τουρισμό, όπως η Αττική, η Κρήτη, τα νησιά του Ιονίου και του Αιγαίου, εμφάνισαν μεγαλύτερη αντοχή στην κρίση και ένα μεγαλύτερο μερίδιο ΑΠΑ στις σχετικές με τον τουρισμό δραστηριότητες τους, καθώς και μεγαλύτερο αριθμό τουριστικών διανυκτερεύσεων ανά κάτοικο. Επιπρόσθετα, είχαν μικρότερη ελάττωση του εισοδήματός τους και υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης. Μεταξύ του 2007-2017, οι περιφέρειες των νησιών του Ιονίου και του Νοτίου Αιγαίου είχαν περίπου 10% αύξηση των διαθέσιμων εισοδημάτων των νοικοκυριών τους (Eurostat, 2020). Ωστόσο, οι στηριζόμενες στον τουρισμό περιφέρειες εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα τρωτότητας, εξαιτίας του συνδυασμένου κινδύνου της εποχικότητας και της έντασης του τουρισμού (Batista e Silva et al., 2018).

Μεταξύ των Ελληνικών περιφερειών υπάρχει μεγάλη διακύμανση της απασχόλησης στον δημόσιο τομέα, με τα μεγαλύτερα ποσοστά να σημειώνονται στο Βόρειο Αιγαίο,

με ένα ποσοστό 27% δημοσίων υπαλλήλων το 2015, ακολουθούμενη από την Ανατολική Μακεδονία (25%). Αντίθετα, η Ηπειρωτική Ελλάδα και τα Ιόνια νησιά σημειώνουν τα χαμηλότερα ποσοστά, έχοντας 16% δημόσιους υπαλλήλους. Σε σχέση με τις περιφέρειες του ΟΟΣΑ, το 2016 οι περισσότερες περιφέρειες της χώρας είχαν χαμηλότερα ποσοστά δημοσίων υπαλλήλων σε σχέση με τον μέσο όρο του 25%, με πέντε από αυτές να ταξινομούνται στο 10% των περιφερειών του ΟΟΣΑ με τη χαμηλότερη απασχόληση του δημόσιου τομέα (OECD, 2020).

2.4 Η κατανομή των κονδυλίων της ΕΕ και οι μακροοικονομικές επιπτώσεις τους

2.4.1 Η κατανομή των Ευρωπαϊκών κονδυλίων

Έπειτα από την οικονομική κρίση, οι δημόσιες επενδύσεις της χώρας σημείωσαν πτώση, ως απόρροια των προγραμμάτων εξυγίανσης για τη μείωση του χρέους. Η υποστήριξη της Ελλάδας από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή δόθηκε μέσω των Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων της ΕΕ (EU Structural and Investment Funds- ESIF). Ιδιαίτερα κατά την τέταρτη προγραμματική περίοδο, οι χρηματοδοτήσεις της ΕΕ συνιστούσαν το μεγαλύτερο μερίδιο της συνολικής δημόσιας δαπάνης της χώρας (OECD, 2020).

Κατά την περίοδο 2010-2018, η Ελλάδα υπέστη τρία Προγράμματα Οικονομικής Προσαρμογής (Economic Adjustment Programmes), ώστε να περιοριστούν οι σοβαρές δημοσιονομικές ανισορροπίες και να βελτιωθεί η λειτουργικότητα των αγορών και η διεθνής ανταγωνιστικότητα της. Οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις των προγραμμάτων αυτών, σταδιακά βελτίωσαν την ανταγωνιστικότητα της χώρας δημιουργώντας συνθήκες έναρξης νέων επιχειρήσεων. Έως και το 2018, η δημοσιονομική προσαρμογή οδήγησε στη βελτίωση του ισοζυγίου του κρατικού προϋπολογισμού κατά 14.5% του ΑΕΠ, παρότι μέχρι το 2013 υπήρξε μια σημαντική πτώση αυτού, έως ότου σταθεροποιηθεί στο διάστημα 2014-2016. Τόσο οι εξελίξεις αυτές, όσο και η αδυναμία της Ελληνικής κυβέρνησης για πρόσβαση στις χρηματοπιστωτικές αγορές και το Πρόγραμμα Συμμετοχής του Ιδιωτικού Τομέα το 2012, οδήγησαν σε σοβαρές ανεπάρκειες ρευστότητας. Επιπρόσθετα, μεταξύ του 2010-2018, υπήρξε μια μείωση του ανεξόφλητου ποσού των τραπεζικών πιστώσεων του ιδιωτικού τομέα από 259.9 δις ευρώ σε 174.5 δις ευρώ. Σε σχέση με τις δαπάνες, από το 2009 έως το 2018 υπήρξε μια αύξηση κατά 8 δις ευρώ του μέσου ετήσιου ποσού της ΕΕ και της εθνικής συγχρηματοδότησης, συμπεριλαμβανομένων των επενδύσεων, άλλων έργων και μεταφορών του γεωργικού τομέα (OECD, 2018c).

Η διαχρονικά άνιση κατανομή των Ευρωπαϊκών κονδυλίων σε χώρες όπως η Ελλάδα, που αντανakλούν ένα σημαντικό μερίδιο των συνολικών δημοσίων επενδύσεων, δυσχεραίνει την μακροοικονομική διαχείριση της ΕΕ. Αιτία αυτού είναι το γεγονός ότι τα Διαρθρωτικά Ταμεία της ΕΕ δεν συνιστούν ένα εργαλείο μακροοικονομικής διαχείρισης, ενώ διαχρονικά, οι υψηλές δαπάνες μπορεί να αντικατασταθούν από χαμηλές (OECD, 2018c).

Για την περίοδο 2009-2018, το ποσό της συγχρηματοδότησης της ΕΕ των περιφερειακών διοικήσεων ανερχόταν σε 706.5 εκ. ευρώ, με το υψηλότερο επίπεδο να καταγράφεται το 2015 σε 1 δις ευρώ, και το χαμηλότερο το 2017 σε 445 εκ. ευρώ. Αντίστοιχες διακυμάνσεις παρουσίασε και το μερίδιο συγχρηματοδότησης της ΕΕ διαμέσου των περιφερειακών διοικήσεων μέσα από τα Επιχειρησιακά Προγράμματα

(Operational Programmes - OPs) στις συνολικές συν-δαπάνες της ΕΕ, διατηρώντας ένα μέσο όρο γύρω στο 8.8% (OECD, 2020).

Για την περίοδο 2009-2018, η κατανομή των εισροών των κεφαλαίων της ΕΕ σε σχέση με το ταμείο προέλευσης τους, στο μεγαλύτερο μέρος τους εκταμιεύτηκε από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης (European Agricultural Fund for Rural Development-EAFRD) και το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Εγγυήσεων (European Agricultural Guarantee Fund-EAGF). Από το Ευρωπαϊκό Περιφερειακό Ταμείο Επενδύσεων εκταμιεύτηκε ένα σημαντικό ποσοστό (28% κατά μέσο όρο) του συνολικού ποσού χρηματοδότησης της ΕΕ. Από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (European Social Fund-ESF) και το Ταμείο Συνοχής (Cohesion Fund-CF) αντλήθηκαν κατά μέσο όρο 10.9% και 9% αντίστοιχα (OECD, 2020).

Η κατανομή της συνολικής συγχρηματοδότησης στην Ελλάδα, αφορούσε κατά κύριο λόγο τον πρωτογενή τομέα της οικονομίας, με το μερίδιό του να εμφανίζει ένα μέσο όρο κατά 43% για την περίοδο 2009-18. Ένα σημαντικό ποσό αφορούσε την κατασκευή των μεταφορικών υποδομών, με ένα μέσο όρο μεριδίου της τάξης του 23% για την ίδια περίοδο. Ακολουθούν τα συγχρηματοδοτούμενα έργα του τομέα παραγωγής ενέργειας και της εκπαίδευσης και έρευνας, με ένα μέσο μερίδιο 12% και 11% αντίστοιχα. Οι Ευρωπαϊκές πόροι κεφαλαίου για την δημόσια διοίκηση, όπως για τη ψηφιοποίηση, την ηλεκτρονική διακυβέρνηση και την αναδιάρθρωση των δημοσίων υπηρεσιών, αφορούσαν ένα μερίδιο 3%. Το χαμηλότερο μερίδιο κατανεμήθηκε στους τομείς της υγείας και του τουρισμού-πολιτισμού (μέσο μερίδιο 1%) (OECD, 2020).

Για την ενίσχυση της απορρόφησης των Ευρωπαϊκών πόρων από την Ελλάδα, υπήρξε τεχνική υποστήριξη από την Υπηρεσία Υποστήριξης και Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (European Commission's Structural Reform Support Service - SRSS). Επιπρόσθετα, υπήρξαν μέτρα απλούστευσης της νομοθεσίας και της εφαρμογής των διαρθρωτικών χρηματοδοτήσεων της ΕΕ. Από την πλευρά της Ελλάδας, προκειμένου να ενισχυθεί η απορρόφηση των πόρων, συνεστήθη διυπουργική επιτροπή για την άρση των εμποδίων κατά την προσπάθεια υλοποίησης των μέτρων και για την νομοθετική δράση απλούστευσης του κύκλου πληρωμών των έργων (OECD, 2020).

2.4.2 Οι επιπτώσεις των Ευρωπαϊκών πόρων στην Ελληνική οικονομία

Όπως υποδεικνύουν τα αποτελέσματα των μελετών σχετικά με τον αντίκτυπο των Ευρωπαϊκών πόρων στις οικονομίες των χωρών μελών της ΕΕ, για την προγραμματική περίοδο 2000-2006, υπήρξε ένα αναμφισβήτητο θετικό αντίκτυπο στο ΑΕΠ των χωρών, και ιδιαίτερα στην Ελληνική οικονομία. Ειδικότερα, για την περίοδο 2000-2009, οι συγχρηματοδοτούμενες επενδύσεις οδήγησαν σε μία κατά μέσο όρο 1.4% ετήσια αύξηση του ΑΕΠ της Ελλάδας (OECD, 2020).

Για την προγραμματική περίοδο 2007-2013, υπήρξε σημαντική χρηματοδότηση σε πολλές Ελληνικές εταιρείες, ώστε να ξεπεράσουν τις στενές συνθήκες δανεισμού. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το πλαίσιο του προγράμματος του χρηματοδοτικού εργαλείου JEREMIE για 300 μικρομεσαίες επιχειρήσεις. Μέσω της χρηματοδότησης του ERDF, το πρόγραμμα βοήθησε στην διαδικτυακή πρόσβαση των επιχειρήσεων, ιδιαίτερα στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές της Θράκης και της Μακεδονίας. Μέσο του μοντέλου αυτού, οι συγχρηματοδοτούμενες επενδύσεις του Ταμείου Συνοχής προκάλεσαν μια μέση ετήσια αύξηση κατά 0.5 ποσοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ της

χώρας. Κατά τη διάρκεια της ίδιας προγραμματικής περιόδου, η άντληση πόρων από το ESIF, βοήθησε 1.4 εκ. άτομα στην Ελλάδα να έχουν συνδέουν σε νέα ή βελτιωμένα δίκτυα ύδρευσης. Επιπρόσθετα, 370.800 άτομα συνδέθηκαν σε νέες ή αναβαθμισμένες εγκαταστάσεις επεξεργασίας λυμάτων (OECD, 2020).

Αναφορικά με την τρέχουσα προγραμματική περίοδο 2014-2020, υπολογίζεται ότι μόνο για το 2015, 13 Ευρωπαϊκές χώρες εμφάνισαν ένα ποσοστό 2.8% υψηλότερο από αυτό που θα είχαν επιτύχει χωρίς την συνδρομή της Ευρωπαϊκής χρηματοδότησης. Χαρακτηριστικά, παρότι η Ελλάδα κυμαίνεται μεταξύ των μέσων χωρών της ΕΕ, εμφανίζει μία αύξηση κατά 1.6% ποσοστιαίων μονάδων υψηλότερων του ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ της, συγκριτικά με την περίπτωση της απουσίας του ESIF. Η θετική επίπτωση του ESIF μπορεί να φανεί μέσα από τον αντίκτυπο του στην τοπική οικονομία. Κάποιες από τις παρεμβάσεις του αφορούν κατηγορίες με άμεσο αντίκτυπο στην απασχόληση, όπως είναι οι μεταφορές και οι υποδομές τους, ενώ άλλες έχουν μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις, όπως είναι οι επενδύσεις στην εκπαίδευση και την καινοτομία. Αυτού του είδους η χρηματοδοτική υποστήριξη είναι εντονότερη κατά την προγραμματική περίοδο 2007-13 και 2014-20, προκαλώντας ένα δυνητικά μακροπρόθεσμα υψηλότερο ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ (Plaskovitis, 2006; Tzifakis et al., 2015).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η Εθνική Στρατηγική για τη Βιώσιμη και Δίκαιη Ανάπτυξη 2030

Στο Eurogroup της 27^{ης} Απριλίου του 2018, εγκρίθηκε η αναπτυξιακή στρατηγική «Εθνική Στρατηγική για τη Βιώσιμη και Δίκαιη Ανάπτυξη 2030» της Ελλάδας. Οι στόχοι της στρατηγικής είναι η ανάπτυξη ενός δικαιότερου, βιωσιμότερου και χωρίς αποκλεισμούς αναπτυξιακού προγράμματος, που θα οδηγήσει στη κοινωνική και περιφερειακή συνοχή. Για την υλοποίηση της, είναι η απαραίτητη η σύσταση ενός πλέγματος πολιτικών και μεταρρυθμίσεων, ώστε να επιτευχθεί η τόνωση των επενδύσεων, η υποστήριξη της καινοτόμου και εξωστρεφούς επιχειρηματικότητας, η δημιουργία ποιοτικών και νέων θέσεων εργασίας, και η αναβάθμιση του Κράτους Πρόνοιας. Οι πέντε κύριοι άξονες της στρατηγικής αυτής είναι: **η Δημοσιονομική Σταθερότητα, η Βιώσιμη Ανάπτυξη, οι Ποιοτικές και Προσβάσιμες Υποδομές για την Ανάπτυξη, η Δίκαιη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξης και η Χρηματοδότηση της ανάπτυξης** (ΕΣΠΑ 2021-2027, 2019).

Στα υποκεφάλαια που ακολουθούν περιγράφονται οι κύριοι άξονες της αναπτυξιακής στρατηγικής για την Εθνική Στρατηγική για τη Βιώσιμη και Δίκαιη Ανάπτυξη 2030 (2018).

3.1 Η Δημοσιονομική Βιωσιμότητα

Η επίτευξη μιας δημοσιονομικής βιωσιμότητας προϋποθέτει την ανάπτυξη και εφαρμογή πολιτικών ενίσχυσης της παραγωγικής βάσης της οικονομίας της χώρας. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην αξιοποίηση του συνόλου των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της χώρας και της οικοδόμησης νέων, στην ανάσχεση και αντιστροφή της αποβιομηχάνισης, στην καθιέρωση μιας κυκλικής και κλιματικά ουδέτερης οικονομίας, στην αύξηση της παραγωγικότητας, καθώς και στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας σε όλα τα επίπεδα και της εξωστρέφειας των επιχειρήσεων.

3.1.1 Οι μεταρρυθμίσεις για την Βιωσιμότητα των Δημόσιων Οικονομικών

Τα τελευταία έτη, έχουν ολοκληρωθεί σημαντικές μεταρρυθμίσεις προς την κατεύθυνση μιας καλύτερης διαχείρισης των δημοσίων οικονομικών. Η συνέχεια των μεταρρυθμίσεων αυτών αφορούν την κατάρτιση ενός *Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής* (MTFS), με χρονικό ορίζοντα 4 ετών, όπως και μεταρρυθμίσεις για την βελτίωση των δημοσιονομικών αναφορών και της παράλληλης ενίσχυσης των μηχανισμών παρακολούθησης της υλοποίησης του προϋπολογισμού από τους φορείς της Γενικής Κυβέρνησης. Επιπρόσθετα, δίνεται έμφαση σε ανεξάρτητους εθνικούς δημοσιονομικούς θεσμούς, όπως είναι το Γραφείο Προϋπολογισμού της Βουλής και το Ελληνικό Δημοσιονομικό Συμβούλιο, με απώτερο στόχο τη διαφύλαξη της διαφάνειας και της αξιοπιστίας της ασκούμενης πολιτικής. Οι μεταρρυθμίσεις της διαχείρισης των ταμειακών διαθέσιμων περιλαμβάνουν ένα νέο νομικό πλαίσιο της λειτουργίας του *Ενιαίου Λογαριασμού Θησαυροφυλακίου* (ΕΛΘ). Τέλος, οι μεταρρυθμίσεις των Δημοσίων συμβάσεων αφορούν στην επίτευξη μεγαλύτερης διαφάνειας, οικονομικής αποδοτικότητας και φιλικότητας προς τις

επιχειρήσεις, κυρίως μέσα από την ηλεκτρονικοποίηση του συνόλου των συμβάσεων αυτών.

3.1.2 Οι μεταρρυθμίσεις της Φορολογικής Πολιτικής

Οι μεταρρυθμίσεις που αφορούν την Φορολογική Πολιτική αναμένεται να συμβάλλουν στην προσέλκυση παραγωγικών επενδύσεων και στην αύξηση της παραγωγικότητας. Προς τον σκοπό, αυτό σχεδιάζονται πολιτικές για τη σταδιακή μείωση της φορολογικής επιβάρυνσης των επιχειρήσεων αλλά και της εργασίας και την ενίσχυση των εγχώριων αλλά και ξένων επενδύσεων, μέσα από την καθιέρωση ενός σταθερού και προσελκύσου φορολογικού καθεστώτος. Η επίτευξη των στρατηγικών αυτών προϋποθέτει μια ενισχυμένη φορολογική διοίκηση για την καταπολέμηση της φοροδιαφυγής, καθώς και τη διεύρυνση της φορολογικής βάσης.

3.1.3 Η Βιωσιμότητα του Χρέους

Όπως γίνεται κατανοητό, για να είναι εφικτή μια ολιστική στρατηγική ανάπτυξης, είναι βασική προϋπόθεση η βιωσιμότητα του χρέους της χώρας, ώστε οι επενδυτές να έχουν έναν σαφή οδικό χάρτη, σε ένα περιβάλλον μειωμένης αβεβαιότητας. Τόσο η απόφαση του Eurogroup της 21ης Ιουνίου 2017 για την ελάφρυνση του χρέους, όσο και η συμφωνία για μια επαναξιολόγηση της ανάγκης λήψης επιπρόσθετων μέτρων για το χρέος το 2032, συμβάλλουν στην εδραίωση ενός περιβάλλοντος μειωμένης αβεβαιότητας και εμπιστοσύνης.

3.2 Βιώσιμη Ανάπτυξη

Οι μεταρρυθμίσεις που αφορούν την επίτευξη μιας βιώσιμης ανάπτυξης έχουν ως σκοπό την αντιμετώπιση της κρίσης που προκάλεσε το μη παραγωγικό μοντέλο της χώρας. Το μοντέλο αυτό ήταν επικεντρωμένο στην εσωστρέφεια, και βασισμένο στην εγχώρια κατανάλωση και τον φθηνό δανεισμό, αποτρέποντας στην ελληνική οικονομία να προσαρμοστεί στο νέο περιβάλλον της παγκόσμιας αγοράς που δημιουργήσαν οι τεχνολογικές εξελίξεις.

Το νέο μοντέλο της Δίκαιης και Βιώσιμης Ανάπτυξης, συνιστά μια πολυδιάστατη και μακροπρόθεσμη διεργασία, με κύριους άξονες τον μετασχηματισμό του κράτους, των αγορών και του ανθρώπινου δυναμικού, ώστε να ενισχυθεί η παραγωγική βάση της οικονομίας της χώρας. Οι μεταρρυθμίσεις συνίστανται σε ένα σύνολο οριζόντιων πολιτικών και στοχευμένων παρεμβάσεων σε συγκεκριμένους τομείς της ελληνικής οικονομίας.

3.2.1 Στόχευση στη Δημιουργία περισσότερων και καλύτερων Θέσεων Εργασίας

Οι μεταρρυθμίσεις των θεσμών της αγοράς έχουν ως βασικές τους προϋποθέσεις την αντιμετώπιση της αδήλωτης εργασίας, τη δημιουργία καλύτερων και περισσότερων θέσεων απασχόλησης, την προστασία των ανέργων και την προώθηση και καθιέρωση ενός αποτελεσματικού κοινωνικού διαλόγου. Επιπρόσθετα, οι βελτιωμένες συνθήκες της οικονομίας επιτρέπουν την αύξηση του επιπέδου του κατώτερου μισθού. Παράλληλα, θα επιχειρηθεί η αποκατάσταση της επεκτασιμότητας και των

ευνοϊκότερων ρυθμίσεων των συλλογικών διαπραγματεύσεων, καθώς και η ενίσχυση των ενεργών πολιτικών απασχόλησης για την αποτελεσματικότερη απορρόφηση των ανέργων στην αγορά.

3.2.2 Ενίσχυση Παραγωγικότητας, της Καινοτομίας και Διαρθρωτικής Ανταγωνιστικότητας

3.2.2.1 Μεταρρυθμίσεις ενίσχυσης της παραγωγικότητας

Ο στρατηγικός στόχος των μεταρρυθμίσεων για την ενίσχυση της παραγωγικότητας είναι η σύγκλιση των επιπέδων με τον μέσο όρο της ΕΕ. Για τον σκοπό αυτό θα υπάρξει ένα πλέγμα πολιτικών και μεταρρυθμίσεων στους εξής 10 τομείς άσκησης πολιτικής:

- Βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος.
- Ενίσχυση των επενδύσεων σε τομείς καινοτομίας, κεφαλαιουχικού εξοπλισμού, κ.λπ.
- Προσέλκυση Ξένων Επενδύσεων.
- Μετασχηματισμό των μικρομεσαίων επιχειρήσεων.
- Ανάπτυξη των δεξιοτήτων και της εκπαίδευσης των θέσεων απασχόλησης.
- Αναβάθμιση των υποδομών και δικτύων.
- Διασφάλιση ενός υγιούς ανταγωνισμού των αγορών.
- Νέοι θεσμοί σχεδιασμού και χρηματοδότησης των παραγωγικών δράσεων.
- Αύξηση της παραγωγικότητας της μεταποίησης.
- Μακροπρόθεσμη ενίσχυση της εγχώριας παραγωγικότητας.

3.2.2.2 Υποστήριξη των βασικών τομέων της ελληνικής οικονομίας

Ενίσχυση και ανάπτυξη των εξής βασικών τομέων της ελληνικής οικονομίας: μεταφορών και εφοδιαστικής αλυσίδας, ενέργειας, αγρό-διατροφικών προϊόντων, προϊόντων μεταποίησης, ναυτιλίας, φαρμακευτικής βιομηχανίας, τομέων υγείας, περιβαλλοντικής οικονομίας, πολιτισμού και τουρισμού. Παράλληλα, προβλέπονται πολιτικές μεταρρυθμίσεις για την ενίσχυση του επιχειρηματικού και παραγωγικού μετασχηματισμού των μικρομεσαίων και νεοφυών επιχειρήσεων.

3.2.2.3 Ενίσχυση της Έρευνας και της Καινοτομίας

Ήδη από το 2015, ιδρύθηκε το *Ελληνικό Ίδρυμα Έρευνας και Καινοτομίας* (ΕΛΙΔΕΚ) με σκοπό την υποστήριξη της ποιοτικής έρευνας στα Ελληνικά Πανεπιστήμια και στα Ερευνητικά Κέντρα της χώρας. Παράλληλα, ενισχύονται οι δράσεις στήριξης της ερευνητικής συνεργασίας μεταξύ των επιχειρήσεων, των ΑΕΙ και των Ερευνητικών Κέντρων (πρόγραμμα «Ερευνώ-Δημιουργώ-Καινοτομώ»), όπως το Equifund, καθώς και κίνητρα για ιδιωτικές επενδύσεις στην Έρευνα και Καινοτομία (Ε&Α). Επιπρόσθετα, για τους αναδυόμενους ερευνητικούς τομείς υλοποιούνται Εμβληματικές Πρωτοβουλίες, όπως είναι η δημιουργία ενός *Εθνικού Δικτύου*

παρακολούθησης της Κλιματικής Αλλαγής και ενός Εθνικού Δικτύου για την επώαση τεχνολογιών της 4^{ης} Βιομηχανικής Επανάστασης (4BE) (Κβαντικές Τεχνολογίες).

3.2.2.4 Βελτίωση του Επιχειρηματικού Περιβάλλοντος και Ενίσχυση των Επενδύσεων

Ένας από τους βασικούς τομείς των στρατηγικών είναι οι μεταρρυθμίσεις για την οικοδόμηση ενός σύγχρονου κράτους, μέσα από τον εκσυγχρονισμό της Δημόσιας Διοίκησης, με την αξιοποίηση της τεχνικής βοήθειας και των διεθνών βέλτιστων πρακτικών. Οι μεταρρυθμίσεις αφορούν τη Δημόσια Διοίκηση, την καταπολέμηση της διαφθοράς και τη δικαιοσύνη.

Σημαντικές είναι και οι μεταρρυθμίσεις που αφορούν τη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και της ευκολίας στο «επιχειρείν» (ease of doing business). Για τον σκοπό αυτό προβλέπονται δράσεις για την απλοποίηση και ψηφιοποίηση των διαδικασιών σύστασης επιχείρησης καθώς και της αδειοδότησης οικονομικών δραστηριοτήτων και του εκσυγχρονισμού του εταιρικού δικαίου. Επιχειρείται η βελτίωση των «Doing Business», σε συνεργασία με την Παγκόσμια Τράπεζα και των Υπηρεσιών μιας Στάσης σε όλο τον κύκλο ζωής μιας επιχείρησης. Επιπρόσθετα, προωθείται ένα πλαίσιο για την εισαγωγή των παραγωγικών μονάδων σε επιχειρηματικά πάρκα και η ολοκλήρωση του κτηματολογίου και του εθνικού χωροταξικού σχεδιασμού.

3.3 Ποιοτικές και Προσβάσιμες Υποδομές για την Ανάπτυξη

Μια από τις βασικότερες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας είναι η ύπαρξη βιώσιμων υποδομών υψηλής ποιότητας, μεγάλης ανθεκτικότητας και εύκολης προσβασιμότητας. Η στρατηγική ανάπτυξη του τομέα μεταφορών στηρίζεται στο 20ετές *Εθνικό Σχέδιο Μεταφορών για την Ελλάδα 2017-2027-2037* (ΕΣΣΜ), με τους εξής Στρατηγικούς Στόχους (High-Level Objectives, HLO):

1. Μέτρα ενίσχυσης της οικονομικής ανάπτυξης και αποδοτικότητας.
2. Μέτρα ενίσχυσης της περιφερειακής και διεθνούς συνδεσιμότητας.
3. Ενίσχυση και διασφάλιση της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας, μέσα από την στροφή σε φιλικότερων προς το περιβάλλον μέσων μεταφοράς.
4. Υλοποίηση έργων για την αύξηση της προσβασιμότητας των μη ικανοποιητικά προσβάσιμων περιοχών.
5. Διασφάλιση και ενίσχυση της ασφάλειας και της προστασίας.

Ένας από τους βασικούς πυλώνες των μεταρρυθμίσεων είναι ότι δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στον τομέα των μεταφορών και των Logistics, προκειμένου να αυξηθεί η διεθνής ανταγωνιστικότητα. Μέσα από το *Σχέδιο Δράσης για την Εφοδιαστική Αλυσίδα*, επιχειρείται η ενίσχυση και προώθηση των πολυτροπικών μεταφορών, η ορθότερη χωροθέτηση των εμπορευματικών κέντρων, η ανάπτυξη υπηρεσιών διαμετακόμισης αυξημένης προστιθέμενης αξίας και η μείωση της ανεργίας.

Με την *Εθνική Ψηφιακή Στρατηγική* (ΕΨΣ) προωθείται η αξιοποίηση των δυνατοτήτων των τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνιών (ΤΠΕ), σε μια προσπάθεια ψηφιακού

μετασχηματισμού της χώρας. Οι προτεραιότητες της στρατηγικής αυτής αφορούν την χωρίς αποκλεισμούς πρόσβαση στις ψηφιακές υποδομές, την γρήγορη ανάπτυξη ενός διαδικτύου υψηλών ταχυτήτων, την δημιουργία ενός αποδοτικού νομικού πλαισίου για τη ψηφιακή οικονομία, την ανάπτυξη μιας σύγχρονης ηλεκτρονικής διακυβέρνησης και την υποστήριξη των μικρομεσαίων επιχειρήσεων για τη χρήση των ψηφιακών εργαλείων.

Παράλληλα, επιδιώκεται ένας μακροπρόθεσμος ενεργειακός σχεδιασμός της χώρας. Οι τρεις βασικοί πυλώνες του *Εθνικού Σχεδίου για την Ενέργεια και το Κλίμα* (ΕΣΕΚ) αφορούν: 1) έως και το 2030, σταδιακή αναδιάρθρωση του ενεργειακού μίγματος της χώρας, 2) περιορισμό της προερχόμενης από τον λιγνίτη ενέργειας και 3) χρήση του φυσικού αερίου ως ένα σταθεροποιητικό μεταβατικό παράγοντα. Επιπρόσθετα, προβλέπονται μέτρα για την αντιμετώπιση της ενεργειακής φτώχειας, της προστασίας των ασθενών κοινωνικών ομάδων και της ισότητας στην ενεργειακή πρόσβαση.

3.4 Δίκαιη και Χωρίς Αποκλεισμούς Ανάπτυξη

Οι μεταρρυθμίσεις σχετικά με μια δίκαιη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη, είναι σε συμφωνία με τον Ευρωπαϊκό Πυλώνα Κοινωνικών Δικαιωμάτων και τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης 2030, και εφαρμόζονται σε βασικούς τομείς της λειτουργίας της χώρας.

Ένας από τους βασικούς πυλώνες της πολιτικής αυτής είναι η ανάπτυξη βιώσιμων και παραγωγικών πρωτοβουλιών, έχοντας την προϋπόθεση της ύπαρξης κοινωνικών, περιβαλλοντικά αειφόρων και συνεργατικών οικονομικών αξιών, όπως είναι το θεσμικό πλαίσιο για την υποστήριξη και ανάπτυξη της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Ένας ακόμη στόχος είναι η ενίσχυση της κυκλικής οικονομίας για την αποδοτική αξιοποίηση των φυσικών και λοιπών πόρων της χώρας. Για την επίτευξη του, υιοθετούνται πρωτοβουλίες και παρέχονται τα χρηματοδοτικά μέσα και τα κατάλληλα κίνητρα για τη προώθηση της γνώσης και των επιχειρηματικών ευκαιριών σχετικά με την επαναχρησιμοποίηση των δευτερογενών υλικών και αποβλήτων. Ως εκ τούτου, σε συμφωνία με τις στρατηγικές επιδιώξεις της Ατζέντας 2030 του ΟΗΕ για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη, υιοθετήθηκαν οι Στόχοι της Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ).

Ο δεύτερος πυλώνας αφορά την εξάλειψη των περιφερειακών ανισοτήτων και την ενίσχυση της χωρικής συνέχειας της χώρας, που προωθείται μέσα από την ενεργή υποστήριξη της ανάπτυξης των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.). Ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην ενίσχυση της νησιωτικότητας, μέσα από πολιτικές και δράσεις βελτίωσης της προσβασιμότητας, της έξυπνης και αποδοτικής διαχείρισης των υδάτων και των αποβλήτων, της γεωργίας και της αλιείας, της προστασίας των ακτογραμμών, της αναβάθμισης των υποδομών και των ψηφιακών υπηρεσιών, της βιώσιμης πρόσβασης σε μορφές ενέργειας και της αναβάθμισης των δημόσιων υπηρεσιών υγείας.

Σημαντικές είναι και οι πολιτικές για την ενίσχυση του ρόλου της εκπαίδευσης, με σκοπό τόσο την εξάλειψη των κοινωνικών ανισοτήτων, όσο και την προετοιμασία εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού υψηλής προστιθέμενης αξίας. Μία από τις κύριες πολιτικές ήταν η αναβάθμιση των προγραμμάτων *Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης* (ΕΕΚ). Μέσα από τις μεταρρυθμίσεις της Παιδείας επιδιώκεται: α) η εκσυγχρόνιση των εκπαιδευτικών δομών όλων των βαθμίδων, β) η βελτίωση της

αποδοτικότητας των εκπαιδευτικών αποτελεσμάτων και γ) η σύνδεση της εκπαίδευσης με την αγορά και η διασφάλιση μιας ομαλής μετάβασης.

Μια δίκαιη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη προϋποθέτει και ισότιμη και καθολική κάλυψη και πρόσβαση όλων των πολιτών στην υγεία και στην φροντίδα. Ως εκ τούτου, είναι απαραίτητη η αναβάθμιση των υπηρεσιών υγειονομικής περίθαλψης και του δικτύου κοινωνικής προστασίας, ώστε να αυξηθεί η αποδοτικότητα και αποτελεσματικότητα του και η επάρκεια του σε πόρους, παρέχοντας ταυτόχρονα την απαιτούμενη διαφάνεια και λογοδοσία. Ιδιαίτερη βαρύτητα δόθηκε για τη διασφάλιση της δωρεάν πρόσβασης των ανασφάλιστων στις δομές του Εθνικού Συστήματος Υγείας, καθώς και οι μεταρρυθμίσεις για την ενίσχυση του Πρωτοβάθμιου Συστήματος Υγείας με την ίδρυση *Τοπικών Μονάδων Υγείας* (Το.Μ.Υ.) και της στελέχωσή τους με οικογενειακούς γιατρούς και με άλλες ομάδες υγείας (νοσηλευτές, επισκέπτες υγείας, κοινωνικούς λειτουργούς, διοικητικό προσωπικό). Μέσα στο πλαίσιο αυτό, θεσπίστηκαν δυο θεμελιώδεις μεταρρυθμίσεις, οι οποίες αφορούν: α) την σύσταση ενός *Ενιαίου Ασφαλιστικού Συστήματος* (ΕΦΚΑ) και β) την υλοποίηση και λειτουργία ενός *Εθνικού Συστήματος Κοινωνικής Αλληλεγγύης* (ΕΣΚΑ). Οι μεταρρυθμίσεις αυτές αποσκοπούν στη καλύτερη διαχείριση των δημοσίων πόρων, ώστε να καταστεί δυνατή μια ουσιαστική βελτίωση της ποιότητας ζωής των κοινωνικά ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού. Για την περαιτέρω ενίσχυση της προσπάθειας δημιουργίας ενός σύγχρονου κράτους πρόνοιας, με πλήρη διαφάνεια, δικαιοσύνη και χωρίς αποκλεισμούς, γίνεται πλήρη αξιοποίηση των σύγχρονων τεχνολογικών μέσων.

3.5 Χρηματοδότηση της Ανάπτυξης

Καίριας σημασίας για την επιτυχή υλοποίηση της αναπτυξιακής στρατηγικής είναι η ύπαρξη ενός αποτελεσματικού συστήματος χρηματοδότησης. Για τον σκοπό αυτό θα αξιοποιηθούν όλα τα διαθέσιμα χρηματοδοτικά εργαλεία καθώς και μια επέκταση του φάσματος τους.

Ένας από τους κυριότερους πυλώνες χρηματοδότησης είναι το *Πρόγραμμα Δημόσιων Επενδύσεων* (ΠΔΕ), που βασίζεται κατά κύριο λόγο στα Εθνικά Δημόσια Κεφάλαια και στους πόρους των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών Ταμείων. Οι δύο κυριότερες παρεμβάσεις της ενίσχυσης της αποτελεσματικότητας των δημοσίων επενδύσεων αφορούν ένα πλέγμα μεταρρυθμίσεων του ΠΔΕ και της σύνταξη ενός *Εθνικού Προγράμματος Ανάπτυξης* (ΕΠΑ), με ένα μεσομακροπρόθεσμο επενδυτικό και αναπτυξιακό ορίζοντα για την κάλυψη των ετών 2020-2025. Οι πόροι των διαρθρωτικών ταμείων προέρχονται κατά κύριο λόγο από το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, το Ταμείο Συνοχής και το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Αγροτικής Ανάπτυξης και προορίζονται για τη χρηματοδότηση της Έξυπνης Ανάπτυξης (Smart Growth), της Δίκαιης Ανάπτυξης (Inclusive Development) και της Βιώσιμης Ανάπτυξης (Sustainable Growth), με την παράλληλη στήριξη τους από οριζόντιες πολιτικές.

Σημαντική είναι και η απορρόφηση των πόρων του Σχεδίου Juncker (Juncker Plan-EFSI), για την ενίσχυση της συνεργατικότητας μεταξύ των διεθνών χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, όπως είναι *Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων* (ETE) (European Investment Bank-EIB), η *Ευρωπαϊκή Τράπεζα Ανασυγκρότησης και Ανάπτυξης* (ETAA) (European Bank for Reconstruction and Development- EBRD) και η *Τράπεζα Εμπορίου & Ανάπτυξης Ευξείνου Πόντου* (Black Sea Trade and Development Bank - BSTDB).

Παράλληλα, μέσα από την αξιοποίηση των διαφόρων μορφών χρηματοδότησης, έχει δημιουργηθεί ένα πλέγμα εργαλείων για τη χρηματοδότηση της ανάπτυξης και της εξωστρέφειας των ΜΜΕ και των Νεοφυών επιχειρήσεων (Start-ups). Επιπρόσθετα, μέσα από προγράμματα μεικτής χρηματοδότησης, προωθείται η ανάπτυξη παροχής μικροχρηματοδοτήσεων, ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας και διευκόλυνσης/διεθνοποίησης του εμπορίου και της ενεργειακής απόδοσης. Τα εργαλεία αυτά, επιτρέπουν την αξιοποίηση των δημοσίων πόρων, βοηθώντας στην κινητοποίηση σημαντικών κεφαλαίων τόσο του ιδιωτικού όσο και του χρηματοπιστωτικού τομέα.

Η υλοποίηση του νέου Αναπτυξιακού Νόμου (4499/2016), παρέχει ένα σύνολο ευκαιριών ποικίλης χρηματοδότησης και επενδυτικών κινήτρων, αποσκοπώντας στην προσέλκυση περισσότερων από 11 δις. ευρώ άμεσων ιδιωτικών επενδύσεων έως το 2023. Σημαντικό βήμα συνιστά και η θεσμοθέτηση της «*Ελληνικής Αναπτυξιακής Τράπεζας*», με σκοπό τον συντονισμό των διαθέσιμων χρηματοδοτικών εργαλείων. Δρώντας συμπληρωματικά με τις εμπορικές τράπεζες, δίνει τη δυνατότητα για τη μεταφορά και εφαρμογή των βέλτιστων πρακτικών των διεθνών οργανισμών, διασφαλίζοντας την παροχή πρόσθετης χρηματοδότησης των μεγάλων επενδυτικών σχεδίων και των επιχειρήσεων. Ανώτερος στόχος της Ελληνικής Αναπτυξιακής Τράπεζας, είναι η υποστήριξη των μακροπρόθεσμων στρατηγικών αναπτυξιακών επενδύσεων, ενισχύοντας τον μετασχηματισμό σε ένα παραγωγικό σύστημα υψηλότερης προστιθέμενης αξίας.

Η μακροχρόνιος συνέπειες της οικονομικής κρίσης οδήγησαν σε σημαντική επιδείνωση του τραπεζικού συστήματος. Προς την κατεύθυνση αυτή, υιοθετούνται μια σειρά δράσεων για την κατάργηση των περιορισμών της κίνησης των κεφαλαίων (capital controls) και της ενίσχυσης της βελτίωσης της τραπεζικής εταιρικής διακυβέρνησης. Ταυτόχρονα, με ένα σύνολο μέτρων, επιδιώκεται η μείωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων (non-performing loans - NPLs). Οι μεταρρυθμίσεις αυτές έχουν ως επίκεντρο την ενίσχυση της ρευστότητας, την τόνωση του χρηματοπιστωτικού τομέα και την αναπλήρωση των κενών χρηματοδότησης της πραγματικής οικονομίας της χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. Νέα προγραμματική περίοδος 2021-2027 για την Ελλάδα

Η Εθνική Στρατηγική Ανάπτυξης είναι εστιασμένη στην ανάπτυξη όλων των περιφερειών, καθώς οι εδαφικές πολιτικές είναι ζωτικής σημασίας για την επίτευξη ενός ευρέως συνόλου των πολιτικών στόχων αυτής. Για την εφαρμογή τους, κριτικό ρόλο διαδραματίζουν οι περιφερειακές και τοπικές κυβερνήσεις. Ωστόσο, αυτές οι εδαφικές δυναμικές δεν αναπτύσσονται στην Εθνική στρατηγική. Ενώ στο τμήμα του εγγράφου της στρατηγικής τονίζεται ο τρόπος με τον οποίον οι περιφέρειες πρέπει να αναγνωρίζουν τις αδυναμίες και τις ευκαιρίες τους, η αναγνώριση των προκλήσεων τους αφορά αποκλειστικά τα μοναδικά χαρακτηριστικά των νησιωτικών περιφερειών. Ωστόσο, υπάρχουν κι άλλες περιφέρειες, όπως οι ορεινές περιοχές και αυτές που βιώνουν μια βιομηχανική μετάβαση, που επίσης απαιτούν στοχευμένες παρεμβάσεις και λύσεις, καθώς και μοναδικά μέσα πολιτικής. Ως εκ τούτου, η Εθνική Στρατηγική Ανάπτυξης δεν προσφέρει μια ολοκληρωμένη εικόνα της περιφερειακής ανάπτυξης και δεν περιλαμβάνει τους διάφορους πολιτικούς μηχανισμούς που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την εισαγωγή περιφερειακών πολιτικών. Επιπρόσθετα, απουσιάζει ο εδαφικός έλεγχος ενός μεγάλου εύρους τομεακών πολιτικών (OECD, 2020).

Εξαιτίας της απουσίας μιας συγκεκριμένης πολιτικής περιφερειακής ανάπτυξης, αυτή εξυπηρετείται έμμεσα μέσα από τα περιφερειακά κονδύλια και προγράμματα του Ευρωπαϊκού Ταμείου Διαρθρωτικών Ταμείων και Επενδύσεων (ESIF) και, σε κάποιο βαθμό, μέσω του Ελληνικού Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (Public Investment Programme-PIP), όπως διατυπώθηκε το 2016 με τον νόμο "Ανάπτυξη" (4399/2016) και το 2019 με τον Νόμο "Επενδύω στην Ελλάδα" (4635/2019). Ως εκ τούτου, η προσέγγιση της περιφερειακής ανάπτυξης της Ελλάδας, προσομοιάζει με αυτή της Κύπρου, της Μάλτας, της Πορτογαλίας και της Σλοβενίας, χωρών μικρών σε μέγεθος, με κατά κεφαλήν ΑΕΠ κάτω του μέσου όρου της Ευρώπης, των οποίων οι περιφερειακές πολιτικές ανάπτυξης εστιάζουν στην εθνική ανάπτυξη και ανταγωνιστικότητα, οι εσωτερικές ανισότητες των οποίων απαιτούν ιδιαίτερη πολιτική προσοχή (Bachtler et al., 2014).

Για την επίτευξη των αναπτυξιακών στόχων της Ελλάδας, οι αποτελεσματικές εδαφικές πολιτικές είναι ζωτικής σημασίας, απαιτώντας δράσεις σε πολλά επίπεδα. Όπως φαίνεται και από το κεφάλαιο 2, παρά το γεγονός ότι η κάθε μια από τις Ελληνικές περιφέρειες έχει ιδιαίτερα δυνατά και αδύνατα σημεία, ωστόσο πολλές από αυτές έχουν παρόμοια οικονομικά χαρακτηριστικά, απαιτώντας διαφορετικές πολιτικές προσεγγίσεις (OECD, 2020).

4.1 Ενίσχυση των περιφερειακών πολιτικών

Όπως έχει προαναφερθεί, η γεωγραφική κατανομή της Ελλάδας, με τον τρόπο δόμησης της και την ποικίλη ορεινή και νησιωτική γεωγραφία, εγείρει πολλές προκλήσεις για τις αστικές και αγροτικές περιοχές της. Επιπρόσθετα, οι μακροχρόνιες πληθυσμιακές τάσεις της χώρας δείχνουν μια μερική ανάπτυξη των μεγαλύτερων αστικών κέντρων, με παράλληλη μείωση του πληθυσμού των μεσαίων και μικρότερων πόλεων, με τις μεγαλύτερες από τις μειώσεις αυτές να αφορούν τις ενδιάμεσες και αγροτικές περιοχές. Οι τάσεις αυτές ενισχύθηκαν από την παρουσία ενός συνδυασμού γήρανσης του

πληθυσμού, χαμηλών ποσοστών γονιμότητας και αρνητικών καθαρών μεταναστευτικών ροών (OECD, 2020).

Τα δεδομένα αυτά είναι ενδεικτικά της ανάγκης λήψης ποικιλοτρόπων ή ολοκληρωμένων περιφερειακών πολιτικών. Για κάποιες περιοχές, απαιτείται η παροχή υπηρεσιών με νέους τρόπους, ώστε να υπάρξει μια αποτελεσματικότερη ανταπόκριση στις ανάγκες των πληθυσμών αυτών και η διασφάλιση μιας ποιοτικότερης γήρανσης των ηλικιωμένων. Σε περιοχές κατά βάση αγροτικές, μπορούν να χρειαστούν στρατηγικές ενοποίησης των υπηρεσιών και διαχείρισης της υποβάθμισης τους, καθώς δεν γίνεται χρήση των υπαρχόντων κεφαλαιοποιητικών περιουσιακών στοιχείων και υποδομών. Ως εκ τούτου, στο μέλλον είναι αναγκαίες οι εκούσιες στρατηγικές για την αξιοποίηση στο έπακρο των δημοσίων επενδύσεων και των σχεδιασμών (OECD, 2020).

Το δυναμικό της ανάπτυξης και της παραγωγικότητας των περιφερειών της Ελλάδας επηρεάζεται από ένα σύνολο παραγόντων, με την εμφάνιση αρκετών εξηγήσεων και λύσεων για την χαμηλή οικονομική ανάπτυξη ή τα υψηλά ποσοστά ανεργίας. Συγκεκριμένα, η ύπαρξη δυσχερών ρυθμιστικών διαδικασιών, ο περιορισμός της εισόδου στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας, οι πιστωτικοί περιορισμοί για τις μικρές και μικρομεσαίες επιχειρήσεις, καθώς και η αναντιστοιχία μεταξύ δεξιοτήτων και των απαιτήσεων της αγοράς, ιδιαίτερα σε τοπικό επίπεδο. Επιπρόσθετα, η μοναδική γεωγραφική κατανομή και η σύνθεση του πληθυσμού δημιουργούν ζητήματα προσβασιμότητας και παροχής υπηρεσιών. Οι αγροτικές και απομακρυσμένες περιφέρειες της χώρας μπορούν να επωφεληθούν από τα οφέλη του οικιστικού «δανεισμού» των κοντινών πόλεων μέσα από την καλή μεταξύ τους διασύνδεση σε όλα τα επίπεδα (OECD, 2018b).

Η αντιμετώπιση των προκλήσεων αυτών προϋποθέτει μια πολιτική της τοπικής ανάπτυξης πλήρους κλίμακας. Επιπλέον, ο συνδυασμός των περιφερειακών πολιτικών και των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων θα καταστήσουν τις Ελληνικές περιφέρειες ικανές για την αξιοποίηση της δύναμης τους και την πλήρη συμβολή τους στις εθνικές επιδόσεις. Η επίτευξη αυτού, απαιτεί την πρόοδο σε ένα σύνολο παράλληλων οδών, με σκοπό την προώθηση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας των περιφερειών, με βάση τα χαρακτηριστικά και τις ανάγκες τους. Η προώθηση του εξωτερικού προσανατολισμού των περιφερειακών οικονομιών απαιτεί δράσεις σε τομείς όπως η γεωργία και τα παραγόμενα διατροφικά προϊόντα αυτής, ο τουρισμός, οι μεταφορές, η εφοδιαστική αλυσίδα και οι υψηλές τεχνολογίες. Επιπρόσθετα, η ανάπτυξη των περιφερειακών στρατηγικών έξυπνης εξειδίκευσης και η μετάβαση σε μια «ψηφιακή κατάσταση», μπορούν πράγματι να προωθήσουν την περιφερειακή ανάπτυξη και ευημερία της χώρας (OECD, 2020).

4.1.1 Η νέα προσέγγιση της τοπικής περιφερειακής ανάπτυξης

Οι περιφερειακές στρατηγικές ανάπτυξης της χώρας μπορούν να ωφεληθούν από μια εστιασμένη στον τόπο προσέγγιση, όπου οι τομεακές πολιτικές (στήριξη για ιδιωτικές επενδύσεις, υποδομές και πολιτικές ανθρώπινου κεφαλαίου) αλληλοεπιδρούν σε κάθε τόπο, επιφέροντας πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα. Επιπρόσθετα, οι πολιτικές της προσέγγισης αυτής διασφαλίζουν ότι τα αναπτυξιακά οφέλη αγγίζουν τους διαφορετικούς πληθυσμούς και τόπους σε όλες τις περιοχές της χώρας (OECD, 2020).

Οι σύγχρονες προσεγγίσεις των εστιασμένων στον τόπο περιφερειακών πολιτικών χαρακτηρίζονται από ένα σύνολο συνεργατικών πολιτικών μέτρων, περιλαμβάνοντας ένα μεγάλο εύρος ενδιαφερόμενων, υιοθετημένων με βάση τις συγκεκριμένες συνθήκες της περιφέρειας (OECD, 2019a). Αντιθέτως, οι νέες προσεγγίσεις καθιστούν τις περιφέρειες ικανές να επιτύχουν το δικό τους οικονομικό δυναμικό, στηριζόμενες στις ανταγωνιστικές δυνάμεις τους και διασφαλίζοντας την παρουσία του κατάλληλου πλαισίου των συνθηκών. Τα βασικά χαρακτηριστικά των νέων προσεγγίσεων με εστίαση στον τόπο πολιτικών περιφερειακής ανάπτυξης είναι (OECD, 2019b):

- Αναγνώριση των προβλημάτων της χαμηλής παραγωγικότητας, των υποχρησιμοποιούμενων περιφερειακών δυναμικών, της έλλειψης της περιφερειακής παραγωγικότητας και της διαπεριφερειακής και διαπροσωπικής ανισότητας.
- Στόχευση στην αύξηση της παραγωγικής ανάπτυξης, στην παροχή υψηλής ποιότητας ζωής και ευημερίας των ατόμων κατά μήκος όλων των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών διαστάσεων.
- Περιφερειακός προγραμματισμός για τη στήριξη των υποχρησιμοποιούμενων περιφερειακών δυναμικών, την αξιοποίηση των υφισταμένων δυνάμεων και την ανάπτυξη περιφερειακών καινοτόμων συστημάτων.
- Χωρικός προσανατολισμός των πολιτικών με εμπλοκή των παραγόντων σε όλα τα επίπεδα της κυβέρνησης και των σχετικών μη-κυβερνητικών φορέων (δημόσιοι, ιδιωτικοί, πανεπιστημιακοί, μη κυβερνητικοί οργανισμοί).
- Οι παρεμβάσεις να είναι οι κατάλληλες και να συμπεριλαμβάνουν τόσο τις διοικητικές όσο και τις λειτουργικές γεωγραφίες. Οι λειτουργικές γεωγραφίες αφορούν το σύνολο των περιοχών στις οποίες τα άτομα διαβιούν, εργάζονται και αλληλοεπιδρούν.
- Παροχή ενός σταθερού και μακροπρόθεσμου περιβάλλοντος πολιτικής, με παράλληλη επιπρόσθετη ανταπόκριση στις νέο-αναδυόμενες προκλήσεις και ευκαιρίες.
- Πεδία πολιτικής με ειδικότητα στο πλαίσιο, που να συμπεριλαμβάνουν όλους τους σχετικούς τομείς πολιτικής και των περιφερειακών χαρακτηριστικών.
- Επικέντρωση στην Ενδογενή ανάπτυξη, σύμφωνα με τους τοπικούς πόρους και γνώσεις.
- Χρήση ευρέως φάσματος μέσων, συμπεριλαμβανομένων των στοχευμένων επενδύσεων στο ανθρώπινο κεφάλαιο, στις υποδομές, στην υποστήριξη της επιχειρηματικής ανάπτυξης, της έρευνας και της καινοτομίας.
- Μια επιχειρησιακή προσέγγιση που ενθαρρύνει τον συντονισμό των πολιτικών κατά μήκος των διαφόρων τομέων, επιπέδων διακυβέρνησης και δικαιοδοσίας, προωθώντας τη συμμετοχή και τον διάλογο με τους ιδιωτικούς φορείς και τους πολίτες.

4.2 Προώθηση της παραγωγικότητας, της ανταγωνιστικότητας και της δημιουργίας θέσεων εργασίας

Η Ελλάδα είναι αντιμέτωπη με δυο ανταγωνιστικές πιέσεις, έχοντας μια στρατηγική επιλογή. Από τη μία πλευρά, αντιμετωπίζει ανταγωνισμό στις υπηρεσίες και στα αγαθά από χώρες με χαμηλό κόστος εργασίας, όπως είναι η Βουλγαρία και η Τουρκία. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει ανταγωνισμός από χώρες της ΕΕ με υψηλότερο κόστος εργασίας αλλά με σημαντικά πιο ισχυρές ικανότητες τεχνολογίας και παραγωγικότητας. Ως εκ τούτου, για την Ελλάδα υπάρχει μια γενική πρόκληση για την ενίσχυση των υψηλής προστιθέμενης αξίας υπηρεσιών και δραστηριοτήτων των επιχειρήσεων, καθώς και η ανάγκη κλιμάκωσης και ομαδοποίησης των δραστηριοτήτων, ώστε να καταστεί εφικτή η ενίσχυση της παραγωγικότητας και της απασχόλησης. Η ενίσχυση της παραγωγικότητας θα επηρεάσει τόσο την μακροπρόθεσμη οικονομική ευημερία, όσο και τη διασφάλιση μιας βιώσιμης αύξησης των μισθών. Η σημασία της παραγωγικότητας δεν περιορίζεται μόνο στα επίπεδα της οικονομικής παραγωγής και του εισοδήματος, αλλά και σε άλλες διαστάσεις της ευημερίας του πληθυσμού (OECD, 2020).

4.2.1 Πολιτικές ενίσχυσης της ανάπτυξης των επιχειρήσεων και της καινοτομίας

Μια σημαντική προτεραιότητα για την αύξηση της παραγωγικότητας και της απασχόλησης είναι η ενίσχυση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και των υψηλής προστιθέμενης αξίας δραστηριοτήτων τους. Προς την κατεύθυνση αυτή, είναι τρεις οι κύριες εθνικές πολιτικές της Ελλάδας (OECD, 2020):

- Οι Νόμοι για την Ανάπτυξη και τις Επενδύσεις της Ελλάδας, με χρηματοδότηση αυτών από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων, εντός του πλαισίου του Εθνικού Προγράμματος Ανάπτυξης: **i)** ο Νόμος 4399/2016 «Κανονιστικό πλαίσιο για τη θέσπιση καθεστώτων κρατικών ενισχύσεων για ιδιωτικές επενδύσεις με σκοπό την περιφερειακή και οικονομική ανάπτυξη της χώρας» και **ii)** ο Νόμος 4635/2019 «Επενδύω στην Ελλάδα και άλλες διατάξεις».
- Το εθνικό τομεακό «Επιχειρησιακό Πρόγραμμα για την Επιχειρηματικότητα, Ανταγωνιστικότητα και Καινοτομία» (Operational Programme for Entrepreneurship, Competitiveness and Innovation - EPAnEK).
- Τα «Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα» (Regional Operational Programmes - ROPs) της κάθε περιφέρειας, με την αντιμετώπιση των προτεραιοτήτων μέσα στο πλαίσιο των «Περιφερειακών Έξυπνων Στρατηγικών Εξειδίκευσης».

4.2.1.1 Πολιτικές ενίσχυσης και κινητοποίησης των δικτύων επιχειρηματιών και ερευνητών

Η Επιχειρηματική Διεργασία Ανακάλυψης (Entrepreneurial Discovery Process-EDP) της Ελλάδας αφορά στη συλλογή και ανάλυση των διαφόρων πληροφοριών των επιχειρηματιών ή των επιχειρήσεων και των δημόσιων οργανισμών. Για την υποστήριξη αυτής, συστάθηκαν τα Εθνικά και Περιφερειακά Συμβούλια Έρευνας και

Καινοτομίας. Οι στοχευμένες πολιτικές παρέμβασης αυτών αφορούν την υποστήριξη των δράσεων στη χώρα με τις εξής προτεραιότητες (OECD, 2020):

- Ενίσχυση των EDP και κατάλληλη κινητοποίηση των περιφερειακών δικτύων ώστε να καταστούν επιτυχείς οι Έξυπνες Στρατηγικές Εξειδίκευσης.
- Διασφάλιση ότι τα Περιφερειακά Συμβούλια Έρευνας και Καινοτομίας δεν θα καταστούν ένα νέο επίπεδο γραφειοκρατίας.
- Ανάπτυξη επιπρόσθετων δικτυακών δομών και διασύνδεση αυτών.
- Ενίσχυση της ικανότητας των περιφερειών για την κατάρτιση των δικών τους μελετών.

Ιδιαίτερα σημαντικές είναι και οι πολιτικές για την αποτελεσματική διασύνδεση των ερευνών στις ανάγκες των επιχειρήσεων. Οι παρεμβάσεις αυτές θα πρέπει να υποστηρίζουν τις εξής δράσεις (OECD, 2020):

- Ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου προγράμματος με ειδικά εργαλεία για την υποστήριξη της έρευνας και της ανάγκες ανάπτυξης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων.
- Ενίσχυση του «τριγώνου γνώσης» (εκπαίδευση, έρευνα και καινοτομία), μέσα από ειδικές πολιτικές και εναρμονισμένα κίνητρα, τα οποία προωθούν την έρευνα, τη διάχυση της τεχνολογίας, της επιχειρηματικότητας και της περαιτέρω διασύνδεσης μεταξύ των επιχειρήσεων, των ερευνητικών κέντρων και των πανεπιστημίων (Psycharis, 2019).
- Ανάπτυξη μιας ευρύτερης οπτικής της καινοτομίας, πέρα από την παραδοσιακή επιστήμη και τεχνολογία.

4.2.2 Στήριξη της θαλάσσιας και μπλε ανάπτυξης

Η θαλάσσια και μπλε οικονομία έχουν σημαντικό στρατηγικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας, με επιπρόσθετες δυνατότητες για καινοτομία και ανάπτυξη, συμβάλλοντας ιδιαίτερα στην επίτευξη των στόχων της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» για έξυπνη, βιώσιμη και συμπεριληπτική ανάπτυξη. Η στρατηγική αυτή επικεντρώνεται στους εξής στόχους (EC, 2014):

- Ανάπτυξη τομέων με υψηλό δυναμικό για τη δημιουργία βιώσιμων θέσεων απασχόλησης και ανάπτυξης, και κυρίως της ιχθυοκαλλιέργειας, του παράκτιου τουρισμού, της θαλάσσιας βιοτεχνολογίας και της ωκεάνιας ενέργειας.
- Παροχή βασικών στοιχείων γνώσεων, νομικής ασφάλειας και ασφάλειας της μπλε οικονομίας: α) θαλάσσιας γνώσης, με σκοπό τη βελτίωση της πρόσβασης σε πληροφορίες σχετικές με τη θάλασσα, β) θαλάσσιος χωροταξικός σχεδιασμός, ώστε να διασφαλιστεί η αποτελεσματικότητα και η βιώσιμη διαχείριση των θαλάσσιων δραστηριοτήτων, και γ) θαλάσσια εποπτεία, ώστε οι αρχές να έχουν καλύτερη εικόνα των θαλασσίων δράσεων.
- Στρατηγικές των θαλασσίων λεκανών, ώστε να διασφαλιστούν τα εξατομικευμένα μέτρα και η προώθηση της συνεργατικότητας μεταξύ των

χωρών (Αδριατική και Ιόνια Θάλασσα, Αρκτικός Ωκεανός, Ατλαντικός Ωκεανός, Βαλτική Θάλασσα, Μαύρη Θάλασσα, Μεσόγειος Θάλασσα, Βόρεια Θάλασσα).

4.2.3 Ενίσχυση της ελκυστικότητας και του βιώσιμου τουρισμού

Ο τουρισμός συνιστά έναν βασικό πυλώνα της Ελληνικής οικονομίας, και έναν από τους λίγους τομείς που προσελκύουν το ενδιαφέρον των επενδυτών. Για τη διασφάλιση της συνέχειας και της βιωσιμότητας της ανάπτυξης του, θα πρέπει να αντιμετωπιστεί μια πληθώρα ζητημάτων που αφορούν (OECD, 2020):

- **Την οριζόντια κατανομή του,** καθώς επηρεάζει πολλούς τομείς της οικονομίας, όπως είναι οι μεταφορές, τα καταλύματα, τη διατροφή, τη διασκέδαση και την κατανάλωση της αγοράς. Ως εκ τούτου, είναι δύσκολος ο σχεδιασμός και η εφαρμογή μια συνολικής διατομεακής στρατηγικής. Αυτός είναι και ο λόγος της απουσίας μιας συνολικής εθνικής στρατηγικής τουρισμού, με αποτέλεσμα ο τομέας να διατηρείται από μέτρα και δράσεις που δεν τον αφορούν άμεσα.
- **Την αξία του.** Παρά το γεγονός του διπλασιασμού των τουριστών μεταξύ του 2008 και 2017, τα έσοδα από τον τουρισμό παρέμειναν στάσιμα, καθώς η αξία των διεθνών εσόδων αυξήθηκε μόνο κατά 8%. Επιπρόσθετα, αν και συνέλαβε κατά 6.8% στο ΑΕΠ της χώρας το 2017, εξακολουθεί και έχει λιγότερο σημαντικό ρόλο σε σχέση με τις άλλες χώρες του ΟΟΣΑ ή της ΕΕ.
- **Η εποχικότητα του.** Καθώς ο τουρισμός στην Ελλάδα είναι επικεντρωμένος κυρίως στην παροχή «θάλασσας και ήλιου», δεν εκμεταλλεύεται τα πλεονεκτήματα των άλλων δυνατοτήτων που προσφέρει η φύση και τα πολιτισμικά θέλγητρα της. Ως αποτέλεσμα, τα τουριστικά προϊόντα παραμένουν ιδιαίτερα μονοδιάστατα και οι τουρίστες εστιάζουν σε μια μικρή καλοκαιρινή περίοδο, ενώ οι επανεπισκέψεις τους στη χώρα είναι λιγότερες σε σχέση με άλλους ανταγωνιστικούς προορισμούς.
- **Η ανταγωνιστικότητα του.** Τα δεδομένα των πρόσφατων ερευνών του INSETE (Boijmans, 2013), δείχνουν ότι η Ελλάδα ανταγωνίζεται κυρίως με καλά ανεπτυγμένους Ευρωπαϊκούς Μεσογειακούς προορισμούς, παρά με χώρες όπως η Τουρκία και οι Αφρικανικές ακτές. Ως εκ τούτου, για να παραμείνει ανταγωνιστική, θα πρέπει οι υποδομές και οι υπηρεσίες τουρισμού να είναι ίσες με εκείνες των Ευρωπαϊκών προορισμών.
- **Το περιβάλλον.** Η ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών ζητημάτων στις πολιτικές του τουρισμού παραμένουν πρόκληση και επηρεάζουν όλες τις περιφέρειες της χώρας, και κυρίως τα νησιά.
- **Οι τοπικές κοινωνίες.** Σε ένα αυξημένο ποσοστό των τουριστικών προορισμών της χώρας, η συνεχής τουριστική ανάπτυξη προκαλεί μεγάλη πίεση στις υποδομές, στο περιβάλλον και στις τοπικές κοινωνίες. Ως εκ τούτου, απαιτείται μια αποτελεσματικότερη διαχείριση του τουρισμού από τις επιχειρήσεις και τις τοπικές κοινότητες, για τη διάχυση των ωφελειών και τον περιορισμό των πιθανών αρνητικών επιπτώσεων του (OECD, 2019a).

- **Προώθηση της ψηφιοποίησης**, καθώς έχει βαθύ και συνεχή αντίκτυπο στον τουρισμό. Οι τρεις κύριοι τομείς στους οποίους οι ψηφιοποίηση έχει σημαντικές επιπτώσεις στην ανάπτυξη, διαχείριση και στην αγορά του τουρισμού αφορούν: **α)** τις διεργασίες της επικοινωνίας με τους τουρίστες, **β)** τις ευκαιρίες που παρέχει στην διαχείριση των συναλλαγών και στη συλλογή πληροφοριών και δεδομένων της προσφοράς και ζήτησης του τουρισμού, και **γ)** το μέλλον της απασχόλησης στον τομέα του τουρισμού (OECD, 2019a).

4.3 Προώθηση της ποιοτικής απασχόλησης και της κοινωνικής ένταξης

Ο αρμόδιος φορέας της χώρας για την απασχόληση και την εργασία είναι το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, το οποίο και καθορίζει τα αντικείμενα και τις στρατηγικές, και καθοδηγεί τις διεργασίες λήψης αποφάσεων και την εφαρμογή των πολιτικών. Σημαντική είναι και η συμβολή του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, καθώς και του Υπουργείου Ανάπτυξης και Επενδύσεων σε αρκετά πεδία σχετικά με τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης και κοινωνικής ένταξης.

Ο σχεδιασμός σε εθνικό επίπεδο των πολιτικών απασχόλησης ακολουθούν τις οδηγίες της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής Απασχόλησης, αναπτυσσόμενες κυρίως εντός του πλαισίου συμφωνίας εταιρικής σχέσης (ΕΣΠΑ) 2014-2020, με τους εξής καθορισμένους πόρους και στόχους: **i)** τη προώθηση βιώσιμης και ποιοτικής απασχόλησης, κοινωνικής ένταξης και αντιμετώπισης της φτώχειας, και **ii)** την αντιμετώπιση διαρθρωτικών προβλημάτων της αγοράς εργασίας, μέσα από τη βελτίωση της εκπαίδευσης και της κατάρτισης και της μετάβασης στην αγορά εργασίας και στην ενεργή κοινωνική ένταξη (OECD, 2020).

4.3.1 Προώθηση της ποιοτικής απασχόλησης

Παρά το γεγονός ότι η ανεργία μειώνεται από τα υψηλά της επίπεδα, ωστόσο γίνεται όλο και πιο μακροπρόθεσμη, με την πλειονότητα των νέων να είναι ανενεργό. Ως εκ τούτου, οι πολιτικές παρεμβάσεις θα πρέπει να υποστηρίζουν δράσεις για την ανάπτυξη μιας συνολικής στρατηγικής απασχόλησης της νεολαίας, όπως είναι το «*Σχέδιο Δράσης για τη Νεολαία*» του ΟΟΣΑ. Επιπρόσθετα μέτρα θα πρέπει να στοχεύουν: **α)** στην παροχή μιας επαρκούς οικονομικής υποστήριξης των χαμηλής ειδίκευσης άνεργων νέων, **β)** αντιμετώπιση των εμποδίων ζήτησης των χαμηλής ειδίκευσης νέων, και **γ)** ενίσχυση της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης και ενθάρρυνση των εργοδοτών για επέκταση των ποιοτικών προγραμμάτων μαθητείας και πρακτικής άσκησης (OECD, 2020).

4.3.1.1 Αντιμετώπιση της ελλιπούς εκπαίδευσης και δεξιοτήτων σε σχέση με την αγορά εργασίας

Παρά το γεγονός της απόδοσης μεγάλης αξίας στην εκπαίδευση, η Ελλάδα εξακολουθεί να βρίσκεται στο κατώτερο 20% των χωρών του ΟΟΣΑ σε σχέση με της ευθυγράμμιση των δεξιοτήτων με τις απαιτήσεις και ανάγκες της αγοράς (Schakel et al., 2018)). Ως εκ τούτου, οι πολιτικές παρεμβάσεις πρέπει να εστιάσουν στα εξής (OECD, 2018d):

- Ενίσχυση και αύξηση της ευθυγράμμισης της εκπαίδευσης με τις ανάγκες της τοπικής αγοράς εργασίας.
- Βελτίωση της παρεχόμενης εκπαίδευσης των πανεπιστημίων και των σχολείων, με σκοπό την απόκτηση της γνώσης και των δεξιοτήτων των πραγματικών αναγκών που απαιτούνται για την τροφοδότηση της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.
- Η επιτυχία των στόχων αυτών της εκπαιδευτικής πολιτικής, προϋποθέτει μια γενική στρατηγική που θα ενσωματώνει τις διάφορες υφιστάμενες πρωτοβουλίες και θα προσδιορίζει τις μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες προτεραιότητες, ώστε να διασφαλιστεί η συνοχή των κυβερνητικών προσπάθειών.

4.3.1.2 Μείωση της διάρκειας της ανεργίας

Η αυξημένη μέση διάρκεια της ανεργίας είναι ιδιαίτερα προβληματική, καθώς καθιστά δυσκολότερη την επάνοδο των ατόμων στην απασχόληση, υπογραμμίζοντας την διαρθρωτική αδυναμία της οικονομίας και της αναντιστοιχίας στην προσφορά και ζήτηση των δεξιοτήτων της αγοράς εργασίας. Η ενίσχυση της επανααπασχόλησης προϋποθέτει ενεργές πολιτικές αγοράς εργασίας, επανακατάρτιση και βελτίωση των δεξιοτήτων. Οι πολιτικές παρεμβάσεις θα πρέπει να εστιάσουν στην ενίσχυση των μηχανισμών και δράσεων της καλύτερης αντιστοίχισης μεταξύ των αιτούντων εργασία και των εργοδοτών, που θα οδηγήσει στην ελάττωση της ανεργίας και στην υποστήριξη της παραγωγικότητας της εργασίας και στην σταθερή οικονομική ανάπτυξη. Ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ) ασχολείται περίπου με το ένα τέταρτο των ανέργων, ενώ μόνο το 4% των νέων ανέργων βρίσκουν απασχόληση μέσω αυτού. Η ενίσχυση και υποστήριξη του ρόλου του ΟΑΕΔ και των παρόμοιων υπηρεσιών μπορεί να βοηθήσει στην ενίσχυση της ικανότητας αντιστοίχισης των δεξιοτήτων και των διαθέσιμων κενών θέσεων. Ιδιαίτερα επωφελής θα είναι η ενίσχυση αυτή για την κάλυψη των αναγκών του μεγάλου αριθμού των μικρομεσαίων επιχειρήσεων της χώρας (Ministry of Administrative Reform and E-Governance).

4.2.1.3 Ελάττωση της αυτοματοποιημένης απασχόλησης και πρόβλεψη της δυναμικής της αγοράς εργασίας

Ένας από τους κύριους λόγους των περιφερειακών ανισοτήτων είναι η συγκέντρωση συγκεκριμένων τύπων εργασίας με υψηλό ή χαμηλό κίνδυνο αυτοματοποίησης σε διαφορετικές περιοχές. Ο υψηλότερος κίνδυνος μπορεί να σχετιστεί με κάποια από τα περιφερειακά χαρακτηριστικά, όπως είναι τα χαμηλά επίπεδα εκπαίδευσης, η πιο αγροτική οικονομία και ο μεγάλος εμπορεύσιμος τομέας. Ο κίνδυνος αυτοματοποίησης μπορεί να μειωθεί με την αύξηση του μορφωτικού επιπέδου που απαιτείται από την εργασία (Baena et al., 2013).

Οι πολιτικές παρεμβάσεις πρέπει να εστιάσουν στην βαθύτερη κατανόηση των περιφερειακών δυναμικών της αγοράς εργασίας, μέσα από ενίσχυση των δράσεων για συλλογή δεδομένων και πληροφοριών, ώστε οι πολιτικές να καταστούν πιο στοχευμένες και αποτελεσματικές. Το σχετικά συγκεντρωτικό σύστημα σχεδιασμού της πολιτικής απασχόλησης της χώρας, μέσα από την ευρύτερη χρήση των Συμφώνων Τοπικής Ανάπτυξης, μπορεί να βοηθηθεί στην αντιμετώπιση των δυναμικών τομέων

της αγοράς, μαζί με παράλληλες στοχευμένες χωρικές παρεμβάσεις σε περιοχές με υψηλή ανεργία και χαμηλή δημιουργία νέων θέσεων εργασίας (OECD, 2014).

4.3.1.4 Προώθηση και διατήρηση της ποιοτικής απασχόλησης

Όπως δείχνουν τα δεδομένα της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ), κατά την περίοδο 2013-17 δημιουργήθηκαν 253.000 νέες θέσεις εργασίας, με την πλειονότητα αυτών να αφορά, εποχική, χαμηλής ειδίκευσης και χαμηλού μισθού απασχόληση. Παρότι η αύξηση της μη τυπικής εργασίας, εξαιτίας της μεγαλύτερης ευελιξίας της, δίνει ευκαιρίες απασχόλησης, ωστόσο, αυτές οι θέσεις συχνά συνοδεύονται από μειωμένη πρόσβαση στην κοινωνική προστασία και στις παροχές υγείας. Για τον λόγο αυτό, οι πολιτικές παρεμβάσεις θα πρέπει να υποστηρίζουν την ανάπτυξη ειδικών ρυθμιστικών πλαισίων για τις μη τυπικές θέσεις απασχόλησης και της ποιότητας εργασίας, με σκοπό την ελάττωση αυτών. Η αύξηση των μη τυπικών θέσεων εργασίας προκαλεί ένα αντιστάθμισμα μεταξύ της δημιουργίας θέσεων απασχόλησης και της ποιότητας αυτών. Για παράδειγμα, προκειμένου να βελτιωθεί η ποιότητα των προσωρινών και μερικής απασχόλησης θέσεων εργασίας, σε υποβαθμισμένες περιοχές μπορούν οι τοπικές πολιτικές να βελτιώσουν το σύνολο των δεξιοτήτων των εργαζομένων, καθώς ο μεγάλος αριθμός αυτών είναι πιο πιθανό να οδηγήσει σε μια χαμηλή διαπραγματευτική ισχύ των εργαζομένων σε σχέση με την εργασιακή τους επιλογή (OECD, 2020).

4.4 Ενίσχυση της συνδεσιμότητας και της αειφόρου ανάπτυξης

4.4.1 Ενίσχυση της αποδοτικότητας και της συνδεσιμότητας των μεταφορών

Το επίπεδο των υποδομών και της συνδεσιμότητας των μεταφορών είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την οικονομική αναβάθμιση μιας χώρας και των περιφερειών της, επηρεάζοντας την κοινωνική και οικονομική συνοχή της. Επιπρόσθετα, επιδρούν στην ανταγωνιστικότητα, στις τιμές της αγοράς και στις παραγωγικές διαδικασίες και ως εκ τούτου συσχετίζονται με διάφορους τομείς πολιτικής, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών και περιβαλλοντικών πολιτικών (EC, 2019). Η Εθνική Στρατηγική Ανάπτυξης περιγράφει τις προτεραιότητες των παρεμβάσεων για την περαιτέρω ανάπτυξη και αναβάθμιση των υποδομών μεταφοράς της Ελλάδας και οι οποίες αφορούν (Hellenic Republic, 2018):

- Την ενίσχυση της ΤΠΕ και των ψηφιακών υποδομών, για την διασφάλιση μιας συμπεριληπτικής πρόσβασης των πολιτών στις ψηφιακές υποδομές, την μετάβαση σε ένα υψηλής ταχύτητας διαδίκτυο, την ανασυγκρότηση της ηλεκτρονικής ανασυγκρότησης και την μεγιστοποίηση των ωφελειών των ψηφιακών εργαλείων από τις επιχειρήσεις.
- Υποστήριξη της βελτίωσης των πρωτογενών και δευτερογενών δικτύων μεταφοράς αγαθών και ανθρώπων, μέσα από την ενίσχυση των περιφερειακών οδικών δικτύων και των σιδηροδρομικών και θαλάσσιων μεταφορικών υποδομών.
- Ενίσχυση των πρακτικών και των ικανοτήτων για υλοποίηση προγραμματισμού, σχεδιασμού και εφαρμογής έργων των περιφερειών και των δήμων, παράλληλα με την προώθηση μιας χωρίς αποκλεισμούς διαβούλευσης και εταιρικών σχέσεων.

- Πολιτικές προτεραιοποίησης των επενδύσεων και διαφοροποίησης των τρόπων χρηματοδότησης των υποδομών. Για τον σκοπό αυτό, απαιτείται η συλλογή όλων των διαθέσιμων τοπικών δεδομένων, ώστε να καταστεί δυνατή η πλήρης αξιοποίηση όλων των διαθέσιμων μορφών χρηματοδότησης των κονδυλίων της ΕΕ.
- Αντιμετώπιση της προβληματικής προσβασιμότητας εξαιτίας των εδαφικών περιορισμών και των παρεχόμενων υπηρεσιών. Οι παρεμβάσεις εστιάζουν σε συγκεκριμένες περιοχές, όπως είναι τα νησιά, οι ορεινές περιοχές και οι απομακρυσμένες αγροτικές περιοχές.

4.4.2 Ενίσχυση της αειφόρου ανάπτυξης

Η περιβαλλοντική πολιτική της χώρας ακολουθεί σε μεγάλο βαθμό τους περιβαλλοντικούς κανονισμούς και οδηγίες που τίθενται από την ΕΕ. Το 2018, εγκρίθηκε Η Εθνική Στρατηγική και το *Σχέδιο Δράσης της Κυκλικής Οικονομίας*, με σκοπό την μακροπρόθεσμη δέσμευση της χώρας στην υιοθέτηση των αρχών της κυκλικής οικονομίας. Η εξασφάλιση της συνέχισης της πολιτικής αυτής προϋποθέτει την αντιμετώπιση των αναδυόμενων περιβαλλοντικών προκλήσεων και της αειφόρου ανάπτυξης με τις εξής παρεμβάσεις (OECD, 2020):

- Υποστήριξη της πλήρους εφαρμογής της κυκλικής οικονομίας σε όλες τις περιφέρειες της χώρας με σκοπό: **α)** την υιοθέτηση των κριτηρίων σχετικά με τις πράσινες και κυκλικές δημόσιες συμβάσεις και την παροχή κινήτρων για την αξιοποίηση των δευτερογενών πρώτων υλών της βιομηχανίας, **β)** την βιομηχανική ομαδοποίηση των επιχειρήσεων, και **γ)** την ενίσχυση της συνεργατικής οικονομίας των μικρής κλίμακας επιχειρήσεων.
- Αναβάθμιση των υποδομών διαχείρισης των αποβλήτων σε περιφερειακό και δημοτικό επίπεδο.
- Περιορισμός της εκπομπής άνθρακα και προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, ιδιαίτερα σε επιβαρυνμένες περιφέρειες, όπως είναι η Δυτική Μακεδονία και η Πελοπόννησος. Για τον σκοπό αυτό, είναι απαραίτητη η ενίσχυση των επενδύσεων βιομάζας, γεωθερμικότητας, αιολικής και ηλιοθερμικής ενέργειας (OECD, 2019c).
- Διασφάλιση μιας σταθερής οικονομικής χρηματοδότησης, με σκοπό την αύξηση των περιβαλλοντικών επενδύσεων και της επιτυχούς εφαρμογής του συνόλου της αειφόρου πολιτικής.
- Ενίσχυση της αποτελεσματικότητας και αποδοτικότητας των διοικητών δομών και διαδικασιών, με παρεμβάσεις που αφορούν: **α)** την ενίσχυση της τοπικής, περιφερειακής και κεντρικής διοικητικής ικανότητας και ποιότητας, και **β)** την επιτάχυνση και ενίσχυση της συστηματοποίησης και χαρτογράφησης της περιβαλλοντικής νομοθεσίας (EC, 2019).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Η μερική ανάκαμψη της Ελλάδας από την οικονομική κρίση υποστηρίχτηκε σε μεγάλο βαθμό από τους πόρους της ΕΕ, οι οποίοι υπολογίζονται στο 80% των ελληνικών δημόσιων επενδύσεων. Παράλληλα, είχε ληφθεί ένα αξιοσημείωτο σύνολο διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων σε εθνικό επίπεδο. Ωστόσο, η πανδημία του Covid-19 γιγάντωσε περαιτέρω τα διαρθρωτικά ελλείμματα της ελληνικής οικονομίας και των κοινωνικών ανισοτήτων, δημιουργώντας νέες ανάγκες. Από το 2010, οι Ελληνικές κυβερνήσεις προχώρησαν στην καθιέρωση μιας νέας αρχιτεκτονικής της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης, με μεταρρυθμίσεις του θεσμικού και φορολογικού συστήματος. Οι πολιτικές αυτές οδήγησαν σε έναν αριθμό βελτιώσεων, με κύριο χαρακτηριστικό τους την στροφή προς την περιφερειακή ανάπτυξη, μέσα από προγράμματα αποκέντρωσης και περιφερειοποίησης και της αξιοποίησης των χρηματοδοτήσεων της ΕΕ (OECD, 2020).

Η υιοθέτηση περιφερειακών ή πολιτικών συνοχής συνιστά ένα κρίσιμο σημείο για την επίτευξη της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης και του περιορισμού των περιφερειακών ανισοτήτων της χώρας. Ο κυριότερος λόγος για την υιοθέτηση τους από την Ελλάδα είναι η ενίσχυση των φτωχών και υπαναπτυγμένων περιφερειών που προέκυψαν από την οικονομική κρίση και την πανδημία του Covid-19. Μέσα από τις πολιτικές της περιφερειακής ανάπτυξης θα μπορέσουν να ιεραρχηθούν οι προτεραιότητες των περιφερειών και οι τρόποι για την υλοποίησής τους. Η επίτευξη μιας ισορροπημένης περιφερειακής ανάπτυξης θα συμβάλει στην πολιτική και κοινωνική σταθερότητα της χώρας, δημιουργώντας τις κατάλληλες συνθήκες για μια δυναμική οικονομική ανάπτυξη στο σύνολο του εδάφους της. Στην προσπάθεια αυτή, θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι η ανάπτυξη των περιφερειών είναι άμεσα συνδεδεμένη με την βιώσιμη, χωρικά ισορροπημένη, κοινωνικό-οικονομική και δημογραφική ανάπτυξη αυτών.

Η Πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αφορούσε την εισαγωγή ενός νέου, σύγχρονου και μακροπρόθεσμου Ευρωπαϊκού προϋπολογισμού, που να συνδυάζει τα νέα εργαλεία με τα σύγχρονα προγράμματα, ευθυγραμμισμένου με τις πολιτικές προτεραιότητες της ΕΕ των 27 χωρών. Οι προτάσεις αυτές επιδιώκουν την οικοδόμηση μιας βιώσιμης, ασφαλούς και συνεκτικής Ευρώπης, ρεαλιστικά ανταποκρινόμενης στις συνέπειες της οικονομικής εξόδου του Ην. Βασιλείου, που συνιστά ένας από τους σημαντικότερους συνεισφέροντες στον προϋπολογισμό της ΕΕ. Ιδιαίτερα οι προτάσεις που αφορούν την εξοικονόμηση σε ορισμένους από τους κύριους τομείς δαπανών και τις μεταρρυθμίσεις εκσυγχρόνισης του προϋπολογισμού, αναμένεται να υποστηρίξουν και τις νέες προκλήσεις που επέφερε η πανδημία (European Commission, 2018).

Μια από τις σημαντικότερες προσπάθειες διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων των τελευταίων ετών στη Ελλάδα αποτέλεσε και η Εθνική Στρατηγική για τη Βιώσιμη και Δίκαιη Ανάπτυξη 2030 (2018), έχοντας ως όραμα της την ποιοτική αναβάθμιση της ελληνικής οικονομίας, σε όρους βιωσιμότητας, κοινωνικής ένταξης, ανταγωνιστικότητας και αειφόρου ανάπτυξης. Ευθυγραμμισμένη με τους ευρωπαϊκούς αναπτυξιακούς στόχους και υιοθετώντας τους Στόχους της Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ, αποπειράθηκε τη διαμόρφωση μιας ολιστικής και συνεκτικής αναπτυξιακής στρατηγικής, μέσα από μια δυναμική διεργασία συνεχούς εξειδίκευσης και

επικαιροποίησης των αναγκαίων πολιτικών για την αντιμετώπιση των αναδυόμενων αναγκών.

Η υλοποίηση της εθνικής αυτής στρατηγικής ενισχύεται περαιτέρω από την ανάπτυξη του διαρθρωτικού προγράμματος μεταρρυθμίσεων της Νέας Προγραμματικής Περιόδου 2021-2027, διαμορφώνοντας μια στρατηγική ανάπτυξης με εστίαση στην περιφερειακή διακυβέρνηση και ανάπτυξη. Αυτό προϋποθέτει την ευθυγράμμιση και προσαρμογή των τοπικών και περιφερειακών κοινοτήτων με τους εθνικούς αναπτυξιακούς στόχους, διαδραματίζοντας ενεργό ρόλο στην αξιοποίηση των δημοσίων επενδύσεων για την κάλυψη των τοπικών αναγκών. Για την μεγιστοποίηση της εκπλήρωσης των στόχων αυτών, απαιτείται η συνέχιση της προώθησης μεταρρυθμιστικών πολιτικών ενίσχυσης της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης.

Σύμφωνα με τα δεδομένα των ερευνών σχετικά με την χρησιμοποίηση των πόρων Πολιτικής Συνοχής με τη μορφή των ΜΧΤ κατά την περίοδο 2007-2013, είναι αναγκαία μια Ευρωπαϊκή πολιτική που θα διασφαλίζει την αποτελεσματικότερη απορρόφηση τους. Για το σκοπό αυτό, προτείνονται οι εξής συστάσεις (Kramer & Rudolf, 2013):

1. Βελτίωση του επιπέδου γνώσεων σχετικά με τα Διαρθρωτικά Ταμεία και την χρηματοδότηση, ώστε να μπορέσουν να ξεπεραστούν οι συνήθειες των δημοσίων αρχών στην παροχή επιχορηγήσεων έναντι των ΜΧΤ. Οι προτάσεις αφορούν στην ανακοίνωση από τα Ευρωπαϊκά Ιδρύματα (ΕΤΕ, ΕΤΑ) «σκληρών αποτελεσμάτων» μόλις αυτά καταστούν ορατά. Επιπρόσθετα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο θα πρέπει να παροτρύνει την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την παροχή κατάρτισης σχετικά με την χρηματοδότηση, τους κανονισμούς της Πολιτικής Συνοχής και της κρατικής ενίσχυσης των διαφόρων εμπλεκόμενων φορέων, όπως και για την ίδρυση ενός Ευρωπαϊκού γραφείου βοήθειας.
2. Απαιτείται εκτενής εκτίμηση των εκ' των προτέρων αξιολογήσεων σχετικά με τα κενά της αγοράς και της ανάγκης χρήσης των ΜΧΤ, ώστε να αιτιολογηθεί η απομάκρυνση τους από τις επιδοτήσεις. Για τον σκοπό αυτό, θα πρέπει η Επιτροπή σε συνεργασία με τις Διαχειριστικές Αρχές να διασφαλίσουν την ύπαρξη σαφών, διαφανών και μετρήσιμων δεικτών αποτελεσματικότητας. Επιπρόσθετα, τόσο οι ΜΑς όσο και οι κυβερνητικές αρχές πρέπει να υποκινήσουν τους παράγοντες του χρηματοπιστωτικού τομέα ώστε να συμμετάσχουν σε Ευρωπαϊκά προγράμματα (όπως είναι τα πλεονεκτήματα από την προσφορά περισσότερο ανταγωνιστικών προϊόντων αντί των ιδιωτικών αγορών).
3. Διασφάλιση από πλευράς νομοθετών και Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την ύπαρξη ενός μεγαλύτερου βαθμού ευελιξίας του ρυθμιστικού πλαισίου, με κύρια εστίαση στην προσαρμοστικότητα στις χρηματοπιστωτικές/εμπορικές πρακτικές και τους κανόνες των κρατικών ενισχύσεων. Επίσης, είναι απαραίτητη η διασφάλιση ότι η διασπορά των διαθέσιμων πόρων εξαιτίας των περιφερειακών προσεγγίσεων δεν θα έχει αρνητικές επιπτώσεις στα εργαλεία.
4. Όσο το δυνατόν μεγαλύτερη διευκόλυνση της καθημερινής διαχείρισης των ΜΧΤ. Προς την κατεύθυνση αυτή χρειάζεται η διασφάλιση ότι οι Κανονισμοί θα είναι περισσότερο ευέλικτοι και προσανατολισμένοι στην πρακτική, όσο

αναφορά την δυνατότητα ίδρυσης ενός μοναδικού Επιχειρησιακού Προγράμματος από τα ΜΧΤ για την ελάττωση του διαχειριστικού κόστους.

5. Σε σχέση με τα έργα αστικής ανάπτυξης, είναι απαραίτητο τα Ευρωπαϊκά Ιδρύματα να ενισχύσουν μια υψηλού επιπέδου συνεργασία μεταξύ των σχετικών φορέων όλων των επιπέδων διοίκησης με τις ΕΑΤ, ΜΑs και ΕΤΠΑ. Η επιτυχία των έργων αυτών, προϋποθέτει την γρήγορη υλοποίηση των ΕΤΠΑ, την πρόωπη αναγνώριση των έτοιμων προς επένδυση έργων, καθώς και των κατάλληλων πόρων του ΕΤΑ.

Οι παραπάνω εθνικές και Ευρωπαϊκές διατάξεις θα πρέπει να εξεταστούν συνδυαστικά, καθώς διέπονται από ισχυρούς συνεκτικούς δεσμούς. Οι πολιτικές μεταρρυθμίσεις για την αποκέντρωση, αναπόφευκτα θα έχουν και ένα αντίκτυπο τόσο στην και περιφερειακή ανάπτυξη όσο και στη διαχείριση των κονδυλίων της ΕΕ και αντιστρόφως. Επιπρόσθετα, οι προτεραιότητες που αφορούν το βραχυπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο σχεδιασμό θα πρέπει να είναι ευθυγραμμισμένες στην παγίωση των εισαχθέντων προγραμμάτων αποκέντρωσης, καθώς και των αρχών διαχείρισης και ελέγχου των ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων. Ως εκ τούτου, η περιφερειακή ανάπτυξη και η πολυεπίπεδη διακυβέρνηση απαιτούν μια αποτελεσματικότερη διαχείριση των επενδύσεων ώστε να επιτευχθεί (OECD, 2020):

1. Η βελτιστοποίηση της λειτουργίας των συνθηκών του πλαισίου, με κύρια εστίαση στο σύστημα αποκέντρωσης. Η επίτευξη αυτού προϋποθέτει μια σαφή κατανομή των αρμοδιοτήτων, την προώθηση μιας μεγαλύτερης περιφερειακής φορολογικής αυτονομίας και μιας εξειδικευμένης διαφοροποίησης των κατανεμημένων αρμοδιοτήτων που να αντακλανούν τις ανάγκες και ικανότητες των περιφερειών κυβερνήσεων.
2. Τον έλεγχο και την βιώσιμη διαχείριση των Ευρωπαϊκών χρηματοδοτικών πόρων κατά την προγραμματική περίοδο 2021-27, με τη μεγαλύτερη έμφαση να αφορά στα περιφερειακά επιχειρησιακά προγράμματα και στους επιμέρους στόχους ικανοποίησης των τοπικών αναγκών, καθώς και την ενίσχυση ενός ολιστικού και πλήρως συντονισμένου πολυεπίπεδου συστήματος διακυβέρνησης. Η αποτελεσματικότερη διαχείριση των ευρωπαϊκών κονδυλίων μπορεί να προωθήσει ένα βιώσιμότερο σύστημα πολυεπίπεδης διακυβέρνησης. Προς την κατεύθυνση αυτή, οι μελλοντικές στρατηγικές θα πρέπει να αποσκοπούν στη δημιουργία μιας ενισχυμένης εταιρικής συνεργατικότητας μεταξύ των τοπικών, περιφερικών και κεντρικών συστημάτων διακυβέρνησης, που θα οδηγήσει τόσο στην αποδοτικότερη διαχείριση των κονδυλίων της ΕΕ, όσο και στην βελτίωση του δημόσιου επενδυτικού συστήματος.

Ήδη οι επιπτώσεις της πανδημίας του COVID-19 επιβράδυναν τις προσπάθειες ανάκαμψης της χώρας από την οικονομική κρίση. Καθώς η πανδημία συνεχίζεται και οι μεσοπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες επιπτώσεις της αναμένεται να είναι ιδιαίτερα αρνητικές για την οικονομία της χώρας, είναι άμεση ανάγκη η Ελληνική κυβέρνηση να προωθήσει μια συντονισμένη πολιτική για την ελαχιστοποίηση του κλεισίματος των επιχειρήσεων και της απώλειας θέσεων απασχόλησης, τόσο σε εθνικό, όσο και σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Το κύριο συμπέρασμα της ανασκόπησης αυτής είναι ότι για να μπορέσει η Ελλάδα να συνεχίσει την οικονομική της ανάκαμψη και να αντιμετωπίσει τις επιπτώσεις της πανδημίας, οι πολιτικές των μεταρρυθμιστικών

παρεμβάσεων θα πρέπει να εστιάσουν στους εξής τομείς: **1)** στην ενίσχυση των περιφερειακών πολιτικών διακυβέρνησης, **2)** στην ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας, παραγωγικότητας και δημιουργίας νέων θέσεων απασχόλησης σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, **3)** στην προώθηση των υποδομών και υπηρεσιών που θα ενισχύσουν τη συνδεσιμότητα και βιώσιμη ανάπτυξη του συνόλου των περιφερειών, **4)** στην ενίσχυση της περιφερειακής ανάπτυξης μέσα από την ενδυνάμωση της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης, και **5)** στην προώθηση της ποιοτικής και συμπεριληπτικής απασχόλησης όλων των περιφερειών.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

1. Artelaris, P. & Kandyli, G. (2014). *Mapping Poverty at Regional Level in Greece*. [Online] Available from: <https://regionetdeveloppement.univ-tln.fr/wp-content/uploads/6-Artelaris.pdf> [Accessed on 15 November 2010].
2. Bachtler, J., Mendez, C. & Oraže, H. (2013), "From conditionality to Europeanization in Central and Eastern Europe: Administrative performance and capacity in cohesion policy". *European Planning Studies*, 22(4), 735-757.
3. Baena, O.P., Bertok, J, Al-Attar, S, Bacio-Terracino, J., Kilnes, U. & Skoratko, L. (2013). *Investing in trust: Leveraging institutions for inclusive policy making*. Background Paper. Paris: OECD Publishing.
4. Batista e Silva, F. et al. (2018). "Analysing spatiotemporal patterns of tourism in Europe at high resolution with conventional and big data sources". *Tourism Management*, 68, 101- 115.
5. Becker, P. (2014). *Wirtschaftspolitische Koordinierung in der Europäischen Union. Europäisierung ohne Souveränitätsverlust, SWPStudie 19/2014*. Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik.
6. Becker, P. (2018). *Die EU auf dem Weg in eine "Transferunion"? Ein Beitrag zur Entdramatisierung, SWP-Studie 8/2018*. Berlin: Stiftung Wissenschaft und Politik.
7. Becker, P. (2019). *A New Budget for the EU Negotiations on the Multiannual Financial Framework 2021–2027*. SWP Research Paper. Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs, Berlin.
8. Blanchet, T., Chancel, L. & Gethin, A. (2019). "How unequal Is Europe? Evidence from distributional national accounts, 1980-2017", Working Paper No. 2019/06. [Online] Available from: <https://wid.world/document/european-inequality-wil-report-2019-en-pdf/> [Accessed on 15 November 2020].
9. Boijmans, P. (2013). "The secrets of a successful administration for Cohesion Policy", RSA European Conference, DG Regional and Urban Policy - Unit E1 "Competence Centre for Administrative Capacity-Building and the Solidarity Fund". Available from: https://3ftfah3bhjub3knerv1hneulwpengine.netdna-ssl.com/wpcontent/uploads/2018/07/The_secrets_of_a_successful_administration_for_Cohesion_Policy_-_Pascal_Boijmans.pdf. [Accessed on 15 November 2020].
10. Chassany, A-S., & Chazan, G. (2018). "Eurozone Reform: Solving the Franco-Germany Puzzle," *Financial Times*, June 28.
11. Congressional Research Service (CRS). (2018). *The European Union: Ongoing Challenges and Future Prospects*, R44249. <https://crsreports.congress.gov>.
12. EC. (2010). *COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE COUNCIL, THE EUROPEAN ECONOMIC AND SOCIAL COMMITTEE AND THE COMMITTEE OF THE REGIONS*. Europe 2020 Flagship Initiative Innovation Union. SEC (2010) 1161. Brussels.
13. EC. (2014). *Guidance for Member States on Designation Procedure*. European Commission.
14. EC. (2019). *The Environmental Implementation Review 2019, Country Report Greece*. European Commission, Brussels.
15. EC. (2020). *The EU Blue Economy Report 2020*. European Commission.

16. Economist Intelligence Unit. (2018). “ECB Publishes Stress Test Results for Greek Banks”.
17. European Commission. (2012a) *Small and medium-sized enterprises (SMEs). Fact and figures about the EU's Small and Medium Enterprises (SMEs)*. DG Enterprise and Industry.
18. European Commission (2012b) *Summary report on the progress made in financing and implementing financial engineering instruments co-financed by Structural Funds. Programming period 2007-2013*. Situation as at 31 December 2011.
19. European Commission. (2018). *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on Establishing the European Defence Fund*. COM (2018) 476 final. Brussels.
20. European Commission (2018). *Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on the Protection of the Union's Budget in Case of Generalised Deficiencies as Regards the Rule of Law in the member states*. COM (2018) 324 final. Brussels.
21. European Commission. (2016). *European Defence Action Plan*. COM (2016) 950 final. Brussels.
22. European Commission. (2017). *Joint Report from the Negotiators of the European Union and the United Kingdom Government on Progress during Phase I of Negotiations under Article 50 TEU on the United Kingdom's Orderly Withdrawal from the European Union*, TF50 (2017) 19 – Commission to EU 27. Brussels.
23. European Commission. (2018). *EU Budget 2017. Financial Report*. Luxembourg.
24. European Commission. (2020). *COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT, THE EUROPEAN COUNCIL, THE COUNCIL, THE EUROPEAN CENTRAL BANK, THE EUROPEAN INVESTMENT BANK AND THE EUROGROUP. Coordinated economic response to the COVID-19 Outbreak*. COM (2020) 112 final. Brussels.
25. European Council. (2018). *Meeting of the Euro-Summit on 14 December 2018. Conclusions*, paragraph 4. Brussels.
26. European Parliament (2018). *The Next MFF: Preparing the Parliament's Position on the MFF post-2020*. European Parliament Resolution of 14 March 2018, P8_TA-PROV (2018)0075, paragraph 11ff. Strasbourg.
27. European Parliament. (2020). *1 NEW BOOST FOR JOBS, GROWTH AND INVESTMENT. 2021-2027 MFF / 2018-2. LEGISLATIVE TRAIN 10.2020*.
28. European Parliament. (2020). *LEGISLATIVE PACKAGE FOR THE SYSTEM OF OWN RESOURCES OF THE EUROPEAN UNION AFTER 2020. LEGISLATIVE TRAIN 10.2020. 3 AN ECONOMY THAT WORKS FOR PEOPLE*.
29. European Parliament. (2020). *The Next MFF: Preparing the Parliament's Position on the MFF post-2020* (see note 56), paragraph 119.
30. European Parliamentary Research Service (EPRS). (2019). *European Regional Development Fund and Cohesion Fund 2021-2027*. BRIEFING EU Legislation in Progress 2021-2027 MFF.
31. Eurostat. (2015). *Top 20 Passenger Ports in 2015 - On the Basis of Number of Passengers Embarked and Disembarked, Statistics Explained*. [Online] Available from:

- [https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/File:Top_20_passenger_ports_in_2015_-_on_the_basis_of_number_of_passengers_embarked_and_disembarked_\(in_1000\).png#filelinks](https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/File:Top_20_passenger_ports_in_2015_-_on_the_basis_of_number_of_passengers_embarked_and_disembarked_(in_1000).png#filelinks) [Accessed on 25 November 2020].
32. Eurostat. (2020). *Tourism statistics - nights spent at tourist accommodation establishments*. [Online] Available from: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Tourism_statistics_-_nights_spent_at_tourist_accommodation_establishments [Accessed on 15 November 2020].
 33. Hellenic Republic. (2018). *Greece: A Growth Strategy for the Future*. Available from: <http://www.mindev.gov.gr/wp-content/uploads/2018/09/Growth-Strategy.pdf> [Accessed on 15 November 2020].
 34. Kramer, E., & Rudolf, K. (2103). *Financial Engineering Instruments in Cohesion Policy*. Policy Department B: Structural and Cohesion Policies. European Parliament.
 35. Ludlow, P. (2018). “June 28–29: Migration Policy, Security and Defence, Economic Policy, Brexit and the Future of the Euro”. European Council Briefing Note 2018/4, 41ff.
 36. Ministry of Administrative Reform and E-Governance (n.d.). OpenGov.gr - The Greek Open Government Initiative. Available from: <http://www.opengov.gr/en/> [Accessed on 15 November 2020].
 37. OECD. (2014). *Measurement and Reduction of Administrative Burdens in Greece: An Overview of 13 Sectors*. OECD Publishing, Paris.
 38. OECD. (2015). *The Metropolitan Century: Understanding Urbanisation and its Consequences*. OECD Publishing, Paris.
 39. OECD. (2018a). *OECD Employment Outlook 2018*. OECD Publishing, Paris.
 40. OECD. (2018b). *OECD Economic Surveys: Greece 2018*. OECD Publishing, Paris.
 41. OECD. (2018c). *OECD Economic Surveys: European Union 2018*. OECD Publishing, Paris.
 42. OECD. (2018d). *Open Government Data Report: Enhancing Policy Maturity for Sustainable Impact*. OECD Digital Government Studies, OECD Publishing, Paris,
 43. OECD. (2019a). “Greece”, in *OECD Tourism Trends and Policies 2018*. OECD Publishing, Paris.
 44. OECD. (2019b). “Subnational government structure and finance”. OECD Regional Statistics.
 45. OECD. (2019c). *Making Decentralisation Work: A Handbook for Policy-Makers*. OECD Multi-level Governance Studies. OECD Publishing, Paris.
 46. OECD. (2020). *Regional Policy for Greece Post-2020*. OECD Territorial Reviews. OECD Publishing, Paris.
 47. Plaskovitis, I. (2006). “*The evolution of regional policy objectives in Greece - Twenty years of regional development programmes*”. ERSA conference papers, European Regional Science Association.
 48. Press and Information Office of the Federal Government of Germany. (2018). *Erklärung von Meseberg. Das Versprechen Europas für Sicherheit und Wohlstand erneuern*. Berlin.

49. Psycharis, Y. (2019). "The multi-level governance framework for ESPA: Presentation, assessment, and recommendations". Background paper for the OECD Review, Unpublished.
50. Roinioti, A. & Koroneos, C. (2019). "Integrated life cycle sustainability assessment of the Greek interconnected electricity system". *Sustainable Energy Technologies and Assessments*, 32, 29-46.
51. Schakel, A.H., Danailova, A., Gein, I & Hegewalt, S. (2018). Final Report on Updating the Regional Authority Index (RAI) for FortyFive Countries (2010-2016). European Commission.
52. Tagkalakis, A. (2016). "Unemployment dynamics and the Beveridge curve in Greece". *IZA Journal of European Labor Studies*, 5/1, 13.
53. The Rome Declaration. (2017). *Declaration of the leaders of 27 member states and of the European Council, the European Parliament and the European Commission*.
54. Tzifakis, N., Liargovas, P. & Huliaras, A. (2015). *Beyond "Absorption": The Impact of EU Structural Funds on Greece*. Konrad-Adenauer-Stiftung e.V.
55. Ward, T. (2012) *Expert evaluation network 2012. The use of the ERDF to support Financial Engineering Instruments*. A report to the European Commission Directorate-General for Regional Policy.

Ελληνική

1. Γιώτη-Παπαδάκη, Ο. (2010). *Ευρωπαϊκή Πολιτική Ολοκλήρωση και Πολιτικές Αλληλεγγύης*. Εκδόσεις Κρητική.
2. Γιώτη-Παπαδάκη, Ο. (2011). *Εισαγωγή στην οικονομική γεωγραφία*. Εκδόσεις Εύδοξος.
3. Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016). *ΕΥΡΩΠΑΪΚΑ ΔΙΑΡΘΡΩΤΙΚΑ ΚΑΙ ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΑ ΤΑΜΕΙΑ (ΕΔΕΤ) ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΕΠΕΝΔΥΣΕΩΝ (ΕΤΣΕ) ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗ ΤΟΥ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΥ, ΤΩΝ ΣΥΝΕΡΓΕΙΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ*.
4. *Εθνική Στρατηγική για τη Βιώσιμη και Δίκαιη Ανάπτυξη 2030* (2018). Ελληνική Δημοκρατία. Διαθέσιμο στο: <https://www.nationalgrowthstrategy.gr/>.
5. ΕΣΠΑ 2021-2027. (2019). *1η εγκύκλιος για το σχεδιασμό του νέου Εταιρικού Συμφώνου για το Πλαίσιο Ανάπτυξης: ΕΣΠΑ 2021-2027 στο πλαίσιο του αναπτυξιακού προγραμματισμού* (60072/2019). Διαθέσιμο στο: <https://www.espa.gr/el/Pages/eLibraryFS.aspx?item=2459>
6. Νέος Αναπτυξιακός Νόμος 4399/16 (ΦΕΚ 117 Α'/22.06.2016). *Θεσμικό πλαίσιο για τη σύσταση καθεστώτων Ενισχύσεων Ιδιωτικών Επενδύσεων για την περιφερειακή και οικονομική ανάπτυξη της χώρας - Σύσταση Αναπτυξιακού Συμβουλίου και άλλες διατάξεις*.
7. Νόμος 4635/2019 (ΦΕΚ Α' 167/30-10-2019). *Επενδύω στην Ελλάδα και άλλες διατάξεις, κωδικοποιημένος με τον 4764/2020*.